

İçindekiler

KISALTMALAR	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	1
ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TARİFİ, İHTİVA ETTİĞİ BELGE ÇEŞİTLERİ VE ÖNEMİ....	1
1-SİCİL VE SAKK-I ŞER'İ KAVRAMLARI.....	1
1.1. Sicil.....	1
1.2. Sakk.....	2
2-ŞER'İ MAHKEME SİCİLLERİ (ŞER'İYE SİCİLLERİ)	3
2.1. Şer'iyye Sicillerinin Muhtevası.....	3
2.3. Şer'iyye Sicillerindeki Belge Çeşitleri	5
2.3.1. İ'lâm	5
2.3.1.1. İ'lâmın Temel Özellikleri:	6
2.3.2. Hüccet.....	6
2.4 Şer'iyye Sicillerinin Tutulması	9
2.5. Şer'iyye Sicillerinin Önemi.....	11
2.5.1. Hukuk Açısından Şer'iyye Sicillerinin Önemi.....	11
2.5.2. İktisat Tarihi Açısından Şer'iyye Sicillerinin Önemi.....	12
2.5.3. Sosyal ve İdârî Açısından Şer'iyye Sicillerinin Önemi	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
MAHKEME ÇEŞİTLERİ VE MAHKEMENİN İŞLEYİŞİ	14
A- TANZİMAT DÖNEMİ MAHKEME ÇEŞİTLERİ	14
1- ŞER'İYYE MAHKEMELERİ	14
2- NİZAMİYE MAHKEMELERİ	16
2.1. Sulh Mercî'leri	16
2.2. Bidayet Mahkemeleri	17
2.2.1. Kaza Bidayet Mahkemeleri	17
2.2.2. Livâ Bidayet Mahkemeleri.....	17
2.2.3. Vilayet Bidayet Mahkemeleri	17
3- İSTİNAF MAHKEMELERİ.....	18
4- TEMYİZ MAHKEMELERİ	18
B-MAHKEME GÖREVLİLERİ.....	19
1. KADI.....	19
1.1. Tanımı	19
1.2. Atama Şartları	20
1.3. Dereceleri ve Tayinleri.....	21
1.4. Görev ve Salâhiyetleri.....	22
1.5. Ahlakî Prensipleri.....	24
2-NAİB.....	25
2.1. Tanımı	25
2.2. Tayinleri ve Görevleri	25
3- MUHZİR.....	27
3.1 Tanımı	27
3.2. Görevleri.....	27
3.3. Ücretleri.....	27
4-MÜBÂŞİR	28
4.1. Tanımları ve Görevleri	28
5- KÂTİP.....	28
5.1.Tanıımı	28

C- DAVA DİNLEME (MUHÂKEME) USULÜ.....	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
SİCİLDEKİ DAVA ÇEŞİTLERİ VE HUKUKÎ NİTELİKLERİ	32
A – VEKÂLET.....	32
1- TANIMI.....	32
2-RÜKNÜ	32
3-ŞARTLARI.....	33
3.1. Müvekkilde Aranılan Şartlar	33
3.2. Vekilde Aranılan Şartlar.....	33
3.3. Vekâlet Konusunun Şartı	33
4- DAVAYA VEKÂLET (AVUKAT, DAVA VEKİLİ, MUHAMİ)	34
5-VEKÂLETE DAİR HÜKÜMLER	35
5.1. Vekâletin Genel Hükümleri	35
5.1.1. Akdın İzâfesi	35
5.1.2. Birden Fazla Vekil Tayini	36
5.1.3. Ücret.....	36
6- İCÂZET, RİSÂLET VE VEKÂLET	37
7- ÇEŞİTLERİ.....	37
8- VEKÂLETNÂME HÜCCETLERİ	39
9- VEKÂLETİN SONA ERMESİ	39
9.1. Azil.....	39
9.2. Vekâlete Konu Olan İşin Bitmesiyle.....	39
9.3. Vekilin Ölmesiyle	40
B - VASÎ, VASÎ TAYİNİ	45
1- TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	45
2- SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	46
C - NİKÂH – EVLENME.....	49
1-TANIMI.....	49
2- EVLENMENİN UNSUR VE ŞARTLARI.....	49
2.1. Unsurları.....	50
2.1.1. Taraflar	50
2.1.2. İrade Beyanı	50
2.2. Kuruluş Şartları	50
2.2.1. Ehliyet	50
2.2.2. Meclis Birliği.....	51
2.2.3. Evlenme Engelinin Olmayışı	51
3-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	52
D - MEHİR (MEHR).....	54
1 – TANIMI	54
2-MİKTARI VE KONUSU	54
3-MEHRİN ÇEŞİTLERİ.....	55
4-BOŞANMA ESNASINDA MEHRİN DURUMU	55
5-KADININ MEHİR ÜZERİNDEKİ TASARRUF HAKKI.....	56
6-MEHRİN ÖDENMESİNİN NETİCELERİ.....	56
6-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	58
E - TALÂK/BOŞANMA	60
1- TANIMI	60
2- ÇEŞİTLERİ.....	60
2.1. Ric'î Talak.....	60
2.2. Bain Talak	61

2.3. Muhala'a.....	61
5-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	62
F – NAFKA.....	64
1-TANIMI.....	64
2-NAFAKANIN GENEL OLARAK KAPSAMI.....	64
2.1. İâşe Maddeleri.....	65
2.2. Giyim Eşyaları.....	65
2.3. Mesken.....	66
2.4. Zorunlu Ev Eşyası.....	67
2.5. Hizmetçi Masrafları.....	67
2.6. Hidâne ve Hidâne Ücreti:.....	67
2.7. Tedavi Giderleri.....	68
3-İSLAM HUKUKUNDA NAFKA ÇEŞİTLERİ.....	68
3.1. Evlilik Nafakası.....	69
3.1.1. Evlilik Nafakasının Kapsamı.....	69
3.1.1.1. Evlilik Nafkasına Hak Kazanmanın Şartları.....	69
3.2. Evlilik Nafkasının Borçlusu.....	70
3.3. Boşanma Sonrası İddet Süresi İçerisindeki Nafaka.....	71
3.4. Evlilik Nafkasının Son Bulması.....	72
3.2. Hısımlık Nafakası.....	72
4 - HISİMLİK NAFKASININ SON BULMASI.....	73
5 - SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	75
G - MİRAS.....	77
1- MİRASIN ŞARTLARI (VARİS OLMANIN ŞARTLARI).....	77
2 - VARİS OLMANIN SEBEPLERİ.....	78
3- MİRASÇI (VARİS) OLMAYA ENGEL DURUMLAR.....	78
4 - TEREKE.....	78
4.1.Tereke Üzerindeki Haklar.....	79
5 - VASIYET.....	79
6 - MİRASÇILARIN HAKKI.....	80
6.1. Hisse Sahipleri Olan Mirasçılar (ashab'ul- feraiz).....	80
6.2.) Asabelik Sıfatıyla Mirasçı Olanlar.....	82
6.3. Zevi'1 – Erham Olarak Mirasçı Olanlar.....	83
7 - SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	85
H- BEY' (SATIM).....	88
1- TANIMI.....	88
2 - SATIM AKDİNİN ÇEŞİTLERİ.....	89
2.1. Şartları Bakımından.....	89
2.2. Değişilen Nesnelere Bakımından.....	89
2.3. Fiyatın Söylenmesi ve Fiyat Mal Dengesi Bakımından.....	90
3-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ.....	91
SONUÇ.....	93
EK-1.....	96
LÜGATÇE.....	96
EK- 2.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ORJİNAL BELGELER.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİBLİYOGRAFYA.....	105
ÖZET.....	109

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.s.	: Adı geçen sayı
Ank.	: Ankara
a.s.	: Aleyhisselam
bknz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
İst.	: İstanbul
K.	: Kanunnâme
md.	: Madde
r.a.	: Radiyallahu anh(a)
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve selem
t.	: Tarihli
terc.	: Tercüme
t.y.	: Tarih yok
v.d.	: Ve devamı
yay.	: Yayınları
Y.L.T.	: Yüksek lisans tezi
y.y.	: Yayınevi yok

ÖNSÖZ

Tarih boyunca kurulmuş olan devletler, en ilkelinden en gelişmişine, fertler arası birlik ve düzen adına, adı hukuk olmasa da kısmen hukukun görevini yerine getiren kuralları oluşturmuşlardır. Zaman içinde bu kurallar gelişmiş ve adına hukuk denmiş; nihayetinde de yazılı hale getirilmişlerdir. Tüm devletler ve milletler için geçerli olan bu seyir, şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu için de geçerliydi. Osmanlı devletinin kuruluşundan yıkılışına değin geçen süre zarfında hukuk, toplumsal anlamda vazgeçilmez bir alanı teşkil ediyordu. Hukukun uygulanması ve toplumun dirlik-düzenini sağlamakla, diğer birçok görevden sorumlu olduğu gibi, devlet sorumluydu. Tanzimat dönemine kadar genel mahkemeler niteliğinde olan Şeriat Mahkemelerinin yeniden yapılanma dönemi olan Tanzimat dönemiyle birlikte yetkileri kısıtlanarak, Laik karakterli Nizamiye Mahkemelerinin girmesiyle Osmanlı devletinde hukukun uygulanma birimi olan mahkemeler çeşitlenmiştir. Bu mahkemelerden bazıları: Ticaret Mahkemeleri, Ceza Mahkemeleri vb. dir. Dönemler halinde farklılık gösteren mahkemelerin görev alanları da değişmiş ve gelişmiştir. Tanzimat dönemi, kanunların yapılmaya başlandığı ve hukuk açısından köklü değişikliklerin yer aldığı bir dönemdir.

Sicile göre o dönemde Şer'i mahkemelerin nasıl çalıştığı, kimlerin bu mahkemelerde görevli olduğu, mahkemeye intikal eden olayların hangi özellikleri gösterdiği, defterdeki tutanakların hangi türden belgeler olduğu ve ne tür özellikler taşıdığı çalışmamız içerisinde değinmiş olduğumuz konulardan bazılarıdır. Bu bilgilerin yanı sıra, defteri temsil gücünü haiz olan olaylardan seçmiş olduklarımızı, örnek teşkil etmesi açısından metniyle verdik.

Bu konuyu seçmiş olmanın amacı; 19.yüzyıl Urfa'sında yaşanan hukuksal olayların çeşitleri, mahkemeye getirilen olayların mahkeme tarafından ne metotla çözümlendiği, verilmiş olan kararların o dönemin kanunlarına uygun olup olmadığı hakkında bilgi edinmek ve dönemi aydınlatmaya çalışmaktır. Defterdeki kayıtlar, insanlar arası ilişkileri yansıtıyor olması dolayısıyla kişilerin arasındaki ilişkileri, sorunları, çözümsüzlükleri vb. incelerken toplum ve toplum yapısıyla ilgili bilgiler de elde etmiş olduk. Tanzimat dönemine dair bir defteri incelememiz dolayısıyla kayıtlar genellikle; vekâlet, vasî tayini, miras vb. hüccet belgelerini içermektedir. Bu kadarıyla da olsa dönemi hukuksal olarak yansıtmak niyetindeyiz.

Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, mahkeme çeşitleri, mahkemenin işleyişi ve mahkeme görevlileriyle ilgili bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde ise, sicilde var olan dava çeşitleri ve bunların hukuksal analizleri yer almaktadır. Bu bölümde önce, konuları birbirinden farklı olan kayıtlar tanıtılmakta; her bir kayıt çeşidiyle ilgili hukuksal bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin akabinde; defterdeki kayıtların bu bilgilerle mukayesesi yapılmakta, davalar çözümlenirken kurallara uygun davranılıp davranılmadığı ve ulaşılan sonuçların hukuka uygun olup olmadığı tespit edilmektedir.

Çalışmamızın ekler kısmında; defterden seçmiş olduğumuz orijinal belgeler yer almaktadır. Son olarak; çalışmamız süresince kullanmış olduğumuz yabancı kelimelerin sözlüğü ve bibliyografyaya yer verdik.

Çalışmam boyunca yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ'e, çalışmam boyunca yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Rıfat ATAY'a ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Recep ÇİĞDEM'e teşekkür ederim.

Fatma BAĞMANCI
Şanlıurfa
2006

GİRİŞ

Araştırmamız, 19. yüzyılda meydana gelmiş olan hukuksal olayların mahkemede yazılmış tutanakları olan 216 numaralı 1315-1317/1897-1899 yıllarına ait Urfa Şer'iyeye Sicili ile ilgilidir. Sicil, 27 Muharrem 1315/1897 ile 19 Muharrem 1317/1899 tarihleri arasındaki dava kayıtlarını içermektedir. 216 numaralı Şer'iyeye Sicili defterinde 1110 dava numarası bulunmaktadır ancak, defterdeki belge sayısı 911 olup bu belgelerin tamamı 467 sayfada verilmiş bulunmaktadır. 216 kayıt numarasıyla Adana müzesinden Milli Kütüphaneye nakledilen defter, aynı numarayla muhafaza edilmektedir. Sicilin mikrofilm kayıtlarından edinmiş olduğumuz bilgiye göre defter, 24 x36,5 cm ebatında; sırtı siyah meşin, satırları kırmızı pantizot bezdir.

ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TARİFİ, İHTİVA ETTİĞİ BELGE ÇEŞİTLERİ VE ÖNEMİ

1-SİCİL VE SAKK-I ŞER'İ KAVRAMLARI

1.1. Sicil

Şer'iyeye sicillerinin ne olduğunu anlamamız açısından, iki temel kavramı bilmemiz gerekmektedir. Bunların ilki sicildir. Sicil; sözlükte okumak, kaydetmek ve karar vermektir.¹ Terim olarak; insanlarla ilgili bütün hukûkî olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları² ihtiva eden defterlerdir.³ Sicillât-ı

¹Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, 1, www.suleymaniyevakfi.org.tr; Ahmet Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, I, 17; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, 1986, 354; Fevzi Kaplan, *6 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili*, Basılmamış YLT, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1996, X; İsmail Bilgili, *Konya Şer'iyeye Sicillerinden 140. Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri*, Basılmamış YLT, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1992, 8.

²“Hakim mahkemeye sicillat defteri vaz'edip i'lâmât ve senedâtı, hile ve fesaddan salim olabilecek muntazam bir surette ol deftere kayd ve tahrir ve anın hıfzına dikkat ve itina eder.”İbrahim Ural-Salih Özcan, *Sadeleştirilmiş Mecelle*, madde 1814, Fey Vakfı yay. İstanbul, 1995, 405.

³Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 17; Kaplan, *Adana Şer'iyeye Sicili*, X; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “sicil”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, III, 210.

şer'iyye, kadı defteri, mahkeme defteri, zabt-ı vekâyi' sicilleri, sicillât defteri⁴ denir. Ayrıca sicil; divan-ı hümâyun, şer'î mahkeme, nüfus kayıtları yerine kullanılan bir tabirdir.⁵ Mecelle'de de geçtiği gibi, hakim mahkemede mutlaka bir sicil defteri bulundurmak zorundadır. Bu sicil defterine tüm i'lam ve hüccetler, tahriften korumak amacıyla belirli bir düzen içerisinde kaydedilir.⁶

1.2. Sakk

Şer'iyye sicilleriyle ilgili olarak bilmemiz gereken ikinci temel kavramımız, sakk-ı şer'îdir. Sakk kelime olarak; berât, hüccet, temessük, tapu tezkeresi, yazılı belge anlamlarındadır. Farsça çek kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir.⁷ Terim olarak; Şer'î sicillere kaydedilen her çeşit yazılı kaydın, belirli kurallar çerçevesinde deftere kaydedilmesine; Şer'î Mahkemelerin sicile kaydettiği veya yazılı olarak tarafların eline verdiği her çeşit belgenin düzenlenmesinde ve yazılmasında takip edilen yazım usulüne veya bu çeşit yazılı belgelere denir.⁸ Bütün kayıtların tanzim ve tahrir şekillerini açıklayan ve örneklendiren sakk kitapları oluşturulmuştur. Böylece şer'î sicillerdeki kayıtların tutulması meselesi belli kurallara dayandırılmış, keyfilik önlenmiş, kadınların işleri kolaylaştırılmıştır. Aslında İslam hukukunun yazılı muamelelerinde uyulacak kurallar fıkıh kitaplarında *eş-şurut*, *kitab-ül mahadır ve's-sicillat* başlığıyla izah edilmiştir. Bu usulü Osmanlı şer'iyye mahkemeleri Türkçeleştirerek kullanmış ve bir standart elde etmiştir. Sakk kitaplarının en ünlülerinden bazıları şunlardır: Kazasker Bosnalı Beyazizade Ahmed efendinin (1098/1687) konuyla ilgili eseri; Debbağzade Nu'man efendinin (1224/1809) *Cami'üs-sakk ve Tuhfet'üs-sakk* adlı beş baba ayrılmış eseri; Dürrizade Mehmed Arif efendinin iki ciltlik *Dürr'us-sukûk* adlı eseri.⁹

⁴Şeyh Nizam, *Fetevayı Hindiye*, ter.Mustafa Efe, İstanbul, 1986, XIII, 363; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 1; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 17.

⁵Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, III, 210.

⁶Ural-Özcan, *Mecelle*, 405, madde 1814.

⁷Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, III, 96; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 18; *Büyük Lügat*, "sakk", TÜRDAY yayınları, İstanbul, 1997.

⁸Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 18; Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, III, 96; Kaplan, *Adana Şer'iyye Sicili*, XI; Bilgili, *Konya Şer'iyye Sicili*, 9.

⁹Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 18.

2-ŞER'İ MAHKEME SİCİLLERİ (ŞER'İYE SİCİLLERİ)

Şer'îye sicilleriyle ilgili temel kavramları öğrendikten sonra şimdi, şer'î sicillerle ilgili ayrıntılı bilgi vermeye geçebiliriz. Şer'î mahkeme sicilleri, mahalli şer'î mahkemelerde şu şekilde oluşturulmuştur:

1-Mahkemede Kadı tarafından verilen bütün kararlar kaydedilir.

2-Herhangi bir olay, alım-satım gibi noter işlemleri de sicile kaydedilir.

3-Merkezden gelen tüm yazılar, doğrulukları tasdik olunduktan sonra özetlenerek sicile yazılır.¹⁰

Mahkemede hakim tüm bunları yapmakla sorumludur. Bu sorumlulukları Mecelle'ye de yazılmış, kural haline getirilmiştir. Şer'î Mahkemelerde yapılan yazılı muamelelerin hepsi sicile kaydedilmemiştir. Kaydedilmiş olanlar da bire bir bu günkü mahkeme zabıtları gibi değildir. Kaydedilmiş olanlar kısa ancak açıklayıcı özetler şeklinde kaydedilmiştir ve bir tek sayfada üç- beş kayda rastlanabilmektedir. İlk dönemlere ait olan siciller çok daha kısa kayıtları içermektedir, o kadar ki; tek sayfaya sekiz kayıt bile tutulmuştur.¹¹ Şer'îye sicillerinin arz ve i'lamlara, hüccet veya zabıtlara, terekeye, izinnâmeye vb. mahsus ayrı ayrı tutulmuş olanları¹² bulunduğu gibi; karışık olarak bir arada tutulmuş olanları da mevcuttur.¹³

2.1. Şer'îye Sicillerinin Muhtevası

Osmanlı'da Kadılar yargı erkini ellerinde bulundurmalarının yanı sıra idari işlerle de sorumlu ve yükümlü tutulmuşlardır. Bundan dolayı, Şer'îye Mahkemesi kayıtlarında adli kayıtlarla beraber idari kayıtlar da yer almaktadır. Günümüzde noterlerin yerine getirmiş olduğu görevleri de o dönem mahkemeler ifa ediyordu. Hakim, mahkemede Kadı iken aynı zamanda belediye başkanı, şehrin üst düzey ve yetkili yöneticilerinden biridir. Bu görevleri ışığında bakacak olursak mahkeme kayıtları da buna göre çok çeşitlidir. Bu çeşitliliği de

¹⁰Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, 324.

¹¹ İncelemiş olduğumuz *216 numaralı 1315-1317 Tarihli Urfa Şer'îye Sicilinde* kayıtlar genel olarak çok kısa tutulmamıştır. Kayda konu olay ve muameleye göre ince ayrıntılar ve açıklayıcı bilgiler yer almıştır. Tek bir davanın iki sayfayı kapladığı da azımsanamayacak miktarda mevcuttur. Örnek uygulamalar için bakınız; *216 Numaralı Urfa Şer'îye Sicili*, s. 390. 956. dava.

¹² Bu şekilde ayrı tutulmuş bir defter olarak sadece vekâlete mahsus bulunan Konya Şer'îye Sicillerinden 140.defteri incelemiş bulunduk. Defter içeriğinde sadece vekâlete mahsus doksan sekiz kayıt bulunmaktadır.

¹³ İncelemiş olduğumuz *216 Numaralı Urfa Şer'îye Sicilinde* her türden kayıt karışık olarak bulunmaktadır. (vekâlet, hibe, miras, vasi tayini vb.).

şer'îye sicilleri içinde barındırmaktadır. İncelemiş olduğumuz 216 numaralı 1315 - 1317 tarihli Urfa şer'îye sicili çok çeşitli kayıtları içinde barındırmaktadır: Vekalet kayıtları ve vasi tayinleri defterin geneline hakim durumdadır. Bunun dışında tereke ve miras paylaşımı, nafaka talep ve tayini, evlilik akitleri, boşanmaya dair kayıtlar, eş için boşanma nafakası ve çocuklar için nafaka, alım-satım akitleri, şahitlerin tezkîyesi, vakıf, hibe, imam- hatip ataması, vakıfa mütevellî tayini, şahsa kaim-makam tayini gibi çeşitli kayıtlar defterimiz içerisinde ve dolayısıyla da genel olarak şer'î mahkeme sicilleri içerisinde yer almaktadır.¹⁴

Şer'î mahkeme sicillerinde yukarıda saydığımız konulara dair kayıtlar vardır. Bunun dışında şer'îye sicilleri belge çeşidi olarak da farklı belgeleri içermektedir.¹⁵ Bunlar¹⁶ i'lam, hüccet, ma'ruz,¹⁷ mürâsele,¹⁸ padişah'tan gelen emir ve fermanlar, Sadrazam, Beylerbeyi ve Kazaskerden gelen buyrultular,¹⁹ tezkerele²⁰ ve temessük²¹lerdir.²²

Bunların dışında fetva suretleri, yangın, sel, fırtına, zelzele, don, kar, dolu gibi tabiat olaylarına ait gelişigüzel yazılmış notlara, şiirlere²³ rastlamak mümkündür.²⁴

¹⁴ Örnek uygulamalar için bakınız; *216 Numaralı Urfa Şer'îye Sicili*, s. 382, 940. dava; Vehbi Günay, "Balkanlara Ait siciller ve Karaferye Kazası Şer'îye Sicilleri Kataloğu," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 1997, sayı 2, 103; Necmeddin Dinçer, "Mahkeme Sicilleri," *Ülkü Halkevleri ve Halk Odaları Dergisi*, 1947, I, sayı 6, 8-9.

¹⁵ Halit Ongan, *Ankara'nın Bir Numaralı Şer'îye Sicili*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi yay. Ankara, 1958, X; Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, I, 18; Nurcan Abacı, *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukunun Uygulanması*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 2001, 111.

¹⁶ Şer'îye Sicillerinde var olan farklı belge çeşitlerine dair ayrıntılı bilgi ileride verilecektir.

¹⁷ *Maruz*: Kadı tarafından yazıldığı halde Kadı'nın kararını ihtiva etmeyen ve hüccet gibi hukuki bir durumun tesbiti açısından yazılı delil olarak kabul edilmeyen, durumu arz ettiği yazılı kayıtlara veya halkın icra makamına veya Kadı'ya hitaben yazdığı şikayet dilekçelerine denir. Farklı bir tanımla: Astın üste yazdığı, bir isteği veya durumu ihtiva eden yazılı belge ve kayıtlardır. Pakalın, *Terimler sözlüğü*, "Maruz".

¹⁸ *Mürâsele*: Kadılar tarafından bir husus hakkında kendine denk veya daha aşağı rütbedeki şahıs yahut makamlara hitaben yazılan resmi belgedir. Pakalın, *Terimler sözlüğü*, 'Mürasele'.

¹⁹ *Buyrultu*: Yüksek rütbeli görevlilerin kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirlerdir. Pakalın, *Terimler sözlüğü*, 'Buyrultu'.

²⁰ *Tezkere*: Üstten alta veya aynı seviyedeki makamlar arasında yazılan ve resmi bir konuyu ihtiva eden belgelerdir. Pakalın, *Terimler sözlüğü*, 'Tezkere'.

²¹ *Temessük*: Yetkili makam veya şahıslar tarafından verilen resmi belgedir. Pakalın, *Terimler sözlüğü*, 'Temessük'.

²² Ongan, *Ankara Şer'îye Sicili*; XI; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku* 8; Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, I, 18 vd; Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1/2, Ankara 1943; Kaplan, *Adana Şer'îye Sicili*, XVIII; Bilgili, *Konya Şer'îye Sicili*, 12; İbrahim Yılmazçelik, "1736-1739 Tarihli Amasya Şer'îye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi," 457, *Osmanlı Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 9, Ankara 1998; Abdulvedud Yusuf, "Sicillatül Muhakeme's- Şer'îye Kemasdari Esasi li Tarihi'l Arabi fi'l Asri'l Osmani," 325 vd. *Majallat al Tarihiyat al- Mısriya*, XIX, 1972 Mısır; Münir Atalar, 'Şer'îye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe," 311, *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sayı IV, Ankara.

²³ İncelemekte olduğumuz defterde bu türden bir tabiat olayıyla ilgili herhangi bir kayda rastlayamadık. Tabiata dair yapılan ve kaydedilen tek tespit ramazan hilalinin tespitiyle ilgili kayıtlardır.

²⁴ Mehmet Çağatay Uluçay, "Manisa Şer'îye Sicillerine Dair Bir Araştırma," *Türkiyat Mecmuası*, sayı X, 290-291, İstanbul, 1953.

2.3. Şer'iyeye Sicillerindeki Belge Çeşitleri

2.3.1. İ'lâm

İ'lâm, Arapça olan علم kelimesinin افعال babından çekimidir. Sözlükte; bildirmek, belli etmek, anlatmak, işaret koymak²⁵ manasındadır. Çoğulu i'lâmâtür(إعلامات). Terim anlamıyla; şer'i bir hükmü ve altında kararı veren hakimin imza ve mührünü taşıyan yazılı belge; mahkeme hükmünü bildiren resmi karar yazısıdır.²⁶ Her i'lâm belgesi tarafların iddialarını, bu iddiaların dayandığı delilleri; cevapları veya itirazları, varsa itirazların sebeplerini, bu itirazlara verilen cevap ve delilleri; son olarak ise kararı içerir.²⁷ Kadı yargılama sonucunda vermiş olduğu kararı, önce taraflara sözlü olarak bildirir. Daha sonra verdiği kararı ve gerekçelerini içeren bir i'lâm hazırlar. Dava taraflarına bu i'lâmın birer suretini verir; bir suretini de sicile kaydeder. İcrâ makamlarına hitaben yazıldığı kabul edildiği için “i'lâm” denmiştir.²⁸

İlam belgelerini diğer şer'iye sicilleri kayıtlarından ayıran en önemli özellik; hakimin verdiği bir kararı ihtiva etmesidir. Bu yönüyle hüccet ve maruz gibi belgelerden farklıdır. Ancak örfi anlamda hüküm ihtiva etsin etmesin Kadı'nın imza ve mührünü taşıyan her belgeye “i'lâm” denmektedir.²⁹

Tanzimat öncesinde her mahkemenin kendi Kadısı, i'lâmı o mahkemenin kâtibine kendisi hazırlatıyordu.³⁰ Tanzimat sonrasında 1296(1879) tarihli *senedât-ı şer'iyeye talimat-ı seniyyesi* ile; mahkemelerin hazırlayacağı i'lam ve hüccetlerin tanzim prensipleri düzenlenmiştir. Fetvahanenin i'lâmât odası, Kadıların verdikleri i'lâmları inceleyip kontrol etmekle görevlendirilmiştir.³¹

²⁵ Sertoğlu, *Tarih Lügatı*, “i'lam”, 1986; Bayındır, *Osmanlı'da Yargının İşleyişi*, 25, <http://www.suleymaniyevakfi.org>; *Büyük Lügat*, “i'lam”, 429; Ahmet Akgündüz “i'lam”, *DİA*, XXII, 72; Ömer Nasuhi Bilmen, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kamusu*, “i'lam”, Bilmen yay. İstanbul, 1968, II, 290.

²⁶ Ali Haydar, *Dürrü'l Hükkâm, Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, IV, 868; Bilmen, *Kamus*, “i'lam”, II, 390; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 13; Bayındır, *Osmanlı'da Yargının İşleyişi*, 25; Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 28.

²⁷ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 13; Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 29.

²⁸ Haydar, *Dürrü'l Hükkâm*, IV, 868; Bayındır, *Osmanlı'da Yargının İşleyişi*, 25; Akgündüz, “i'lam”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII, 72; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, 1986, 43; *Büyük Lügat*, 429.

²⁹ Akgündüz, “i'lam”, *DİA*, XXII, 72.

³⁰ Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, İstanbul 1986, 43.

³¹ Akgündüz, “i'lam”, *DİA*, XXII, 73; Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 29.

2.3.1.1. İ'lâmların Temel Özellikleri:

Şer'iyye Mahkemelerinde tanzim edilen i'lâmlar şu özelliktedirler:

1-İ'lâmların birincil ve temel özelliği diyebileceğimiz şekle dair bir kuralı vardır: İ'lâmın alt tarafında hakimin imzası ve mührü yer almalıdır. Ancak bu imza ve mühür şer'iyye sicillerinde her kaydın sonunda yer almamaktadır. Hakim göreve başlayınca imza ve mührünü deftere kaydetmekte; defterin sonunda da başındaki gibi hakimin imza ve mührü yer almaktadır.³² İmza, Kadı'nın kendi eliyle yazdığı ismi ve künyesinden ibarettir. Mühür ise; Kadı'nın kendisinin ve babasının ismini ve bazen de kısa bir dua cümlesini içerir.³³

2-Taraflar ve davanın görüldüğü yer kısa ancak açıklayıcı ve gerekli bilgileri içerir şekilde tanıtılır.³⁴ Taraflardan davacının adresi, adı, baba adı, başka bir şehirden ise şehrin adı yazılır hatta niçin geldiği ve şehirde nerede oturduğu da yazılır. Davalının ise sadece adı, ünvanı ve babasının adı yazılır.³⁵

3-Davacının iddiası, davaya konu olan iddialar, dava konusu yazılır.³⁶

4-Davalının cevabı-def'i davası, itirazları veya iddiaları kabulü belirli ifade kalıplarıyla yazılır.³⁷

5-Son olarak, hakimin kararı yazılır.

2.3.2. Hüccet

Hüccet حجة kelimesi sözlükte delil, senet ve bir iddianın doğruluğunu ispat için gösterilen resmi vesika anlamındadır.³⁸ Osmanlı hukuk terminolojisinde ise iki anlamı ihtiva etmektedir. İlkinde hüccet; şahitlik, ikrar, yemin veya yeminden nükûl gibi bir davayı ispat

³²İncelemekte olduğumuz 216 numaralı Urfa Şer'iyye Sicilinde aynı şekilde hakimin imza ve mührü babasına nispetle ismini haiz bir şekilde yer almaktadır. Bu kayıt defterin başında ve sonunda ve hakim değiştiği zamanlarda mevcuttur. Örnek uygulamalar için bakınız: 216 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 467, 1110. dava

³³Akgündüz "i'lâm", DİA, , XXII, 73.

³⁴ Örnek uygulamalar için bakınız; 216 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s.7, 210. dava.

³⁵Akgündüz, "i'lâm", DİA, XXII, 73; Örnek uygulamalar için bakınız; 216 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 15, 227. dava.

³⁶Bayındır, İslam Muhakeme Hukuku, 13; Akgündüz, Şer'iyye Sicilleri, I, 30; Örnek uygulamalar için bakınız; 216 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 15, 227. dava.

³⁷Örnek uygulamalar için bakınız; 216 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 15, 227. dava.

³⁸ Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügati, "hüccet"; Bayındır, İslam Muhakeme Hukuku, 13; Akgündüz, Şer'iyye Sicilleri, I, 21; Pakalın, Terimler Sözlüğü, "hüccet", I, 865.

eden hukûkî delillerdir.³⁹ Bu anlamıyla hüccet, beyyinenin eş anlamlısıdır.⁴⁰ Osmanlı hukuk terminolojisinde bizim çalışmamız açısından asıl olan kullanımıyla hüccet; Kadı'nın kararını hükmünü içermeyen, taraflardan birinin ikrarını ve karşı tarafın da bu ikrarı tasdikini içine alan, üst tarafında ise belgeyi düzenleyen kadının mühür ve imzasını taşıyan yazılı belgedir.⁴¹ Hüccetler gerektiği zaman kullanılmak üzere şer'i mahkemelerden alınan, usulüne uygun yazılmış takrir veya hükmü içeren vesikalardır.⁴²

Hüccetlerin düzenlenmesi gereği genellikle bir niza' durumunun ortaya çıkmasının düşünülmesinden dolayı değildir. Bu zayıf bir ihtimaldir. Bu zayıf ihtimali bile bertaraf etmek adına hüccet belgesinin düzenlenmesi aşamasında; bu belgenin bir çekişme konusu olmayacağı ve bunun sadece durumu belgeleyen bir vesika olduğu ifade edilir. Mahkeme hüccet tanzim eder, ilgiliye verir ve bir suretini de sicil defterine kaydeder. İleride hukuki bir niza'nın ortaya çıkması durumunda mahkeme hücceti elinde bulunduran kişi lehine, şayet karşı taraf itiraz etmezse karar verir.⁴³ Bir konuda iki hüccet metni vardır; biri ilgililere verilen asıl metin, diğeri de Şer'i Mahkeme sicil defterine kaydedilen surettir.⁴⁴ Hüccet metinlerinin belli başlı ortak özellikleri vardır:

1-İlgililere verilen hüccet metinlerinin üst tarafında, belgeyi hazırlayan kadının imzası ve mührü mutlaka bulunur. Sicil defterine kaydedilen örneğinde ise Kadı'nın imza ve mührünün bulunması bir zorunluluk değildir ve genellikle bulunmaz.⁴⁵ Sicil defterindeki hüccetlerde Kadı'nın imza ve mührü, sicil defterinin başında veya Kadı'nın göreve başlama tarihinde bulunur.⁴⁶

2-Hüccete taraf olan kişilerin genellikle babalarına nispetle adları ve daha sonra da adresleri açık ve ayrıntılı bir şekilde hüccette yer alır.⁴⁷

3- Hüccetin konusunu teşkil eden mal veya hak tüm ayrıntısıyla tanıtılır.⁴⁸

³⁹ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21; İsmail Bilgili, *Konya Şer'iyye Sicili*, 11; Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, 'hüccet', Eser yayınları, İstanbul 1992, II, 370; Bilmen, *Kamus*, VIII, 118.

⁴⁰ *Mecelle*, madde 1676; Elmalılı, *Kamus*, II, 370; Bilmen, *Kamus*, VIII, 118; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁴¹ Ali Haydar, *Dürer'ül Hükkam*, IV, 718; Elmalılı, *Kamus*, II, 370; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 8 vd; Bilmen, *Kamus*, VIII, 118; Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, "hüccet", I, 865; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁴² Elmalılı, *Kamus*, II, 370.

⁴³ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁴⁴ *Mecelle* madde 1814.

⁴⁵ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 13; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁴⁶ İncelemiş olduğumuz şer'i mahkeme sicili defterinde de hüccetlerin başında veya sonunda hakimim imza ve mührü bulunmamaktadır. Hakimim imza ve mührü, sicilin defterinin başında ve hakim göreve yeni başladığı zaman yer almaktadır.

⁴⁷ Haydar, *Dürer'ül Hükkam*, IV, 718; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 13 vd; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

4-Hüccete konu olan hukuki muamelenin şekli, şartları ve varsa teslim işlemleri yazılır.⁴⁹

5-Davanın çekişme konusu yapılmayacağı ve lehine ikrarda bulunulan tarafın isteğiyle bu hüccet belgesinin sicil defterine kaydedildiği belirtilir.⁵⁰

6- Hüccet belgesinin sonuna tarih; yıl ay gün şeklinde yazılır. Tarih Arapça harflerle veya rakamlar kullanılarak yazılır.⁵¹

7-Hüccet belgesinin altına, belgenin tamamının yazılış şeklinden farklı olarak ayrı bir liste halinde şühûd'ul hal⁵² yazılır.

Hüccet belgesinin deftere kayıtlı örneğinin özelliklerini taşıyan ve incelemiş olduğumuz defterde yer alan hüccet belgesine örnek⁵³:

Medîne-i Urfa mahallâtından Siverekli mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem vefat eden Kara Mahşen zâde Muhammed bin İsmail'in sulbi sagir oğlu Mustafa'nın ceddu vasîden bir kimesnesi olmamakla sagir-i merkumun vakt-i rüşd-ü sedadına değin tesviye-i umûruna kibel-i şer'den bir vasî nasb ve tayin elzem ve ehem olmakla emanet ile ma'ruf ve istikamet ile mevsuf ve umûr-u vesayeti rakabetle muktedir olan ve zeyl-i kitapta muharrer'ül-esami mühlik ihbarlariyle leda'ş-şer'ül enver zâhir ve gâbân olan Urfa'nın Hacı Yedigâr mahallesi sakinlerinden sagîr-i merkûmun dayısı işbu bais'ul kitap mukizâde Ahmet bin İsmail sagîr-i merkûmun vakt-i rüşde ve sedâdına vekil -----umuruna kibel-i şer'den vasî nasb ve tayin olunduk da merkûm Ahmet dahi ber-minvâl-i muharrer vesayet-i mezkûreyi kabul ve hizmet-i lazimesini kemâ yenbagî edayı ta'yin ve iltizam etmeğe ma-vakaa bi't-talep ketb ve imlâ olundu. fi'l yevm rabi' aşere min şehri Ramazan şerif sene hamse aşere ve selase mie ve elf.

⁴⁸Haydar, *Dürerü'l Hükkam*, IV, 718; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 13 vd; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁴⁹Haydar, *Dürerü'l Hükkam*, IV, 718; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 13 vd; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁵⁰ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 21.

⁵¹ İncelemiş olduğumuz sicil defterinde, hüccet belgelerinin sonunda yer alan tarih, rakamlar kullanılmaksızın sadece Arapça harfler kullanılarak verilmiştir.

⁵² Şühûdu'l hal; durumun şahitleri, hukuki muameleye şahit olanların isimleri ve unvanları.

⁵³ Vereceğimiz örnek 216 Numaralı *Urfa Şer'iyye Sicilinden* hüccet belgesidir.

*Mahalle-i mezkure a'zasından hurmacı bin Selim zade Yektan ağa bin
Fahri Ali ağa
Mahalle-i mezkûre muhtarı Hacı Eyyub
Hacı Yâdigâr Mahallesi Hacı Abdulfettah⁵⁴*

2.4 Şer'iyye Sicillerinin Tutulması

Şer'i Mahkeme sicilleri, mahkemede tutulan kayıtların adı sicil olan bir deftere belirli bir düzen içerisinde kaydedilmesiyle oluşur. Aslında bu düzen için tek bir şekilden bahsetmemiz pek mümkün değil. Tutulan belgenin çeşidine göre, kaydın tutulma şekli de değişmektedir. İncelemiş olduğumuz sicilin geneline hakim olan kayıt tutma şeklini vermeye yetineceğiz:

1- Defterde yer alan herhangi bir kayıt, kayda konu olan kişinin bulunduğu şehir ve mahallenin⁵⁵ ismiyle başlamaktadır:

“Medîne-i Urfa mahallâtından Bıçakçı mahallesi sakinlerinden”

2-Kayda konu olan kişinin bulunduğu şehir ve mahalle ismi kaydedildikten sonra kişinin hangi milletten olduğu da yazılmıştır. Genellikle Müslüman millet ayrıca Müslüman kimliğiyle tespit edilmemiştir. Bu uygulama gayr-ı Müslimleri kapsamıştır. Belge çeşidi her ne olursa olsun, Gayr-ı Müslim vatandaşın hangi milletten olduğu mutlaka kaydedilmiştir⁵⁶:

“Tebea-i Devlet-i Aliye-i Osmaniyenin Ermeni milletinden olup, zatı mahalle-i mezbûre sakinlerinden tebea-i devlet-i âliye-i müşarün ileyha ve millet-i merkûmeden”⁵⁷

⁵⁴ 216 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 137, 485 numaralı vasi tayinine dair bir hüccet kaydı.

⁵⁵ 216 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 457, 1097 numaralı kayıt.

⁵⁶ Örnek uygulamalar için bakınız; 216 Numaralı Urfa şer'iyye Sicili, s. 426, 1047. dava .

⁵⁷ 216 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, s. 457, 1097. dava.

3-Şehrin, mahallenin tespitinden; milletin ve tabiiyetin ifadesinden sonra tarafların açık kimlikleri yazılır. İlk olarak kaydı talep eden ve davacı konumunda olan kişinin veya kişilerin babalarına nispetle isimleri kaydedilir⁵⁸.

“Eşiyyan veledi⁵⁹ kergür ve-----veledi -----tarifiyle ma’ruf olan Reyhan veledi Mergor Sadri oğlu-----veled iyalinden her biri⁶⁰”

4-Kişiler ve şahitlerin isimlerinin ifadesinden sonra, dava konusu; kayda esas teşkil eden konu yazılmıştır. Dava konusunun yazılışının hemen akabinde karar da eklenmiştir. Kararın beraberinde alınan sorumluluğun veya kararın getirisinin ne olduğu da açık bir şekilde yazılmıştır.

“Medîne-i mezbûre Bidâyet Hukuk mahkemesinde mün’akit, meclis-i şer’i şerif-i enverde takrir-i kelam idüb, işbu tarihe gelinceye değin ve bundan böyle, lehimizde ve aleyhimizde vuku’ bulmuş ve bulacak kaffe-i deâvâya; bidayet ve istinafen ve temyizen-----mahkeme-i şer’iyye ve nizamiyesinde rü’yet ve talep ve dava ve ahz ve kabza-----isale ve vashb’ü-l icab...vekâlet-i amme-i mutlaka-i sahiha-i şer’iyye ile tarafımızdan hâlâ der saadette Musul hanında mukim, mekteb-i hukuk-u şahanede me’zun dava vekillerinden İlyas Rüssam efendiye vekil-ü naib menab nasb ve tayin eyledim, dediklerinde ma-vakaa bi’t-taleb ketb ve imlâ olundu”

5-Tüm bu yazılanlardan ve sonuçtan sonra, davanın görüldüğü tarih sona eklenmiştir. Tarih Arap alfabesi kullanılarak ve yazıyla, rakamlar kullanılmaksızın yazılmıştır.⁶¹ Sicillerin sonunda davayı gören ve sonuca bağlayan hakimin imza, mühür ve babasına nispetle ismi de yer alabilmektedir. Bu uygulamaya defterin başında, hakim değişiminde ve defterin sonunda rastlanabileceği gibi her bir kaydın sonunda da rastlanabilmektedir.⁶²

“Fi’l yevmi’l hamis aşere, min şehri Muharremül Haram, sene seb’a aşere ve selase mie ve elf.”⁶³

⁵⁸Örnek uygulamalar için bakınız; 216 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili, s.426, 1046. dava .

⁵⁹İncelemiş olduğumuz sicilden ulaşılmış olduğumuz sonuca göre, dava kayıtlarında gayr-ı Müslim tebeanın adı geçerken “veled” kelimesi; Müslüman vatandaşın adı geçerken ise ibn kullanılmaktadır. Bu, gayr-ı Müslim vatandaşla Müslüman olan vatandaşın için kullanılan ifadelerin farklı olduğunu göstermektedir.

⁶⁰ 216 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili, s. 457, 1097. dava.

⁶¹ 216 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili, s. 457, 1097. dava.

⁶² İncelemiş olduğumuz 216 numaralı Urfa Şer’iyye Sicilinde buna benzer bir kayıt yer almamaktadır. Sadece defterin başında, hakim değişiminde ve defterin sonunda hakimin imza, mühür ve ismine rastlanmaktadır.

⁶³ 216 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili, s. 457, 1097. dava.

2.5. Şer'iyye Sicillerinin Önemi

Adliye arşivlerinden müzelerimize ve oradan da milli kütüphaneye devrolunan şer'iyye sicilleri, kültür tarihimiz açısından büyük önem arz etmektedir. Geçen zaman içerisinde tutulan defterlerin sayısı, zamana nisbetle çok değildir. Bunlar ise Osmanlı'nın son dört beş yüzyılına aittir. Bu sicillerin sayısı toplam olarak altı binin biraz üzerindedir.⁶⁴

2.5.1. Hukuk Açısından Şer'iyye Sicillerinin Önemi

Osmanlı'da uygulanışıyla adına Osmanlı hukuku da denen İslam hukukunun uygulanışıyla ilgili doğru sonuçlara ulaşmamız bağlamında şer'iyye sicilleri ilk elden kaynak durumundadır. Kaynak değeri yüksek bu defterlerin incelenmesiyle, Osmanlı'nın İslam Hukukunu ne dereceye kadar uyguladığı; Padişahların ve ileri düzey devlet adamlarının yetki kapsam ve sınırları; içtihadı dahil olan konularda örfi hukukun nasıl uygulandığı hakkında bilgi elde edilebilmektedir.⁶⁵ Şer'iyye sicilleri, eski hukukun nasıl uygulandığı hakkında bize bilgi veren en kıymetli müspet vesikalardır. Çeşitli fermanlar, buyruklar, beratlar, mektuplar, divan tezkereleri gibi resmi kayıtlar, merkezden/üst makamlardan gönderilmiş belgeler suretleriyle şer'iyye sicillerine kaydedilmiştir.⁶⁶ Şer'iyye sicillerini incelediğimiz zaman; hukukun her alanıyla ilgili bilgileri içeriğinde bulmamız mümkündür. Hukuk tarihi, aile hukuku, miras hukuku, şahsın hukuku, eşya, borç ve ticaret hukuku, usul hukuku, ceza hukuku, mâlî hukuk, icrâ ve iflas hukuku defterlerde mevcut olan hukuk dallarından bazılarıdır.⁶⁷ Ancak bazı defterlerde sadece özel hukuka veya sadece kamu hukukuna dair kayıtlar yer almaktadır. Bunun da ötesinde, meselâ sadece vekâlete veya sadece miras

⁶⁴ Halit Ongan, *Ankara Şer'iyye sicili*, XII.

⁶⁵ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 13; Atalar, "Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe," *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, IV, 303-328; Necmeddin Dinçer, "Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Halkevleri ve Halk Odaları Dergisi*, I, sayı 6, 8-9, Haziran Ankara 1947; Abdulvedud Yusuf, "Sicillatul Muhakemetüş Şer'iyye," *Majallat al Tarihiyat al Mısriya*, Mısır, 1972, XIX, 325-335; Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak" *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1943, I/2, 89; *Şer'iyye Sicilleri*, www.osmanliarastirmalari.com.tr; Halit Ongan, *Ankara Şer'iyye Sicili*, XII.

⁶⁶ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 13; Atalar, *Şer'i Mahkeme Sicilleri*, 312; Dinçer, *Mahkeme Sicilleri*, 8; Abdulvedud Yusuf, *Sicillatul Muhakemetüş Şer'iyye*, XIX, 325-335; İnalçık, "Mühim Bir Kaynak," I, 8; Ongan, *Ankara Şer'iyye Sicili*, XI; Kaplan, *Adana Şer'iyye Sicili*, XV; Salih Pay, *1069-1070 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili*, Basılmamış, YLT, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1987, 15; Bilgili, *Konya Şer'iyye Sicili*, 15.

⁶⁷ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 8 vd; Ongan, *Ankara Şer'iyye Sicili*, 10 vd; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 14 vd; Abacı, *Bursa*, 139 vd; Abdulvedud Yusuf, "Sicillatul Muhakemetüş Şer'iyye," XIX, 325,334; Dinçer, "Mahkeme Sicilleri", 8; Atalar, "Şer'i Mahkeme Sicilleri," 311.

hukukuna dair defterler de tutulmuş olabilmektedir. Bu türden defterlerle ise sadece o hukuk alanıyla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir.⁶⁸

Defterlerdeki aile hukukuyla ilgili uygulamalara bakınca nişanlanma, evlenme, boşanmanın eski hukukta nasıl işlediğini; boşanma yetkisinin kimlerde olduğunu ve nasıl kullanıldığını; mehir olarak tayin edilen mal ve paranın temininin ne şekilde güvence altına alındığını; çocuklar üzerinde anne ve babanın hak ve sorumluluklarını; boşanma durumunda eş ve çocuklara nafaka tayinini tüm ayrıntılarıyla görebilmekteyiz.⁶⁹ Miras hukukunun içeriğinde olan kayıtlarda genellikle miras sözleşmeleri ve tereke taksimi yer almaktadır.⁷⁰ Şahsın hukukuyla ilgili kararlarda ehliyet, gaiplik, şahsî haklara dair hükümler yer almaktadır.⁷¹

Şer'i Mahkeme sicillerinde saydığımız üzere hukukun her alanıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Osmanlı hukukuyla ilgili herhangi bir araştırma yaparken bu defterlerden yararlanmaksızın çalışmak pek doğru olmayacaktır. Çünkü bu defterler hukukun uygulanış şekline dair somut vesikalardır ve birinci dereceden güvenilir kaynaklardır.

2.5.2. İktisat Tarihi Açısından Şer'iyeye Sicillerinin Önemi

Şer'i Mahkeme kayıtlarının her biri, tahrir ve mühimme defterleriyle birlikte incelendikleri zaman, tutuldukları şehrin/bölgenin iktisadî durumunu aktaran orijinal tarihi belgelerdir.⁷² Bu belgeler, Osmanlı tebeâsının hayat tarzını ve geçimini, ithal ve ihraç

⁶⁸ Araştırmamıza esas olan 216 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde ceza hukuku hariç hemen- hemen her hukuk alanıyla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Örnek uygulamalar için bakınız; 216 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili, 203. sayfa, 625 ve 616. dava numaraları; Ancak araştırmamız için incelemiş olduğumuz 140 numaralı Konya defterinde sadece vekalet kayıtları yer almaktadır. Bu defterle, farklı bir hukuk alanıyla ilgili bilgi elde etmek pek kabil değildir.(ceza hukuku, miras hukuku vb.)

⁶⁹ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 14. İncelemiş olduğumuz 216 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde bu türden kayıtları tüm ayrıntılarıyla görebilmekteyiz. Aile hukukuna dair yaklaşık olarak tüm konulara dair kayıtların defterimizde mevcut olduğu görülmüştür.

⁷⁰ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 14. İncelemiş olduğumuz defterde de miras hukukuyla ilgili bulunan kayıtların tamamı miras sözleşmesi ve tereke taksimine dairdir.

⁷¹ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 15.

⁷² Mirasla ilgili kayıtlarda o dönem insanının iktisadi durumunu yansıtan bilgiler mevcuttur. O dönemlerde kullanılan eşyalar, miras olarak kalan mallar ve paraların miktarı ve türü vb. dönemin iktisadi durumunu yansıtan malumatlardır.

ürünlerini, yetiştirilen tarım ürünü ve çeşidini, halktan toplanan vergileri, memur maaşlarını, kişinin ve devletin ödemiş olduğu tazminatları olduğu şekliyle yansıtmaktadır.⁷³

2.5.3. Sosyal ve İdârî Açıdan Şer’iyye Sicillerinin Önemi

Devlet topraklarının idari anlamdaki taksimiyle ilgili malumatı elde ettiğimiz⁷⁴ gibi adli anlamda da kadılık, muhızrlık vb. ye dair idari yapıyı ve ifa ettikleri fonksiyonları da öğrenebilmekteyiz.⁷⁵ Sosyal içeriğiyle şer’iyye sicilleri çok zengindir. Toplumsal yapı hakkında bize malumat verdiği gibi bireysel anlamda da bireyin toplum içindeki yeri, sorumlulukları, hakları hakkında da bize bilgi vermektedir. Aile reisinin kim olduğundan başlayarak ileri düzeyde toplumsal önceliği olan idareci veya devlet adamlarına kadar her kademesiyle toplum sicillere yansıtılmıştır.⁷⁶

⁷³ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 8 vd; Ongan, *Ankara Şer’iyye Sicili*, 10 vd; Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 14 vd; Abacı, *Bursa*, 139 vd.; Abdulvedud Yusuf, “Sicillatul Muhakemetü Şer’iyye,” , XIX, 325,334; Dinçer, “*Mahkeme Sicilleri*,” 8; Atalar, “*Şer’i Mahkeme Sicilleri*,” 312.

⁷⁴ Kaza, sancak, eyalet, beylerbeylik, sancak beyliği, kethüdalık ve voyvodalık gibi.

⁷⁵ Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 16.

⁷⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, müstakil olarak şer’iyye sicillerinin sosyal yönünü Konya şer’iyye sicilleri ışığında ele alan bir eser; Hayri Erten, *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHKEME ÇEŞİTLERİ VE MAHKEMENİN İŞLEYİŞİ

A- TANZİMAT DÖNEMİ MAHKEME ÇEŞİTLERİ

1- ŞER'İYYE MAHKEMELERİ

Osmanlı'da Tanzimat dönemine kadar süregelen mahkeme geleneği içerisinde tek hakimli mahkeme sistemi hakimdir. Mahkemeler, şer'i kuralların uygulandığı Şeri'yye Mahkemeleridir. Bunun yanı sıra, divan da zaman-zaman mahkeme işlevi görmüştür.

Şer'yye mahkemeleri, Kadıların şer'i hükümlere göre yargılama yaptıkları mahkemelerdir. Şer'yye Mahkemelerini ifade etmek için *mehâkim-i şer'yye*, *meclis-i şer'*, *meclis-i şer'i enver*, *meclis-i şer'i nebevî* gibi isimler de kullanılmaktadır.

Osmanlı devleti adliye teşkilatı içerisinde yer alan Şer'yye Mahkemeleri, Tanzimat öncesinde yani klasik dönemde genel mahkeme niteliğindedi ve bu özelliğinin ifadesi olarak da *mehâkim-i Umûmiyye* sıfatını almıştır. Genel mahkemeler olması dolayısıyla hukukî, cezaî, idarî, askerî, malî, hâsılı; her çeşit davaya bakarlardı. Daha da gerilere gider ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren duruma bakarsak; yasama, yürütme, yargı yetkilerini barındıran padişahın, yargı erkini Kadıları bizzat atayarak kullandığını görürüz. İlk dönemlerde Kadılar bizzat devlet başkanı tarafından tayin edilirken dönemler ilerledikçe ve devlet büyüdükçe bu yetki, padişah adına iş gören kimselere devredilmiştir. Hakimler, Kazaskerler tarafından atanmaya başlanmış, bütün hakimlerin atamasından bu kişi ve kurum sorumlu olmuştur. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise, üst derecedeki rütbeli Kadıları –ki bu genellikle büyük yerleşim birimlerine atanan Kadılar olmuştur- ilmiye teşkilatının başı konumuna gelen Şeyhülislam tayin etmeye başlamıştır. Tanzimat'a kadar Kadılar Kazaskerlere; Kazaskerler de Padişahın mutlak vekili olan Sadrazamlara bağlı ve onlar adına şer'î hükümleri icrâ etmekteydiler. Ancak Tanzimat'la bu durum değişmiş ve Kadılar artık Şeyhülislama bağlı duruma gelmişlerdir.

Osmanlı'da esas olarak her kaza çevresinde bulunan ve her çeşit davaya bakan Şer'iyye Mahkemeleri dışında merkezde olan ve bir çeşit üst mahkeme ve devlet erkânı için mahkeme olan divan vardır.

Şer'iyye Mahkemelerinin belli bir makam binası yoktur. Ancak ihtiyaç duyanların kolayca ulaşabilmesi için kadı'nın her daim hazır olduğu bir mekân muhakkak bulunmaktadır. Bu mekân kimi zaman kadı'nın evinde bir köşe, kimi zaman mescit veya cami, kimi zaman da medresenin bir odasıdır.⁷⁷

1830'ların ortalarına değin bu şekliyle gelen Şer'iyye Mahkemeleri, II. Mahmut'un yapmış olduğu yeniliklerden payına düşeni almıştır ve çeşitli değişimlere tabi olmuştur. Bu dönemde Şer'iyye Mahkemeleri ve Kadı'lar hususunda önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler daha sonra yapılacak değişiklikleri de etkilemiştir. 1253/1837'de ilk kez resmi bir mahkeme binasında yargı görevi yerine getirilmeye başlanmıştır. Ayrıca yine bu dönemde 1254/1834'de görevini kötüye kullanan Kadı'ların bu durumuna engel olmak adına "*Tarîk – ı İlmî*" ye dair ceza kanunu çıkarılmıştır.⁷⁸

1839'a kadar aslî–umumî mahkeme hüviyetinde olan Şer'iyye Mahkemeleri, Tanzimat dönemi diye bilinen ve 1839 ve sonrasını kapsayan yıllar içerisinde önemli değişmelere ve hukûkî düzenlemelere muhatap olmuştur.

"1276/11859 tarihli *Mehâkim-i Şer'iyye Hakkında Nizamname*" ile, Şer'iyye Mahkemelerinin yetki sınırları belirlenmiş, teşkilat ve fonksiyonları bazı sınırlamalara ve yeni düzenlemelere tabi tutulmuştur. 1284 tarihli düzenlemelerle ise, Şer'iyye Mahkemeleri dışında bir takım idarî ve hukukî mahkemeler kurularak görevleri belli alanlardaki davalara münhasır kılınmıştır. "1286/1870 tarihli *Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nizamnamesi*"ne göre bu alanlar: Aile, miras, vakıf, şahsa karşı işlenen suçlar ve cezalar gibi Hukûk–u Şer'iyye denilen alanlardır. Aynı tarihli "*Şûray – ı Devlet Nizamnamesi*" ile de Şer'iyye Mahkemelerinin idarî yargı yetkileri kısıtlanmıştır. "1286/1870 Tarihli *Nizamname*" ile Nizamiye Mahkemelerinin temelleri atılmış, Şer'iyye Mahkemelerinin bir kısım yetkileri bunlara devredilmiştir. Bunun dışında aynı yıllarda kurulan Havale Cemiyeti ve İcra Cemiyeti de kendi sahalarıyla ilgili

⁷⁷ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 77.

⁷⁸ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 77; Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, 238 vd.

yetkileri şer'iyeye mahkemelerinin elinden almıştır. 1288/1871 tarihli iki nizamname ile kuruluşunu tamamlayan Nizamiye Mahkemeleri, Hukûk-u Şer'iyeye dışındaki tüm yetkileri Şer'iyeye Mahkemelerinden devralmış ve bu mahkemelerde görev yapan kadı'lar da görevsizlikten dolayı, Nizamiye Mahkemelerine yönlendirilmişlerdir.⁷⁹

Şer'iyeye Mahkemelerinin bir üst mahkemesi mahiyetinde olan Fetvâhâne ve Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye de bu dönemde kurulmuştur. *Fetvâhâne*; “1297/1880 Tarihli İ'lamat-ı Şer'iyenin Temyiz ve İstînaftı Hakkında İrade-i Seniyye” ile Şer'iyeye Mahkemelerinin kararları için temyiz ve istînaf yetkilerine sahip yüksek bir mahkeme haline getirilmiştir. Fetvâhâne'de şekil açısından hukuka uygunsuzluklar incelenir ve fetvâhâne bu anlamıyla bir üst mahkeme görevi yapardı. *Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye* ise, 1290/1877 tarihinde Şer'iyeye Mahkemelerinin bir üst mahkemesi mahiyetinde kuruldu. Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye, maddî açıdan hukuka uygunsuzluğu görülen davaların sevk edildiği bir üst mahkeme hüviyetindedir.⁸⁰

2- NİZAMİYE MAHKEMELERİ

İncelemiş olduğumuz dönemin 1315-1317/1897-1899 olması dolayısıyla Nizamiye Mahkemelerinin, yaklaşık olarak bu dönemler içerisindeki durumunu yansıtmak niyetindeyiz.

1879 yılı, Osmanlı adliye teşkilatında önemli değişikliklerin yapıldığı bir yıldır. “1296/1879 tarihli *Mehâkim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkatı*” ile adliye teşkilatı yenilenmiştir. Bu kanuna göre öncelikli olarak Nizamiye Mahkemelerinin adları⁸¹ değiştirilmiştir. Nizamiye Mahkemeleri ceza ve hukuk dairelerine ayrılmış, her bir daire ise kendi içerisinde Bidâyet ve İstinaf Mahkemeleri olmak üzere iki dereceli olarak düzenlenmiştir.

2.1. Sulh Merci'leri

Köylerde *İhtiyar Heyetleri*, nahiyelerde *Nahiye Meclisleri* birer sulh dairesidir.⁸² Köylerdeki İhtiyar Heyetleri taraflar arasındaki anlaşmazlıkları ancak onların rızasıyla ve sulh

⁷⁹Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 77; Ahmet Akgündüz – Halil Cin, *Türk Hukuk Tarihi*, I, 237, Konya 1989.

⁸⁰Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 77; Ekinci, *Mahkemeler*, 262 vd.

⁸¹Divan-ı Temyiz, Meclis-i Temyiz, Meclis-i Deâvi.

⁸²Ekinci, *Mahkemeler*, 262 vd.

yoluyla çözümler, hüküm verme yetkileri yoktur. Nahiye Meclisleri ise, konusu yüz elli kuruşu geçmeyen hukuk ihtilaflarına ve altı beşliğe kadar nakit cezasını gerektiren kabahat suçlarına, istinafi mümkün olmamak üzere bakıp çözümlerdi.

2.2. Bidayet Mahkemeleri

2.2.1. Kaza Bidayet Mahkemeleri

Kaza bidayet mehkemeleri, ceza hukuku alanında kabahat ve cünha derecesindeki suçlara ilişkin davaları bidayeten görür ve sonuçlandırır.⁸³ Hukuk muhakemesi bakımından Kaza Bidayet Mahkemeleri, o kazaya bağlı nahiye ve köylerde beş bin kuruş değer ve yıllık beş yüz kuruş gelire kadar olan hukuk davalarını kesin (istinaf yolu kapalı olarak); bu değer ve gelirin üzerindeki hukuk davalarını istinaf yolu açık olarak görüp çözümlerdi.⁸⁴

2.2.2. Livâ Bidayet Mahkemeleri

Bunlar da iki daireden oluşur ve ilk mahkeme olarak görev yaparlardı. Ayrıca o livâ/sancağa bağlı diğer kazalardaki Bidayet Mahkemelerinin istinaf yolu açık olarak vermiş oldukları i'lamları istinâfen incelerdi. Cinayet davalarında ceza usul kanununa göre görev yaparlardı.⁸⁵

2.2.3. Vilayet Bidayet Mahkemeleri

Vilayet Bidayet Mahkemeleri Liva Bidayet Mahkemeleriyle aynı seviyede bulunurdu. Hukuk ve ceza dairelerinden oluşurdu. Merkez vilayete bağlı kazalarda bulunan Bidayet Mahkemelerinde verilen cünha derecesindeki hükümler burada istinâfen görülürdü.⁸⁶

⁸³Recep Çiğdem, *A Legal Examination of the Register of the Law Court of İstanbul*, İlahiyat Fakültesi Geliştirme Vakfı, Elif Matbaası, Şanlıurfa, 2005, 38

⁸⁴Ekinci, *Mahkemeler*, 206; Çiğdem, *A Legal Examination*, 38.

⁸⁵Ekinci, *Mahkemeler*, 208.

⁸⁶Ekinci, *Mahkemeler*, 209; Çiğdem, *A Legal Examination*, 40.

3- İSTİNAF MAHKEMELERİ

İstinaf Mahkemeleri vilayet merkezlerinde bulunur, gerektiği durumlarda hukuk ve ceza dairelerine ayrılırdı.

İstinaf Mahkemelerinin esas görevi istinaftır. Bidâyeten dava görmesi ise istisnadır. Ceza dairesinde, liva çevresinde oluşan cünha derecesindeki davalar bidâyeten görülürdü. Ayrıca vilayete bağlı livalardaki bidayet mahkemelerinin cünha derecesinde verdikleri kararları istinâfen görürdü. İstinaf Mahkemesinin hukuk dairesi ise, merkez vilayete bağlı livalardaki Bidayet Mahkemelerinde verilen hukuki hükümleri genel olarak ve vilayet içindeki kazaların Bidayet Mahkemelerinden verilen hükümleri ise istinâfen incelerdi.⁸⁷

4- TEMYİZ MAHKEMELERİ

1879 tarihli “*Teşkilat ve Hukuk Usul Kanunları*” ile temyiz hususunda yeni düzenlemelerde bulunulmuş. “*Divan-ı Ahkâm-ı Adliye*” nin yerine “*Mahkeme-i Temyiz*” oluşturulmuştur. Mahkeme-i Temyiz’de hukuk ve ceza dairelerinden oluşmuştur. 1304/1887 tarihli bir kanunla Mahkeme-i Temyiz’de daire sayısı üçe çıkarılmış; “*İstidâ Dairesi*” kurulmuştur. İstidâ Dairesi, hukuk ve ceza davalarına dair dilekçeleri kanuna uygun ise kabul eder, ilgili daireye gönderirdi. Temyiz süresi geçmiş veya temyiz şartları eksik ise dilekçeyi reddederdi. Ayrıca dava nakli dilekçelerine de cevap vermekle görevliydi. İlerleyen yıllar içerisinde kanunlarda yapılan değişiklik ve düzenlemelerle İstida dairesinin görev ve yetkilerinde farklılaşma olmuştur.⁸⁸

Hukuk dairesinde ise 1325/1907 tarihli düzenlemelerle her çeşit hukuk ve ticaret davalarıyla ilgili temyiz dilekçelerinden, şartları yerinde olanları kabul; temyiz süresi geçenleri, kanuni şartları eksik olanları, temyizi istenen hükmün temyizi mümkün kararlardan olmayanları reddetme yetkisi verilmiştir.⁸⁹

⁸⁷Ekinci, *Mahkemeler*, 211.

⁸⁸Ekinci, *Mahkemeler*, 215; Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 80.

⁸⁹Ekinci, *Mahkemeler*, 215.

Ceza dairesi, cinayet davalarına dair temyiz isteklerini görüp sonuçlandırmakla görevlendirilmiştir. Cünha ve kabahat davalarına dair temyiz taleplerini bütünüyle sonuçlandırma yetkisi ise istidâ dairesine verilmiştir.⁹⁰

B-MAHKEME GÖREVLİLERİ

Osmanlı devleti içerisinde yargı erkinin aktif olarak kullanıldığı ve adalet tevziinin gerçekleştirildiği bir kurum olarak mahkemeler vardır. Bu görev, Mahkemelerde yer alan görevlilerce yerine getirilmektedir. Bu görevlilerden olan ve birinci derecede hükümle yetkili olan kişi Kadıdır. Kadı dışında mahkemede görevli olan ikinci derecedeki mahkeme görevlileri de mevcuttur. Bunlar ise Naib, Muhzır, Mübaşir ve Kâtiptir. Mahkemede görevli olan bu kişilerin göreve getirilmelerinde ve görevlerini yerine getirmelerinde çeşitli kıstaslar vardır.

1. KADI

1.1. Tanımı

Adaletin tevzi edilmesi, hakkın sahibini bulması, mahkemeye intikal eden anlaşmazlıkların halli, ta'zire dahil suçların tespiti ve gereken cezaların tayini, iflas etmiş kimselerle sefih ve ehliyetsiz olanlara velayet, vakıflara nezaret gibi hususlarda devlet “yargı” fonksiyonunu üstlenir.⁹¹ Osmanlı devletinde çok geniş kapsamlı yetkileri bulunan ve Şer’iye Mahkemelerinde yargı görevini ifa eden, devletin yargı teşkilatında yer alan şahıslar “Kadı”⁹² olarak adlandırılır.⁹³ Kadılar Osmanlı yargı sisteminin temelini oluşturur.⁹⁴ Bu kişiler, yargılama görevini yürüten asıl memurlardır.⁹⁵ Yargılama göreviyle sorumlu olan Kadılara Osmanlı kayıtlarına göre “*hakim, hakim’ü-l vakt, hakimü’ş-şer*” de denmiştir.⁹⁶ Çağdaş adalet sistemimiz içerisinde Kadılara karşılık gelen isim hakimdir.⁹⁷ Ancak Osmanlı’daki Kadılarla günümüzdeki hakimler arasında görev ve yetki bakımından farklılıklar vardır.

⁹⁰Ekinci, *Mahkemeler*, 215.

⁹¹ Karaman, *Hukuk*, 1, 188,

⁹² “Hakim beyne’n-nas vuku’ bulan dava ve muhasamayı ahkam-ı meşruasına tevfi kan fasl ve hasm için taraf-ı sultaniden nasb ve ta’yin buyrulan zattır.” *Mecelle*, 1805.

⁹³ Akgündüz, *Kanunnamelerin Şer’i Tahlilleri*, 1, 227.

⁹⁴ Abacı, *Bursa*, 52.

⁹⁵ Bayındır, *Osmanlı’da Yargının İşleyişi*, <http://www.suleymaniye vakfi.org>

⁹⁶ Fahrettin Atar, “kaza” *DİA*, XXV, 113; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 227.

⁹⁷ Ongan, *Ankara Şer’iye Sicili*, 18.

1.2. Atama Şartları

Kadınların yargılama görevini üstlenebilmeleri için sahip olmaları gereken bazı özellikler vardır. Bu özellikleri haiz olmaksızın Kadınlara Kadılık görevi verilmez, daha doğru bir ifadeyle Kadı vasfını haiz olamaz. Bu vasıflar şunlardır:

- * Kadı, ehliyeti tam; akıl-baliğ-hür olmalıdır.⁹⁸ Ayrıca Kadı, mükemmel temyiz vasfını haiz olmak zorundadır.⁹⁹ Çünkü yaşı küçük olan yani temyiz yaşında olmayan; yaşı veya bulunduğu psikolojik durum dolayısıyla akli gelip- giden; gözlerinden biri veya ikisi görmeyen ve tarafların seslerini olduğu şekliyle algılayamayacak düzeyde sağır olan kişi halk ve hak için yüklenmiş olduğu Kadılık görevini yerine getiremez.
- * Kadı'nın Müslüman olması şarttır. Çünkü Kadı demek; şer'i hükümleri yerine getiren, halk içinde seçkin bir konumu olan kişi demektir. Kadı bu vasıfla temayüz etmişken, İslam'a ve İslam Şeriatına inanmayanların Kadılık yapması makul değildir.¹⁰⁰ Ancak Gayr-ı Müslimler kendi aralarındaki davalar için hakim olarak atanabilirler.¹⁰¹
- * Kadılık için ceza hukukuna dair davalarda erkek olma şartı vardır. Bu hukuk dalı dışındaki davalara kadınlar da hakim sıfatıyla bakabilirler.
- * Kadı, fıkhi konulara ve yargılama usulüne dair yeterli bilgi-beceriye sahip, bu bilgi ve pratiğe dair becerisini de kendisine gelen davalara uygulayabilecek ve davaları çözümlenebilecek yeterlikte olmalıdır.¹⁰²

⁹⁸ "Hakim hakim, fehim, müstakim, ve emin, mekin, metin olmalıdır." *Mecelle*, madde 1794.

⁹⁹ "Hakimin temyiz-i tamme muktedir olması lazımdır. Binaenaleyh sağır ve matuh ve a'ma ve tarafeynin savt-ı kavilerini işitemeyecek mertebe sağır olan kimesnenin kazası caiz değildir." *Mecelle* madde 1792.

¹⁰⁰ Kadılık için aranan Müslüman olma şartı Tanzimat sonrasında nizamiye mahkemelerinde gayr-ı Müslim mahkeme üyelerinin üyeliği konusunda meşruluk tartışmalarının yaşanmasına neden olmuştur.

¹⁰¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991, III, 257.

¹⁰² "Hakim mesail-i fihriyyeye ve usul-ü muhakemeye vakıf ve deavi-i vakıayı anlara tatbikan fasl ve hasme muktedir olmalıdır." *Mecelle* madde 1793.

1.3. Dereceleri ve Tayinleri

Osmanlı Kadıları dereceleri itibariyle çeşitli taksimlere tabi tutulur. İlk olarak Kadılar iki temel guruba ayrılır.¹⁰³ Bunların ilki mevleviyet denilen büyük Kadılıklar, ikincisi ise kaza Kadılıklarıdır.

a) *Mevleviyet Kadılığı*: Bunlar büyük Kadılıklardır. Büyük ve mühim eyaletlere, vilayetlere ve bazı önemli sancaklara mevleviyet rütbesine sahip Kadılar tayin edilirdi. Bunlar günlük gelirlerine göre iki kısma ayrılır: İlki günlüğü 300 akçeli mevleviyetlerdir. Bunlara devriye mevalisi denir ve en düşük mevleviyetlerdir. İkincisi, günlük geliri 500 akçeye kadar yükselebilen büyük mevleviyetlerdir. En yüksek mevleviyet dereceleri sırasıyla Rumeli ve Anadolu Kazaskerliğidir. Payeleri¹⁰⁴ vardır. Diğer mevleviyet dereceleri ise şöyledir: 1- *İstanbul Kadılığı*: Birinci derece mevleviyettir. İstanbul mollası veya efendisi de denir. 2- *Haremeyn Mevleviyeti*: Mekke ve Medine Kadılığıdır. 3- *Bilad-ı Hamse Mevleviyeti*: Edirne, Bursa, Şam, Mısır ve Filibe Kadılıklarıdır. 4- *Mahreç Mevleviyeti*: Kibar-ı müderrisin denilen yükdek rütbeli müderrisler doğrudan bu Kadılıklara tayin edilebilir.. 5- *Devriye Mevleviyeti*: Bunlar belli merkezlerde dolaştıklarından bu adı almışlardır. Bunların tamamı payelidir. 6- *Paye-i Mücerrede sahipleri, İzmir ve Edirne paye-i mücerredeleridir*. Bunların mansıbı yoktur.

b) *Kaza Kadılıkları*: Bunlar da kendi aralarında derecelere ayrılmaktadır. Bunların en yüksek derecesine sitte veya eşref-i kuzat yahut 150 akçelik Kadılık denir. Bunların dışında olağanüstü hallerde memleketin asayişini te'min için "*Toprak Kadıları*" adıyla seyyar Kadılar; bazı önemli dava ve şikayetleri dinlemek üzere merkezden görevlendirilen "*Mehayif Müfettişleri*" de mevcuttur.

XVI. asrın ortalarına kadar, Kadıları tayin veya tercih yetkisi Kazaskerlere aitti. XVI. asrın ikinci yarısından sonra *Mevleviyet Kadılarını* tayin yetkisi Şeyhülislamlara devredildi. Diğer Kadıları ise eskisi gibi yine Kazaskerler tayin ediyordu. Kazaskerlerin tayin defterlerine *akdiye defteri* deniyordu. Kadı adayları Kadılığa kaynak olan medreseleri bitirdikten sonra *matlab* denilen deftere kaydolurlar ve buna da mülazım denirdi. Kadılar göreve başlayacakları

¹⁰³ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 68 vd; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 230; Kaplan, *Adana Şer'iyye Sicili*, 30 vd.

¹⁰⁴ Paye: Osmanlı' da kadılık makamı bil-fiil işgal edilmiyorsa ve sadece bir rütbe derecesi olarak ismen kullanılıyorsa buna paye veya paye-i mücerrede denir. Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 68.

zaman önce en küçük idari birime atanırlardı. Daha sonra belli şartlarla Kadılık derecelerini yükselir; Kazaskerlik ve Şeyhülislamlığa dahi çıkabilirlerdi.¹⁰⁵

1.4. Görev ve Salâhiyetleri

Osmanlı devleti hukuk sistemi içerisinde yer alan Kadılara ve görevlerine baktığımızda, bu şahısların görevlerinin sadece yargıyla sınırlı olmadığını görüyoruz. Şehir veya kasabanın en yetkili yöneticisi olan Kadılar, sadece adlî ve şer’i işlerle görevli olmayıp; adlî, malî ve beledî işlerde de görevli ve bu alanlarda da otorite sahibidirler. İdarî birimler olan kazalarda yargıyı elinde bulunduran Kadı aynı zamanda idarî ve malî işlere de hükmettiğinden devletin yürütme ve yargı gücü tek bir kurum görünümündedir. Bu tek kurumun başında da “Kadı” vardır.¹⁰⁶ Ayrıca günümüzde noterlerce yapılan kefâlet, vekâlet, mukavele, borçlanma gibi her çeşit sözleşmeler de Kadı veya Naibler tarafından tanzim edilirdi.¹⁰⁷ Bu hüccetler bir mahkeme geleneği olarak da zabıt tarzında sicillere kaydedilirdi.¹⁰⁸

Yukarıda saydığımız dava çeşitlerinden olan miras ve dağılımı hususunda da yegâne merci Kadı veya Naibdir. Kadı veya Naibin yaptığı miras dağılımı büyük kentlerde ayrı bir deftere kaydedilirdi.¹⁰⁹ Taşrada ise bu kayıtlar sicil defterleri içerisinde dağınık bir şekilde bulunurdu.¹¹⁰ Sadece miras dağılımının kaydedildiği defterlere *tereke*, *kassam*, *metrûkat*, *muhallefat* isimleri de verilirdi.¹¹¹

Kadılar, hüküm ve kararlarında hiç kimseye danışmak zorunda değillerdir. Yanlış içtihat ve kararlarından dolayı bir başkası tarafından hesaba çekilemezler; ancak hakimlerin

¹⁰⁵ Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 68; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 230 vd; Kaplan, *Adana Şer’iyye Sicili*, 30 vd.

¹⁰⁶ *Mecelle*, madde 1784-1785; Ongan, *Ankara Şer’iyye Sicili*, I, 26; Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, 109; İlber Ortaylı, ‘Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü’, *Amme İdaresi Dergisi*, 9/1, 96, mart 1976; Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 231; Davut Dursun, *Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, işaret yay. İstanbul 1989, 266; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü*, MEB yay. “kaza”,

¹⁰⁷ Ongan, *Ankara Şer’iyye Sicili*, 26; Atar, *Adliye Teşkilatı*, 109.

¹⁰⁸ Örnek uygulamalar için bakınız: *216 numaralı Urfa Şer’iyye Sicili*, 406. sayfa, 1004.dava .

¹⁰⁹ Ongan, *Ankara Şer’iyye Sicili*, 26 (Miras dağılımının ayrı bir deftere kaydedilmesi uygulamasına Bursa ve Konya gibi dönemin büyük kentlerinde rastlanmaktadır).

¹¹⁰ İncelemekte olduğumuz 216 numaralı Urfa Şer’iyye Sicili içerisinde mirasla ilgili davalar karışık bir şekilde bulunmaktadır. Örnek uygulamalar için bakınız *216 numaralı Urfa Şer’iyye Sicili*, s. 412, 1001. dava.

¹¹¹ Tereke, kassam, muhallefat, metrûkat: Ölenlerin geride bıraktığı menkul-gayri menkul her türlü malların ve alacak, borç, vasiyet, hibe gibi tasarruflarla meydana gelen hakların teferruatlı bir dökümüdür.

vermiş olduğu kararları tedkik edebilen ve kendilerine karşı sorumlu oldukları birimler de mevcuttur.¹¹² Hanefi fıkının hakim kaynak olmasıyla kadılar içtihatla bulunmaktan öte bu kuralları uygulamışlardır.¹¹³

Kadıların görev süreleriyle ilgili olarak ise zaman–zaman çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Bizim çalıştığımız Tanzimat döneminde Kadılık sürekli hale getirilmiş ve 1876 Kanûn-i Esasiyle de hakimlerin azledilmezliği anayasal bir statüye kavuşmuştur. Tanzimat öncesinde hakimler; ilk kuruluş yıllarında süresiz olarak göreve getirilmişler; XVI. yüzyılın sonlarında bu süre üç yıla; XVII. yüzyıl içinde iki yıla; ardından da bu süre daha da kısaltılarak büyük kadılıklarda bir yıla; diğerlerinde ise yirmi aya indirilmiştir. Bu uygulama beraberinde yolsuzlukları ve esasa aykırı işleri de getirmiş ve zaman içerisinde Kadılık görevinde olan kişiler görev yapmadıkları – görev bekledikleri süreyi mahrumiyetler ve geçim darlığı içerisinde geçirmişlerdir.¹¹⁴ Çünkü Kadılık görevini alma yeterliğinde olanların sayısı fazla ancak kadılıklar geçiciydi. Bu nedenle de bir nevi, kadılar sırayla görev yapıyor ve maaşlarını da mahkeme gelirlerinden elde ettikleri için, görev yapmadıkları süre dahilinde maaş almamış oluyorlardı. Osmanlı yargı sisteminin finansmanı merkez değil; sistemi kullananların ödemiş olduğu harçlardır ve bu harçlar, mahkeme görevlilerinin maaşlarıdır. Zaten hakimler belirli bir tutarın üzerindeki yani yüksek meblağlardaki para davalarına bakamazlar, bu tür davaları doğrudan divan-ı hümayuna götürürlerdi.¹¹⁵ Tüm bu olumsuzluklardan dolayı, Kadıların ekseriyeti medreselerde müderris olarak görev yapmayı daha garantili ve daha ideal bir iş olarak görüyorlardı.

Kadı, Sultanın vekili olarak muhâkeme görevini yerine getirir ve bu makamın başındadır.¹¹⁶ Vekil olması dolayısıyla; müvekkilin vazife ve salahiyetlere dair koymuş olduğu sınırlara uymak zorunluluğundadır. Kadı'nın, hükme dair Sultanın vekili olarak görev yapması zaman ve mekanla sınırlıdır.¹¹⁷ Belirli bir süre için belirli bir yere görevlendirilmiş bulunan hakim, zamanın geçmesi/mekânın değişmesi durumunda aynı kaza işini yürütemez. Bunun için Sultan tarafından yapılacak yeni bir görevlendirme gerekir.¹¹⁸

¹¹² Ongan, *Ankara Şer'iyye Sicili*, 53.

¹¹³ Abacı, *Bursa*, 52.

¹¹⁴ M. Akif Aydın, “Mahkeme”, *DİA*, XXVII, 342; Abacı, *Bursa*, 53.

¹¹⁵ Abacı, *Bursa*, 53 vd.

¹¹⁶ “Hakim taraf-ı sultandan icray-ı muhakemeye ve hükme vekildir.” *Mecelle* madde 1800.

¹¹⁷ “Kaza zaman ve mekan ile ve bazı hususatin istisnası ile tekayyud ve tehassus eder.” *Mecelle* madde 1801.

¹¹⁸ Görevlendirme işini Sultan adına Kadıların bağlı olduğu birim olan Kadı'l-kudatlık yapar. M. Akif Aydın, “Mahkeme”.

Bir davayı görmek üzere iki hakim tayin edilmişse davayı, hakimlerden biri yalnız başına dinleyemez ve hüküm dahi veremez.¹¹⁹ Bu hakimlerden sadece biri davayı dinler ve hüküm verirse, bu hakimin vermiş olduğu karar infaz edilemez; geçersizdir.

Birden fazla hakimi olan bir belde taraflardan birisi bir hakimin diğeri de bir başka hakimin huzurunda davanın görülmesini isterse ve aralarında da bu konuda anlaşmazlık çıkarsa; aleyhine dava açılan kişinin istemiş olduğu hakim tercih edilir.¹²⁰

Kadı, lehine şahitlikleri caiz olmayan usulü, füruu, dava konusu malda ortağı, hizmetlisi ve geçimini temin ettiği şahıslar lehinde karar veremez.¹²¹

1.5. Ahlakî Prensipleri

Kadılar sahip oldukları vasıflarıyla yargılama görevini üstlenme yeterliğine sahip olmuşlardır. Ancak bu yeterliğin yanı sıra ahlaki anlamda da Kadıların özenle üzerinde durması gereken ahlaki prensipler vardır:

- * Kadı mahkemede alış-veriş ve dava taraflarının biri veya her biriyle şakalaşma gibi aradaki mesafeyi kaldıracak, mahkemenin vakar ve onurunu zedeleyecek hareketlerden itinayla kaçınmalıdır.¹²²
- * Hakim davaya taraf olanların her ikisinin de hediyelerini kabul etmemelidir.¹²³ Çünkü dava görülürken Kadı'nın almış olacağı bu hediyeye rüşvet ismi daha da uygun düşecektir.
- * Hakim hasım olan taraflardan herhangi birinin özel ziyafet davetine gitmez.¹²⁴ Çünkü gitmesi, hak yerini bulsa dava hukuka göre çözümlenmiş olsa bile farklı

¹¹⁹“ Bir davayı maan istima' ve hükmetmek üzere nasb olunan iki hakimden yalnız birisi ol davayı istima' ve hükmedemez; ederse hükmü nafiz olmaz.” *Mecelle* madde 1802.

¹²⁰“ Müteaddit hakimi olan belde hasmeynden birisi bir hakimin ve diğeri öbür hakimin huzurunda murafaa olmak isteyip bu vechile beynlerinde ihtilaf vaki' olsa müddeaaaleyhin ihtiyar eylediği hakim tercih olunur.” *Mecelle* madde 1803.

¹²¹“ Mahkumun leh hakimin usul ve fürundan biri, zevcesi ve hükmolunacak malda şeriki ve eciri hassı ve hakimin infakiyle teayyüş eder adamı olmamak şarttır.” *Mecelle* madde 1808.

¹²²“Hakim meclis-i muhakemede alış- veriş ve mulatefe gibi mahabet-i meclisi izale edecek ef'al ve harekattan ictinab etmelidir.” *Mecelle* madde 1795.

¹²³“ Hakim iki hasımdan her birisinin hediyesini kabul etmez.” *Mecelle* madde 1796.

¹²⁴“ Hakim mütehasımaynden hiç birisinin ziyafetine gitmez.” *Mecelle* madde 1797.

yorumlanacak ve adaletin yerini bulmadığı, taraflardan birinin kayırıldığı söylenecek ve yargıya yolsuzluk bulaşmış olacaktır.

- * Hakim dava çözümlenmeden, muhâkeme sonuçlanmadan, tarafların sadece birini evine kabul edemez veya biriyle yalnız kalmaz. Tarafların herhangi birine el-göz işareti, diğerinin anlamadığı bir lisanla söz¹²⁵ gibi mahkemeyi ve kararı töhmet altında bırakacak ifade ve hareketlerden kaçınmalıdır. Bu tür davranışlar, mahkemenin ve Kadıların halk nezdindeki muteber yerini de zedeleyecektir.

2-NAİB

2.1. Tanımı

Naib sözlükte; birinin yerine geçen ve onun hizmetini gören, vekil manalarındadır.¹²⁶ Terim olarak ise; Kadıların kendi yerlerine davaya bakmak üzere görevlendirdikleri şahıslar manasını ifade eder. Osmanlı hukukunda Naibin bu tanımının yanı sıra bir başka anlamı daha vardır; Sultanın vekili olması hasebiyle bütün kadılarına da *Naib* denmiştir.¹²⁷

2.2. Tayinleri ve Görevleri

Naiblerin tayini, Kadılar tarafından yazılan mürâselelerle yapılır ve bunlara “*niyabet mürâseleleri*” denir.¹²⁸ Naib tayin etme yetkileri açısından hakimler üç kısma ayrılır: Birincisi, naip tayin etme ve görevden alma yetkisine sahip olanlar.¹²⁹ İkincisi, Naip tayin etmeye yetkili olduğu halde onu görevden alma yetkisine sahip olmayanlar. Bu hakimlerin tayin ettiği Naiblerin görev süresinin bitimi hakimlerin görev süresinin bitimiyle aynıdır. Üçüncüsü, Naip

¹²⁵“ Esnayı muhakemede hakim tarafeynden yalnız birisini hanesine kabul etmek, meclis-i hükümde biriyle halvet veyahut ikisinden birine el-göz veya baş ile işaret eylemek veya anlarda birisine gizli lakırdı yahut diğerinin bilmediği lisanla söz söylemek gibi töhmet ve su-i zanna sebep olabilecek hal ve harekette bulunmamalıdır.” *Mecelle* madde 1798.

¹²⁶Elmalılı, *Kamus*, IV, 69; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 47; Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 73; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 232; Abacı, *Bursa*, 59 vd.

¹²⁷Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 47; Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 73; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 232; Abacı, *Bursa*, 59 vd.

¹²⁸Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 73.

¹²⁹“ Hakim eğer nasb ve azl-i naibe me’zun ise diğer kimseyi kendisine naip nasb ve anı azl edebilir; değilse edemez..” *Mecelle* madde 1805.

tain etme yetkisine sahip olmayanlardır. Bu hakimler yardımcı-vekil ihtiyaçlarını şu şekillerde giderebilirler.¹³⁰

-Sadece kendi huzurunda hükmetmek üzere Naib tayin edebilirler. Bu durumda sadece hakim huzurunda vermiş oldukları kararlar geçerlidir.

- Tayin ettiği Naib, başka bir yerde tarafları ve şahitlerini dinler ve bir hüküm verirse, bu hüküm ancak hakim tasdik ve onayıyla geçerlidir.

- Keşif, ilk soruşturma ve şahitler hakkında güvenilirlik soruşturması açmak gibi muhakemeye yardımcı olacak hususlarda Naib tayin edebilir.

- Kadılar tayin edildikleri yere bizzat gitmeyebilir, kendi adlarına karar yetkisini haiz Naiblerini gönderebilirler.¹³¹ Naibler görevlerinin kapsamına göre çeşitli kısımlara ayrılırlar¹³²:

a) Arpalık Naibleri: Şeyhülislam, Kazasker ve Mevaliye verilen arpalıklardaki şer'î yargılamaları yapmak üzere görevlendirilen Naiblerdir.

b) Mevali Naibleri: Büyük Kadılıklardaki Kadılar görev yaparken yanlarında bir bab Naibi ve seyyar Naib bulunurdu.

c) Kaza Naibleri: Kadı, kendi kazası dahilindeki nahiyeleri Naibine iltizama¹³³ verir; o da bulunduğu nahiyenin şer'î işlerini yürütürdü.

Bir merkezde oturan Kadılar, o ile bağlı diğer kasabalara Naibler tayin etmek yetkisine sahiptirler.¹³⁴ Çünkü Kadılar kendi yargı bölgelerindeki bütün bölgelere tek bir kişi olarak-ulaşım da göz önüne alınca-hizmet götürememekteydiler. Her kazaya bir Kadı atanmasına rağmen, bu görevlilerin yargı sorumluluğunda olan yerleşim birimlerinin sayısı kırk ile üç yüz arasında değişebilmekteydi. Ayrıca, mahkeme binası dışında yapılması gereken herhangi bir soruşturma veya keşif işine de Kadılar bizzat gitmeyip Naibler gönderirlerdi. Böylece şehirlere bağlı birimlerde de Kadı'nın ifa etmiş olduğu görevler aksamamış oluyor, şer'î muamelelerde devamlılık sağlanmış oluyordu.¹³⁵

¹³⁰ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 48.

¹³¹ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 89 vd.

¹³² Akgündüz, *Şer'îyye Sicilleri*, I, 72; Akgündüz, *Kanunnameler*, I, 231.

¹³³ İltizam: Borç altına girmek; devlet hazinesine ait gelirlerin bir kısmının tahsilini bedel karşılığında taahhüt etmektir.

¹³⁴ Daha önce yukarıda ifade ettiğimiz şekilde tayin yetkisine sahip olan Kadılar, Naib tayin etme yetkisine sahiptirler.

¹³⁵ Ongan, *Ankara Şer'îyye Sicili*, XXXIV; Akgündüz, *Şer'îyye Sicilleri*, I, 72; Abacı, *Bursa*, 59 vd.

3- MUHZIR

3.1 Tanımı

Şer'i Mahkemelerde Kadıların, adı muhzır olan yardımcıları bulunmaktaydı. *Muhzır* kelime olarak; huzura getiren ve ihzar eden manasını ifade eder. Terim olarak ise *Muhzır*; davacı ve davalıları mahkemeye celbeden, emniyet görevlilerinin ve savcının görevlerini ifa eden memurlardır.¹³⁶

3.2. Görevleri

Asıl olarak Muhzırlar, tanımlarında yer alan görevleri ifa etme durumundalar iken; küçük kaza merkezlerinde Muhzırlar, hem mahkeme mübaşirliği hem mahkeme kâtipliği hem de emniyet görevlisi ve savcının bazı görevlerini yerine getirme durumunda da olabilmekteydiler. Muhzırlar ilk dönemlerde, tarafları mahkemeye sözlü olarak davet ediyorlardı ve bu davete uymayanlar ise görevli birimlerce cezalandırılıyordu. Daha sonraları muhzırlar bu daveti, davetiye varakası adı verilen bir kâğıtla yazılı olarak yapmaya başlamışlardır. Muhzırlar davet, celp ve kolluk görevi yanı sıra, yargılama esnasında mahkemenin emniyet ve asayişini de teminle sorumluydular.¹³⁷

3.3. Ücretleri

Muhzırların, bu görevler karşılığında almış oldukları ücretler maaş şeklinde değildir. Bunlar, taraflardan ve ilgililerden mesafeye ve yapılan işe göre ücret alırlardı. Muhzırların belli bir maaşları olmadığı için, kadı ve müderris tayinlerinde de müjdecilik adıyla bahşiş alırlardı. Muhzırların sayısı, mahkemenin ihtiyacına göre tespit edilirdi. Birden çok sayıda Muhzırı bulunan mahkemelerde, Muhzırların başı konumunda *muhzırbaşı* vardı.¹³⁸

¹³⁶Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, II, 572; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 72; Abacı, *Bursa*, 62.

¹³⁷*Mecelle* 1833; Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, II, 572; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 72.

¹³⁸Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 81; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 73.

4-MÜBÂŞİR

4.1. Tanımları ve Görevleri

Sözlükte; bir işe başlayan ve başlayıcı manalarını ifade eder. Osmanlı adliye teşkilatı içerisinde, ifade ettiği anlam yönünden iki anlamı ihtiva eder durumdadır. İlk anlamıyla *Mübaşir*, mahkemelerde celp ve tebliğ işlerinde kullanılan memur demektir. Bu yönüyle, Muhzırla aynı anlamı ifade etmektedir. Tabi burada ikisi arasında bir fark vardır. Mübaşir bu anlamıyla daha ziyade ceza davalarında kullanılmaktadır ve iki görevli arasında görevleri açısından farklılıklar mevcuttur. İkinci olarak Mübaşir kelimesi, Tanzimattan önceki anlamıyla, devletçe gördürülmesi veya soruşturulması lazım gelen bir işin yapılmasına veya soruşturulmasına görevlendirilen memurlardır. Bunların da ücretleri maaş şeklinde değil, ilgililerden ve gittikleri bölge halkından *mübaşiriye* adı altında alınırdı.¹³⁹

5- KÂTİP

5.1.Tanımları

Şer'iyye Mahkemesi görevlilerinden olan Kâtip, tarafların iddia ve savunmalarını ve şahitlerin beyanlarını, daha doğrusu tüm muhakemeyi kayda geçirmekle yükümlüdür.¹⁴⁰

¹³⁹Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 81; Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, II, 592; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 74.

¹⁴⁰Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, 83; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 75.

C- DAVA DİNLEME (MUHÂKEME) USULÜ

Kadılar buldukları yerlerdeki halkın hukuk ve cezaya ilişkin davalarına bakar, davaları İslam hukuku prensiplerine göre çözümlerlerdi.¹⁴¹ Kadıların davalara bakabilmeleri için ilk şart taraflardan herhangi birinin davayı mahkemeye taşıması gereğidir.¹⁴² Hakim mahkemeyi açık bir biçimde icra eder.¹⁴³ Kendisine gelen bir davada önce davayı getiren kişiyi ve iddiasını dinler, sonra da davalının bu iddialara cevabını dinlerdi.¹⁴⁴ Eğer davacının iddiaları davalı tarafından reddedilmişse, davacıdan delil talep edilirdi ve bu delil genellikle öncelikli olarak şahit olurdu; şahitler dinlenirdi.¹⁴⁵ Şahit yoksa davacının isteğiyle davalıya yemin ettirilirdi.¹⁴⁶ Davalı yemin ederse veya davacı yemin talebinde bulunmazsa hakim davacıyı davalıyla olan nizamından men' eder.¹⁴⁷ Davalı yemin eder ve yemininden dönerse, yemininden döndükten sonra artık o yemini ve söyledikleri kayda alınmaz.¹⁴⁸ Davalı, davacının iddialarıyla ilgili konuşmaz ve konuşmamakta ısrar ederse bu sükûtu inkâr gibidir. "İkrar da etmem inkâr da etmem" diye cevap verirse bu da inkâr olarak alınır ve bu noktadan sonra davacıdan delil getirmesi istenir.¹⁴⁹ Davanın bu seyrinden sonra kadı, bir hüküm ve karara ulaşır, ulaşılmış olduğu bu kararı bir i'lam belgesine yazarak taraflara verir, bu şekilde dava sona ermiş olur.¹⁵⁰ Tüm bu işlemler ve karar aynı zamanda sicile de kaydedilir.¹⁵¹

Hakim hüküm verirken tarafların bizzat mahkemede mevcut olması şarttır. Davalı, hakkındaki iddialara cevap verdikten - ikrarda bulunduktan -sonra hüküm verilmeden meclisi terk ederse, gıyaben hüküm verilirken bizzat davalının huzurunda hüküm veriliyormuş gibi,

¹⁴¹Ongan, *Ankara Şer'iyye Sicili*, XXXIV; Bayındır, *Osmanlı'da Yargının İşleyişi*; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 74.

¹⁴²"Hükümde sebki dava şarttır." *Mecelle* 1829.

¹⁴³"Hakim muhakemeyi alenen icra eder." *Mecelle* 1815.

¹⁴⁴"Tarafeyn li-ecli'l muhakeme huzur-u hakime geldiklerinde hakim evvelen müddeiye davasını takrir ettirir. Ve eğer evvelce davası tahriren zabt olunmuş ise kıraet ile mazmunu kendisine tasdik ettirilir ve saniyen müddeaaaleyhi isticvab eyler." *Mecelle* 1816.

¹⁴⁵"Müddeaaaleyh ikrar ederse hakim anı ikrariyle ilzam eder ve eğer inkar ederse hakim müddeiden beyyine ister." *Mecelle* 1817.

¹⁴⁶"Müddei bil-beyyine davasını ispat ettiği surette hakim anın üzerine hükmeyleyler. Ve ispat edemediği surette bir yemin hakkı kalmağla talip olur ise hakim anın talebi üzerine müddeaaaleyhe yemin teklif eyler." *Mecelle* madde 1818.

¹⁴⁷"Müddeaaaleyh yemin ederse yahut müddei yemin verdirmezse hakim müddeiyi müddeaaaleyhe muarazadan men' eder." *Mecelle* 1819.

¹⁴⁸"Müddeaaaleyh yeminden nükul ederse hakim nükulu ile hükmeder. Ve nükulu ile hükmettikten sonra yemin ederim dese artık iltifat olunmaz." *Mecelle* 1820.

¹⁴⁹"Müddeaaaleyh ber- vech-i bala lede'l isticvab la ve neam bir cevap vermeyip de sükutunda ısrar ederse sükutu inkar addolunur." *Mecelle* 1822.

¹⁵⁰"Hakim muhakemeyi itmam ettikten sonra muktezasını hüküm ve tarafeyne tefhim eyler ve esbab-ı mucibesi ile beraber hüküm ve tenbihi havi bir i'lam tanzim edip mahkumun lehe ve ledel icab bir nüshasını dahi mahkumun aleyhe ita eder." *Mecelle* 1827.

¹⁵¹Bu konuda örnek uygulamalar için bakınız: 216 numaralı *Urfa Şer'iyye Sicili*, s. 410, 997. dava

daha öncesinde yapmış olduğu ikrara göre hüküm verilir. Davalının davayı inkar etmesi durumunda davacı delil getirir ancak davalı bu delillerin tezkiyesini beklemeden meclisi terk ederse hakim, davalının huzurunda tezkiye edilmiş gibi muamelede bulunur, hüküm verebilir.¹⁵² Benzer şekilde, davalının vekili huzurunda deliller getirilse ancak daha sonra meclise bizzat davalı gelse, aynı deliller üzerine hüküm ikame edilebilir.¹⁵³ Miras davalarında da varislerden herhangi birinin huzurunda deliller getirilse, bu varis de hüküm verilmeden meclisi terk etse ikame edilmiş bulunan bu delillerle hem mecliste hazır olan hem de olmayan diğer varisler üzerine hüküm verilebilir.¹⁵⁴

Kadınların miras dağılımında merci olması da, varislerin mahkemeye başvurmalarına bağlıdır. Bu başvuru mirasçılar arasında anlaşmazlık çıkmasından dolayı olabileceği gibi böyle bir sebep oluşmadan da olabilirdi. Varis olarak sadece yetimler kalmışsa Kadılar, kendiliğinden miras taksimi yaparlardı.¹⁵⁵ Kadı veya Naib, ölmüş kimsenin evine gider; menkul-gayri menkul malları kıymetleriyle birlikte, varsa borçlarıyla beraber sicile kaydederdi.¹⁵⁶ Ölmüş askerlerin mallarının taksimi için kazaskerler tarafından Kadı veya Naiblerin görevlendirildiği de vakidir.¹⁵⁷

Kadı ve Naibler aile hukukuyla ilgili ve sorumlu bulunmaları hasebiyle mahkemede evlenecek çiftlerin nikâhlarını da kaydederlerdi. Nikâh akdi konusunda mahkemelere başvurulurken; talak konusunda da mahkemelere başvurulurdu. Muhakeme esnasında boşanma gerçekleşmiş olursa nikâh da fesholmuş olur, bu da kaydedilirdi. Kadının mehir, nafaka, şahsi malları gibi haklarıyla beraber çocukların aidiyeti ve bakılmaları hususunda gereken tedbirler alınırdı.¹⁵⁸ Talâk ve talâka dair yapılan bu işlemler de sicile kaydedilirdi. İddet süresi içerisinde bulunan bir kadının bir başkasıyla evlenmesine de mahkeme müsaade etmezdi.¹⁵⁹

¹⁵²“ Hin-i hükümde tarafeynin huzuru şarttır...” *Mecelle* 1830.

¹⁵³“ Müddeaaaleyhin vekili muvacehesinde ikame-i beyine olunduktan sonra müddeaaaleyh bizzat meclis-i hükme hazır olsa hakim ol beyine ile müddeaaaleyh üzerine hüküm edebilir.” *Mecelle* 1831.

¹⁵⁴“ Cümle vereseye husumet teveccüh eden davada vereseden birinin muvacehesinde ikame-i beyine olunup da kabl’el-hüküm gaip olsa hakim ol beyine ile ihzar olunan diğer varis üzerine hükmedebilir. İade-i beyineye hacet yoktur.” *Mecelle* 1832.

¹⁵⁵Atar, *Adliye Teşkilatı*, 109; Ongan, *Ankara Şer’iyye Sicili*, XXXIV; Abacı, *Bursa*, 59 vd.

¹⁵⁶Miras davalarının seyri ve tereke taksimi için bakınız: 216 numaralı *Urfa Şer’iyye Sicili*, s. 412, 1001. *dava*

¹⁵⁷Bu tarzdeki kayıtlara incelemiş olduğumuz 216 numaralı *Urfa Şer’iyye Sicili*nde rastladık. Askerlik esnasında ölmüş olan askerlerin tereke taksiminde askerlikle ilgili bilgileri de kaydedilmiş, kişinin askerlik sırasında vefat etmiş olduğu kayıt düşülmektedir.

¹⁵⁸Ongan, *Ankara Şer’iyye Sicili*, XXXV; Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri I*, 74; Abacı, *Bursa*, 59 vd.

¹⁵⁹Çalışmakta olduğumuz 216 numaralı *Urfa Şer’iyye Sicili*nde talaka dair davalar mevcuttur. Boşanma davalarının ya içerisinde ya da bir başka dava şeklinde ve hemen akabinde nafaka, mehir ve mallarla ilgili

Kadılar buldukları vilayet veya sancakların tüm mukataa işlerini yürütmekle de görevliydi. Kadılar Nazır, Mütevellî¹⁶⁰ aracılığıyla herhangi bir vakfa ait han, hamam, dükkân, ve benzer akarları, Şer'iyeye Mahkemelerinde veya açık arttırma usulüyle kiraya verirlerdi.¹⁶¹ Bu hususta yapılan bütün resmi işlemler tüm oluşuyla zabıt halinde sicile kaydedilirdi.

Kadı veya Naibler, sû-i isti'mali görülen Sancakbeyi, bir başka Kadı, bir devlet adamı hakkında tahkikat için görevlendirilebilirlerdi. Böyle bir emre muhatap olan Kadı veya Naib, ilgili bölgeye ya tek başına ya da fermanda adı belirtilmiş olan bir başka görevliyle beraber gider; gerekli tahkikatı yapar ve sonucu bir dilekçeyle birlikte tahkikatı isteyen makama bildirirdi.¹⁶²

Günümüzde tapu dairelerinde yapılan arazi ve emlak alım-satımları, Osmanlı'da Şer'iyeye Mahkemelerinde Kadılar tarafından yapılırdı.¹⁶³ Bu işlemler de sicile kaydedilirdi. Şimdiki i'lamlar gibi harç karşılığında, sicillere geçirilen hüküm ve kararların tasdikli bir kopyası kişilere verilirdi.

Vakfiyelerin tanzim ve tescili, vakfiye şartlarına göre Mütevellî ve Nazırların, İmam, Müezzin, Hatip, Vaiz ve sair görevlilerin tayin ve azilleri, bu hususta Divan-ı Hümayun ile gerekli resmi yazışmaların yapılması, göreve başlama ve görevden azille ilgili berâtların getirilmesi; yetim, kimsesiz ve sakatların haklarını korumak için bunlara vasî ve nâzır tayini gibi işler Kadı ve Naiblerin görevlerindedir.¹⁶⁴ Kadı veya Naibler tarafından ifa edilen bu görevler, kâtipler tarafından kısa zabıtlar halinde sicillere kaydedilmiştir.¹⁶⁵

davalar bulunmaktadır. Boşanmayla alakalı dava ve tedbirler, boşanma davasının içinde yer alabileceği gibi ayrı ve müstakil bir dava şeklinde de bulunabilir.

¹⁶⁰İncelemekte olduğumuz 216 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinde vakıf mallarına nezaret etmek üzere nazır ve mütevellî tayinleriyle ilgili hüccetlere rastlanmaktadır.

¹⁶¹Ongan, *Ankara Şer'iyeye Sicili*, XXXV.

¹⁶²Ongan, *Ankara Şer'iyeye Sicili*, XXXVI; Abacı, *Bursa*, 59 vd.

¹⁶³Ongan, *Ankara Şer'iyeye Sicili*, XXXVI.

¹⁶⁴Ongan, *Ankara Şer'iyeye Sicili*, 13; Atar, *Adliye Teşkilatı*, 109; Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri I*, 74.

¹⁶⁵Bu konuda örnek uygulamalar için bakınız: *216 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili*, s. 384, 944. dava.

İKİNCİ BÖLÜM

SİCİLDEKİ DAVA ÇEŞİTLERİ VE HUKUKİ NİTELİKLERİ

A – VEKÂLET

1- TANIMI

Sözlükte hıfz, kifayet, zaman, itimat, müraat, teslim, tefviz manalarına gelir.¹⁶⁶ İstilahta ise; bir kimsenin işini başkasına tefviz etmesi ve o işte onu kendi yerine ikame etmesidir.¹⁶⁷ Yerine vekil tayin eden kişiye *müvekkil*; vekil tayin edilen vekâleti elinde bulunduran kişiye *vekil*; vekâlet konusuna *müvekkelün bih* denilir.¹⁶⁸

2-RÜKNÜ

Vekâletin rüknü diğer akitlerin rükünleri gibi icab ve kabulden ibarettir.¹⁶⁹ Şöyle ki; müvekkil “*şu hususa seni vekil tayin ettim*” deyip de vekil dahi “*kabul ettim*” dese yahut kabule işaret eden başka bir söz söylese vekâlet oluşmuş olur. Vekil bir şey söylemeyip de o hususun icrasına teşebbüs etse delâleten/işareten vekâleti kabul etmiş olmakla yapmış olduğu işler sahih olur. İcaptan sonra vekil reddetse icabın hükmü kalmaz yani; müvekkil “*şu hususa seni vekil ettim*” dedikten sonra, vekil olacak kimse kabul etmem diyerek reddetse, o vekâlet konusuyla ilgili herhangi bir tasarrufu sahih olmaz.¹⁷⁰

¹⁶⁶Bilmen; *Kamus*, VI, 311; Elmalılı; *Kamus*, V, 424.

¹⁶⁷ *Mecelle* 1449; Elmalılı, *Kamus*, V, 424; Karaman, *Hukuk*, III, 291.

¹⁶⁸ *Mecelle* 1449.

¹⁶⁹ Zuhayli, *el-Fıkh*, IV, 152; *Mecelle* 1451; Bilmen, *Kamus*, VI, 312.

¹⁷⁰ *Mecelle* 1451.

3-ŞARTLARI

Kişinin kendisine bir vekil tayin etmesi, bir başkasının vekil olarak tayin edilebilmesi ve bir işin vekâlet konusu olabilmesi için bazı şartlar vardır. Bunlar daha önce tanımını verdiğimiz müvekkil, vekil, müvekkel'ün-bih/vekâlet konusu için gerekli şartlardır.

3.1. Müvekkilde Aranılan Şartlar

Müvekkilin vekâlet konusu olan işi yapmaya güç yettirebilmesi, o işi yapabilecek güçte olması şarttır. Bu nedenle, ayırt etme gücünden yoksun olan çocuk ve akıl hastasının vekil tayin etme yetkisi yoktur.¹⁷¹

Velileri tarafından hibe ve sadaka gibi zarar içeriği olan konularda yetkilendirilmiş mümeyyizlerin bu konularda vekil tayin etme yetkileri yoktur. Ancak hakkında faydalı olacak olan hibe ve sadakanın kabulü gibi işlerde velisinin izni olmasa bile bir başkasını vekil tayin edebilir. Bu iki durumu da aynı anda içeren bir örnek olarak satımlarda ve alış-verişlerde yani, zarar ve fayda getirme ihtimali olan işlemlerde kendisi almaya ve vermeye izinliyse bir başkasını da vekil tayin edebilir. Eğer kendisi izinli değilse, vekil tayin etmesi durumunda bu tayin ancak velisinin izniyle geçerli olmak üzere yapılmış olur.

3.2. Vekilde Aranılan Şartlar

Vekilin akıllı ve mümeyyiz- temyiz vasfını haiz olması şarttır. Bülüğa ermiş olması şart değildir.¹⁷² Böylece mümeyyiz çocuk tasarrufa izinli olmasa bile vekil olabilir. Ancak bu vekillikten doğan sorumluluk çocuğa değil müvekkile aittir.¹⁷³

3.3. Vekâlet Konusunun Şartı

Bir kimse bizzat yapabileceği hususlarda ve muamelata dair her hakkın ifa ve istifasında başkasını vekil tayin edebilir. Ancak vekâlete konu olan işin bilinir olması malum

¹⁷¹ *Mecelle* 1457.

¹⁷² *Mecelle* 1458.

¹⁷³ *Mecelle* 1458.

olması gerekir.¹⁷⁴ Kişi ceza hukukunda hadlerde vekil tayin edemez. Kendisi mahkemede hazır bulunmak şartıyla kısas ile ilgili cinayet davalarında vekil tayin edebilir.

4- DAVAYA VEKÂLET (AVUKAT, DAVA VEKİLİ, MUHAMİ)

Osmanlı devletinde klasik dönemde vekiller ve şühûd'ül- hal bu günkü avukatların vazifesini görmekteydi. Bu kişiler, mahkeme önünde tarafların müdafaasını yapıyorlardı ve tabii olarak bunlar hukuk bilgisi olan kişiler içerisinde seçiliyordu.¹⁷⁵ Bu günkü haliyle avukatlık “1293/1875 Dava Vekilleri Nizamnamesinin Vilayâтта İcrasına Dair Tahrirat-ı Umumiyye” ile kabul edilmiştir. Daha sonrasında, “1297/1880 Dava Vekilleri Cemiyeti Nizamname-i dahilisi” ve “1301/1884 Dava Vekillerinin İmtihanına Dair Nizamnâme” ile bu alanı düzenleyen mevzuatlar oluşturulmuş oldu. II. Meşrutiyet döneminde ise “Dava Vekilleri Kanun-ı Muvakkatı” çıkarıldı.¹⁷⁶

Bireyler kendi davalarını kendileri takip ve idareye yetkilidirler. Ancak her şahıs, kendi davasını kendisi idare edemeyebilir, buna güç yettiremeyebilir. Bundan dolayı kişi, mahkemede temsil edilmek ve hakkını savunmak üzere vekil tayin edebilir. Bu hak her iki tarafa yani; hem davalıya hem davacıya verilmiştir.¹⁷⁷ Davalı ve davacı tarafından mahkemeye vekil tayin edilen kişiye de dava vekili denir. Taraflardan her biri istediğini davaya vekil tayin edebilir. Ayrıca mümeyyiz çocuk ve hakim bile davaya vekil tayin edilebilir.¹⁷⁸

Davaya vekil tayin edilen kişinin müvekkili aleyhindeki ikrarı, ancak hakimin huzurdaysa geçerlidir. Hakim huzurunda yapılamamış olan ikrar geçerli değildir. Böyle bir durum vaki olursa vekil vekâletten azlolunur.¹⁷⁹

Davaya vekâlet kabza vekâleti gerektirmez; kabza vekâlet de davaya vekâleti gerektirmez. Yani dava vekili dava sonucunda taraflardan birine teslimi gereken malı kabzetmekle sorumlu değildir.¹⁸⁰

¹⁷⁴Mecelle 1459.

¹⁷⁵Ekinci, *Mahkemeler*, 232; Çiğdem, *A Legal Examination*, 49.

¹⁷⁶Ekinci, *Mahkemeler*, 232-33.

¹⁷⁷ Mecelle 1516.

¹⁷⁸Ali Haydar, *Dürerü'l Hükkam*, III, 951.

¹⁷⁹ Mecelle 1517; Halebi, *Mülteka*, 317.

Davaya vekâlete vekil olan kişi, bu vekâleti hangi bir husumete karşı kullanacağını bilmelidir. Yani vekâlet umumi ve tüm davalar için midir yoksa hususi tek bir dava için midir? Bu belirginleştirilmelidir.

Davaya vekâlet tescil ve davaya vekâlet şeklindedir. Tescilde başlı- başına sadece vekil tayini vardır.¹⁸¹ Davaya vekâlette ise dava için de vekâlet de yer almaktadır ve her biri beraber bulunmaktadır.¹⁸²

5-VEKÂLETE DAİR HÜKÜMLER

5.1. Vekâletin Genel Hükümleri

5.1.1. Akdin İzâfesi

Hibe, iare, rehin, ida', ikraz, vedia, mudarebe¹⁸³ şirketinde vekilin akdi müvekkiline izafe etmesi gerekir. Vekil akdi yaparken bunu müvekkiline izafe etmez, müvekkil adına iş yaptığını söylemezse akit sahih olmaz.¹⁸⁴ Alış-veriş, ikrarla sulhta bu şart yoktur. Yani vekil alış-veriş yaparken müvekkilinin adını zikretmek ve akdi ona izafe etmek mecburiyetinde değildir. Bu şekliyle yapmış olduğu akit sahihtir ve geçerlidir. Ancak vekil, müvekkilinin adına bu akdi yaptığını ifade etmezse akdin hukukundan doğan sorumluluk vekile ait olur. Müvekkiline izafe etmesi durumunda ise; vekilin böyle bir sorumluluğu olmaz ve resul gibi iş görür. Çünkü resulün akdin hukukundan doğan herhangi bir sorumluluğu yoktur, bu sorumluluk tamamen mürsile aittir.¹⁸⁵

Borçlu bir kimse, resulü aracılığıyla borcunu alacaklısına gönderse ve gönderdiği borca mevzu şey, alacaklıya ulaşmadan resulün elinde telef olsa bu, borçlunun malından telef olur. Ancak borca konu olan şeyi alacaklıya götüren kişi, alacaklının resulü olsa ve mal bu

¹⁸⁰*Mecelle* 1519 – 1520; Bilmen, *Kamus*, VI, 349.

¹⁸¹Çalışmamız için incelemiş olduğumuz defterde, sadece vekâletin tescil edildiği bir çok kayıt yer almaktadır. Örnek uygulamalar için bakınız: *216 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili*, s. 387, 950. *dava*.

¹⁸²Çalışmamız için incelemiş olduğumuz defterde, vekil tayinini içeren ve dava vekaleti olan birçok kayıt bulunmaktadır. Örnek uygulamalar için bakınız: *216 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili*, s. 294, 788. *dava*.

¹⁸³Mudarebe şirketi: Bir taraftan sermaye; diğer taraftan emek ile kurulan ortaklık. *Mecelle* 1404.

¹⁸⁴*Mecelle* 1460.

¹⁸⁵*Mecelle* 1461.

kişinin elinde telef olsa, telef olan bu mal alacaklının malından telef olur ve borçlu borcunu ödemiş olur.¹⁸⁶

5.1.2. Birden Fazla Vekil Tayini

Bir kimse bir konuda iki kişiyi birden vekil tayin edebilir. Böyle bir vekil tayini gerçekleşirse, vekil tayin edilen iki kişiden her biri ayrı-ayrı, yalnız tasarruf edemez ve vekil vekâleti yerine getiremez.¹⁸⁷ Bir kimse, kendisi vekil tayin edildiği bir hususa izin verilmedikçe bir başkasını tayin edemez. Müvekkil, vekil tayin ettiği kişiye izin vermiş ve *kendi görüşüne göre bu işi gör* demişse, vekil bir başkasını vekil tayin edebilir. Ancak bu durumda kim vekil kim müvekkil sorunu ortaya çıkar. Müvekkil her iki vekilin de müvekkilidir. Vekilin tayin ettiği vekilin müvekkili de ilk vekili tayin eden kişidir. Yani vekilin tayin ettiği vekil, vekilin vekili olmaz; müvekkilin vekili olur. Böylece birinci vekilin azli veya vefatı durumunda ikinci vekil azlolunmaz.¹⁸⁸

5.1.3. Ücret

Vekil vekâleti ücretle yapabilir. Ancak bunun için vekilin daha önceden yapılan vekâlet antlaşmasında ücreti şart koşmuş olması, ücret konusunda anlaşmış olması, vekâlet konusu olan işin de ücretle yapılabilir cinsten olması gerekir. Böylece bu vekil tayini bir icâreye dönüşür ve vekil için ecîrin (kiralanan adamın) hükmü geçerli olur.¹⁸⁹

¹⁸⁶Mecelle 1464.

¹⁸⁷Husumete, reddi vediaya, borcun edasına vekil iseler sadece biri vekaleti ifa edebilir.

¹⁸⁸Mecelle 1465 -1466.

¹⁸⁹Mecelle 1467.

6- İCÂZET, RİSÂLET VE VEKÂLET

İzin ve icâzet de vekil kılmak, vekâlet vermek gibidir. Yani bir kişinin bir başka kişiye herhangi bir işiyle ilgilenmesi için izin vermesi, onu vekil tayin etmesi anlamındadır. İzin verilen kişinin yaptığı işleri sahihtir ve geçerlidir.¹⁹⁰

Kişinin geriye dönük olarak vereceği izin, daha önceden vermiş olduğu vekâlet gibidir, aynı hükümdedir. Yani bir kimse kendisine herhangi bir yetki verilmeksizin “fuzuli”¹⁹¹ olarak bir başkasının malını satar, satım sonrasında mal sahibine haber verirse ve mal sahibi de bu satımı kabul ederse satım öncesinde onu vekil tayin etmiş gibi olur.¹⁹²

Kişinin elçileri, yardımcıları hizmetkârlarının yapmış olduğu işler, vekilin vekillik sıfatıyla yapmış olduğu işler gibi değildir. Yani kişi adına iş gören hizmetkârı, yardımcısı, kişinin vekili değil resûlüdür.¹⁹³ Bir kimse kendisi için alış-veriş yapmak üzere bir hizmetkârını pazara gönderirse; hizmetkârın bu alış-veriş esnasındaki durumu vekillik değil resullüktür. Bu hizmeti gören kişi ancak resul sıfatındadır. Ancak burada şöyle bir durum vardır ki; emir bazen vekâlet ve bazen de risâlet kabilinden olabilir. Bir kimsenin emriyle hizmetkârı bir tüccardan alış-veriş yapmaya gitse, o alış-veriş hususunda hizmetkar efendisinin vekilidir. Ancak küçük bir farklılıkla; efendi tüccarla pazarlık ettikten sonra hizmetkârını o malı almak üzere gönderse, o zaman hizmetkar efendisinin resulüdür vekili değildir.¹⁹⁴

7- ÇEŞİTLERİ

Vekâlet vermek, kişinin bir başkasını bir konuda yerine vekil kılması bazen mutlak anlamdadır ve herhangi bir şarta bağlı değildir. Bazen şarta bağlı olarak yapılabilir ve bu durumda ise ancak şartın gerçekleşmesi durumunda vekâlet geçerlilik kazanır. Bazen bir vakte izafe edilebilir ve o vakit itibariyle geçerlilik kazanır. Bazen de bir şart ile şartlandırılıp sınırlandırılabilir.¹⁹⁵ Vekâletin *mutlak* olması demek; bir şarta bağlı olmaması, bir zamanla

¹⁹⁰Mecelle 1452.

¹⁹¹Fuzûli: Yetkisiz temsilci.

¹⁹²Mecelle 1453.

¹⁹³Resûl: Elçi.

¹⁹⁴Mecelle 1454-1455.

¹⁹⁵Bilmen, *Kamus*, VI, 312.

sınırlanmaması ve bir şart ile şartlandırılmamış olması demektir.¹⁹⁶ Şarta bağlı olan vekâlette, müvekkilin kişiyi vekil tayin etmesi için bir şart ortaya konmuştur. Bu şartın gerçekleşmesi durumunda vekâlet olayı gerçekleşecektir.¹⁹⁷ “Bu kişi buraya gelirse, şu konuda vekilimsin” diyen müvekkil, kişi geldikten sonra icapta bulunmuş olur ve kabulle vekâlet oluşmuş, kişi o konuda vekil tayin edilmiş olur. Bir zamanla beraber bahis olan vekâlette, vekilin vekil sıfatını alması ve yaptığı işin sahih olması için ifade edilmiş olan zamanın gelmesi şarttır.¹⁹⁸ “Şu tarihte seni şu iş için vekil tayin ettim” denmişse o tarihin girmesi ve vekil tayin edilen kişinin de kabulüyle vekâlet oluşur. Bir kayıtla *mukayyed* olan vekâlette şöyle bir durum vardır: Müvekkil, “Şu malımı şu kadar paraya satmaya seni vekil ettim” dese, o vekilin vekâleti ancak o miktara satması durumunda sahih olur. Bu vekâletin kaydı ise ifade edilmiş olan miktardan aşağı satmamaktır; vekâlet bu şarta bağlı duruma getirilmiştir.¹⁹⁹

İslam hukukunda vekâletin geçerli olmadığı konular²⁰⁰ dışındaki tüm konularda²⁰¹ kişi vekâlet verebilir ve vekilin yapmış olduğu iş sahihtir.²⁰² Mesela kişi, nikâh akdinin kıyılması için vekil tayin edip nikâh akdini vekil aracılığıyla gerçekleştirebilir. Bu hak, bazı şartlar tahakkuk ettiğinde kadın erkek her iki taraf için de geçerlidir. Bütün mezhepler, erkeğin nikâh akdini bir vekil aracılığıyla gerçekleştirebileceği görüşünde birleşirken; kadının evlilik için vekil tayin etmesi hususunda ihtilaf etmişlerdir.²⁰³ Bu ihtilafın temelinde ise şu düşünce vardır: Hanefiler nikâh akdinde kadını bir taraf olarak görmektedir. Diğer mezhepler ise kadın gereken özellikleri haiz olsa dahi onu bir taraf olarak görmemektedir. Herhangi bir akde taraf olmayan kişilerin vermiş oldukları vekâlet geçerli olmayacağından örneğin, kadının evlilik için vermiş olacağı vekâlet de geçerli olmamaktadır.²⁰⁴

¹⁹⁶Bilmen, *Kamus*, VI, 311; Elmalılı, *Kamus*, V, 424.

¹⁹⁷Bilmen, *Kamus*, VI, 311.

¹⁹⁸Bilmen, *Kamus*, VI, 311.

¹⁹⁹Mecelle 1456, Geçerliliği belli bir şarta bağlı olan vekâleti Hanefiler ve Hanbeliler caiz görmüşlerdir. İmam Şafii ise bu türden bir vekâletin caiz olmadığı görüşündedir.

²⁰⁰Borç alma, yemin, sırf şahsa ait bedeni ibadetler, şahitlik.

²⁰¹Satın alma, satma, selem, kiralama, kiraya verme, rehin verme, rehin alma, emanet verme, emanet alma, hibe, ibra, sulh, ikrar, dava, şuf’a talebi, borcun ödenmesi, malın teslim alınması, ayıp sebebiyle malın reddi, ödünç alma, hibeden dönme, sadaka verme, nikâh, talak.

²⁰²Bilmen, *Kamus*, VI, 323.

²⁰³Hanefilere göre akıl, baliğ, hür olan kadının evlilikteki vekâleti geçerlidir. Şafii, Maliki, Hanbeliler’e göre ise kadın bu şartları haiz olsa da bu nikah vekaleti geçerli değildir. Yunus, Apaydın, *İmihal*, II, 210-11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.

²⁰⁴Zuhayli, *el-Fıfh*, VII, 220.

8- VEKÂLETNÂME HÜCCETLERİ

Vekâletnâme hüccetleri, müvekkil tarafından vekile verilen yetkinin sınırını ve şeklini içermektedir. Vekilin görevli kılındığı hususu hallederken, gerektiğinde mahkemeye müracaat serbestiyetini de haiz olduğu görülmektedir.

Vekâletname hüccetleri, düzenledikleri konuların farklılığı yanı sıra; belli bir şekilde düzenlenirler. Belli ibare kalıpları, genelde bütün vekâletnamelerde geçmektedir. Özellikle mahkemeye müracaat yetkisinin vekile verilmesini içeren kısım, muhakeme aşamalarını ve muhâsama şeklini hep genellikle aynı kalıpta ifade etmektedir. Bu ifade benzerlikleri bugün, noterlerin hazırlayıp çoğalttıkları vekâletnamelerdeki, aynı olan kısımlarla benzerlik arz etmektedir. Şu kadar var ki; bugünün noterliği, mahkemede temsil için alınan temsil belgesinin düzenlemesini, mahkeme harici iş takibi için alınan vekâletname düzenlemesinden daha değişik tespit ve tayin etmiştir.

9- VEKÂLETİN SONA ERMESİ

Azil

- Müvekkil vekilini veya vekil kendini vekâletten azledebilir.²⁰⁵
- Müvekkil vekilini vekâletten azlettiği durumda bu haber vekile ulaşıncaya değin vekilin tasarrufu geçerlidir. Aynı şekilde vekil kendini vekâletten azledince, müvekkiline haber ulaşıncaya değin vekâletle yükümlüdür.²⁰⁶

Vekâlete Konu Olan İşin Bitmesiyle

- Vekâlete konu olan işin bitmesiyle; vekâlet ortadan kalkar, vekil azlolur.²⁰⁷

²⁰⁵Zuhayli, *el- Fıkh*, IV, 165; *Mecelle* madde 1521.

²⁰⁶Halebî, *Mülteka*, 318 – '19; *Mecelle* madde 1523 – '24 .

²⁰⁷*Mecelle* madde 1526.

Vekilin Ölmesiyle

- Müvekkilin vefatıyla vekil ve varsa vekilintayin ettiği vekil azlolur.²⁰⁸

²⁰⁸Halebi, *Mülteka*, 318; *Mecelle* 1527 – '28.

10- SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 631 (Avukatlık Vekâleti)

Medine-i Urfa mahallatından Kazgancı mahallesi sakinlerinden iken Ali zâde Muhammed bin Halil nâm kimesne, medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'yyesinde mün'akid, meclis-i şer'imize --- Mevlid Halil ale's selam mahallesi sakinlerinden İbrahim Halil efendi bin baba --- mahzaranda takrir-i kelâm ve ta'bir-i an'il- meram idiüb, işbu tarihe gelinceye değin ve bundan böyle, lehimize ve aleyhimize vuku' bulan ve bulacak kâffe-i deavaya Urfa Mahkeme-i Şer'yyesinde; Bidayet, Hukuk, Ticaret ve Ceza Mahkemelerinde bidayeten ve istinafen ve tecyizen rü'yet ve talep ve davayı müstantık dairesinde ve devair-i sairede takrir-i kelâm, ahz ve kabz ve makbuzunu tarafımıza îsale vasb'ül – icap, husumet ve redd-i cevap ve muhâkeme ve murafaaya ve redd-i imza ve iştikâ an'il- hükm şühûd ve istimâna, tahlîf ve hükm-ü gıyaba ve merci' talebine ve tebliğ ve tebellüğ ve i'tiraz-ı ale'l- hükm ve ale'l- gayr davalarına ve îade-i muhakeme ve kendi imzasıyla arz-ı hal ve mezkûre ve nevâyah ve haciznâme ve evrak-ı saire tanzim ve takdimine ve hacz-i emlak ve fîrûhatına ve fekk-i hacze ve icra muamelatına ve şahs-ı sâlis zuhûrunda inkârı dahi ber-vech-i muharrer dava ve muhâkemeye; ve deavay-ı mezkûrenin bid-derecât mütevakıf olduğu umûre-i külliyesine işbu mûmâ ileyh İbrahim Halil efendiye vekâlet-i âmme-i mutlaka muâmele-i şer'yye ile tarafımdan vekîl ve nâip-menâb nasb ve ta'yin eyledim dedikte, mûmâ ileyh İbrahim Halil efendi dahi ber-minvâl-i - muharrer vekâlet-i mezbûreyi kabul ve hizmet-i lâzimesini kemâ yenbagî edayı takrir ve iltizam etmeye, mâ-vakaa bit'talep ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmi'r rabiu aşere, min şehri Zil Hicce-iş Şerîfe, sene hamse aşere ve selâse mie ve elf.

Sicilimizde 631 numarayla 211 inci sayfada yer alan ve vekâlete dair olan bu kayıt, Kazgancı mahallesinde oturan Alizâde Muhammed bin Halil adlı kişinin, Mevlid Halil mahallesinde oturan İbrahim Halil adlı kişiyi dava vekili tayin etmesine dair bir belgedir. Belgede, hangi alanlarda vekâlet verildiği, vekâlet konusunun ne olduğu ifade edilmiş bulunmaktadır. Vekâletin ana unsurlarını teşkil eden icab ve kabul kayıt içinde yer almaktadır. Bu vekâlet kaydı mutlak olarak tanımladığımız ve herhangi bir şarta bağlı olmayan, zamana izâfe edilmeyen ve sınırlandırılmayan bir vekâlet kayıdır.

Dava Numarası 908 (Satış Vekâleti)

Tahakkuk-u üzrî şer'iyye binâen âti'l- beyan vekâlet takririni mahallinde ketb ve tahrir için bi'l-iltimâs kâbel-i şer'den me'zûnen irsal olunan mahkeme-i şer'iyye ketebesinde --- Zâde Müslüm efendi bin Selim efendi Medîne-i Urfa mahallâtından Yusuf Paşa mahallesi sakinlerinden Aîşe hanım binti Osman efendi nâm hatunun mahalle-i mezkûrede kâin --- olduğu menzile varub mahalle-i mezkûre sakinlerinden Abdülmecid efendi bin Ahmed aga Abdülaziz efendi bin Salih Şevki efendi hâzır oldukları halde akdi meclisi şer'î âliye ettikde zati hâzırân-ı merkûmân Abdülmecid ve Abdülaziz efendiler takrirleriyle ma'rife olunan mezbûre Aîşe hanım meclisi --- mezkûrede Urfa'nın Kadıoğlu mahallesi sakinlerinden Mühtedi Eyüp Sabri bin Abdullah mahzarında takrir-i kelâm ve ta'bir-i ani'l-meram idüb işbu tarihe gelinceye değin ve bundan böyle lehimde ve aleyhimde vukû' bulmuş ve bulacak kâffe-i deavaya Urfa mahkeme-i şer'iyyesinde ve Bidayet ve Hukuk ve Ticaret ve Ceza mahkemelerinde bidayeten, istinâfen ve tecyizen rü'yet ve talep ve davayı müstatik dairesinde ve devâir-i sairede takrir-i kelâm ve ahz ve kabza ve makbuzunu tarafıma îsâle vasb'ül- icap husumet ve redd-i cevaba ve muhâkeme ve murafaaya ve redd-i imza ve iştikâ ani'l hükm ve ikame-i şühûda ve istimâına ve hükm-ü gıyaba ve merci' talebine ve teblig ve tebellüğe ve i'tiraza, ale'l hükm ve ale'l gayr davalarına, iade-i muhakemeye ve kendi imzasıyla arz-ı hal ve mezkûre ve nevâyh ve haciznâme ve evrak-ı saire tanzim ve takdimine ve hacz-i emval ve fîrûhatına ve fekk-i hacze ve icra muamelatına, ve şahs-ı sâlis zuhurunda--- dahi ber-vech-i muharrer dava ve muhakemeye ve deavi-i mezkûrenin bi'd-derecât mütevakkıf olduğu umûrun küllisine ve pederim müteveffa Ali efendinin mevrûs ve intikal-i âdîsiyle intikal eden Urfa kazasına tabi' --- ve Harran kazasına tabi' Akçakale ve Runkale kazasına tabi' Su-- - karyelerinde kâin arazileriyle mezkûr Akçakale karyesinde kâin degirmende olan hisse-i irsiyye ve âdiyyelerini --- bey' ve feraga ve bedelini ahz ve kabza ve tarafıma îsâle ve memuru huzurunda ale'l usûl feragını takrire ve sened-i resmîsini ihraç etmeye işbu merkum Eyüp Sabri vekâlet-i âmme-i mutlaka-i sahiha-i şer'iyye ile tarafımdan vekil ve nâib menâb nasb ve tayin eyledim dedikde Eyüp Sabri dahi ber-minvâl-i muharrer veâlet-i mezbûreyi kabul ve hizmet-i lâzimesini kemâ yenbagi edaya tayin ve iltizam eylediği kâin ileyh mahallinde ketb ve tahrir ve mean meb'us-u emnâ şer'le meclis-i şer'e gelüb alâ vukuu ennehâ takrir etmeğe mâ vaka bi't talep ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmi's sabiu ve'l işreyn min şehr-i Şabani'l Muazzam sene sitte aşere ve selâse mie ve elf.

Sicilimizde 908 dava numarasıyla sayfa 392 de yer alan bu kayıt, Yusuf Paşa mahallesinde oturan Aişe hanım binti Osman efendinin Kadioğlu mahallesinde oturan Eyüp Sabri bin Abdullah adlı kişiyi satışa vekil tayin etmesine dair bir dava kayıdır. Abdülmecid efendi bin Ahmed aga Abdülaziz efendi bin Salih şevki efendi adlı kişiler, adı geçen hanım Aişe'nin evinde hazır durumdadırlar. Bu akit, taraflardan Aişe'nin evinde yapılmıştır. Bu kişiler, Aişe hanımı tanımlamak için şahitlik etmişlerdir. Aişe hanım binti Osman efendi, Eyüp Sabri adlı kişiyi, adı geçen kişilerin huzurunda vekil tayin etmiş ve vekâlet verdiği konuyu belirlemiş. Aişe hanımın vermiş olduğu vekâlet mutlak bir vekâlet olup, herhangi bir şartı koşulu yoktur, bir zamana izâfe edilmemiştir. Vekâletin konusu, müvekkile miras yoluyla geçen bazı gayr-i menkuller ve Akçakale'de olan değirmenin satım işlemidir. Bunun satışı için de Eyüp Sabri kişiyi vekil tayin etmiş ve satış sonrasında resmi belgelerin de özellikle kendisine iletilmesini istemiştir. Vekil tayin edilmek istenen kişi Eyüp Sabri müvekkil olacak kişinin vekâlete dair olan icabına kabulle cevap vermiş ve bu şekilde vekâlet akdi meydana gelmiştir.

Burada dikkat çeken önemli bir husus, belirtilmeyen hukuki bir özre binaen, vekâlet akdinin kadının evinde yapılmasıdır. Bu işlem için mahkeme kâtiplerinden birisi, mahkeme tarafından görevlendirilmiştir.

Dava Numarası 926

Medine-i Urfa mahallâtından Yusuf Paşa mahallesi sakinleirnden Hatipzâde İbrahim Ahmed ve Şefik efendiler bunu Hacı Muhammed Mübarek efendi nâm kimesnelerden her biri Medine-i mezbûre mahkeme-i şer'iyyesinde meclis-i şer'imizde Urfa'nun Tilfitur mahallesi mütemekkinlerinden ve tebea-i devlet-i âliye-i Osmaniyenin Potestan milletinden Agop Alemi veledi Agba mahzarında takrir-i kelâm ve ta'bir-i ani'l meram idüib işbu tarihe gelinceye degin ve bundan böyle lehimizde ve aleyhimizde vuku' bulmuş ve bulacak kâffe-i deavaya Urfa mahkeme-i şer'iyyesinde ve Bidayet Hukuk ve Ticaret ve Ceza mahkemelerinde bidayeten ve istinâfen ve temyizen rü'yet ve talep ve davay-ı müstantık dairesinde ve devâir-i sairede takrir-i kelâm ve ahz ve kabza ve makbuzunu tarafımıza îsâle vasb'ül icab husumet ve redd-i cevaba ve muhakeme ve muraafaaya ve redd-i imza v iştikâ ani'l hükm ve ikâme-i şühûd ve istimâina ve tahlif ve hükm-ü gıyaba ve merci' talebine ve teblig ve tebellüğe ve itiraza, ale'l hükm ve ale'l gayr davalarına ve iade-i muhakemeye ve kendi imzasıyla arz-ı hal ve ---nevâyh ve haciznâme ve evrak-ı saire tanzim ve takdimine ve hacz-i emval ve fîrûhatına ve fekk-i hacze ve icra muamelatına ve şahs-ı salis zuhurunda inkârı dahi ber-vech-i muharrer dava ve muhakemeye ve deavi-i mezkûrenin bi'd derecât mütevakkıf olduğu umûrun küllisine işbu merkûm Agop Alemi'ye vekâlet-i âmme-i mutlaka-i sahiha-i şer'iyye ile tarafımızdan vekil ve nâib menâb nasb ve tayin eyledik dedikde merkûm Agop Alemi dahi ber-minvâl-i muharrer vekâlet-i mezbûreyi kabul ve hizmey-i lâzimesini kemâ yenbagî edayı tayin ve iltizam etmege mâ vaka bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmi's sabi' min şehri Şabani'l Muazzam, sene sitte aşere ve selase mie ve elf.

Sicilimizde 926 numarayla 378. sayfada yer alan kayıt, vekâlete dairdir. Müslüman olan ve Yusuf Paşa mahallesinde oturan Hatip zâde İbrahim Ahmed ve Şefik efendiler ile Hacı Muhammed Mübarek efendi adlı kişiler, Tilfitur mahallesinde oturan ve Protestan olan Agop veledi Agba'yı vekil tayin etmek üzere mahkemeye gelmişlerdir. Mahkemede, müvekkil sıfatında olan kişiler, vekâletin umumi/mutlak bir vekâlet olduğunu ifade ederek vekâlet vermek istemektedirler. Vekil tayin edilmek istenen Agop veledi Agba ise, adı geçen kişilerin vermiş olduğu vekâleti kabul ettiğini ifade ederek vekâleti kabul ediyor. Bu akit de diğer akitlerde olduğu gibi kuruluş şartlarını haiz olarak oluşuyor: İcap ve kabul, konu ve taraflar.

B - VASÎ, VASÎ TAYİNİ

1- TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Vasî, Arapça olan îsa kelimesinin isim durumudur. İsmarlanan, tavsiye edilen anlamlarındadır.²⁰⁹ İstilahta vasî; herhangi bir şahsın veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere belirlenen, tayin edilen kişi; kişinin yapmış olduğu işleri yapmak üzere görevlendirilmiş akıllı, bülüğa ermiş, hür ve ehliyetli kişidir.²¹⁰ Bunun dışında vasînin bir anlamı daha vardır ve daha yaygın olarak kullanılan anlamıyla vasi bu manayı taşımaktadır. Bir şahsın, kendisinin ölümünden sonra, terekesinde veya diğer işlerinde tasarrufta bulunmak üzere seçip tayin ettiği kişidir.²¹¹ Ölüm sonrası malların kullanımı için kişi tarafından atanana “*vasî-i meyyit*” ; bu iş için kadı tarafından atanana “*vasiyy-i kadı*”; çocuklarla ilgili olarak kişi tarafından atanana “*vasî-i mansub*” denir.²¹²

Çocukların bakım ve gözetimi ile ilgili vasîliğin ortaya çıkışı, anne ya da babadan birinin ölmesi veya boşanma sonucundadır.²¹³ Bu gibi durumlarda genellikle sağ olan kişi çocuğun bakımını üstlenmektedir. Sicillerden elde etmiş olduğumuz bilgilere göre; vasi olarak atanan kişilerin özellikleri vardır ancak bu özelliklere genellikle kayıtlarda yer verilmemiştir. Aynı şekilde kendisine vasî atanan kişilerin de özelliklerine kayıtlarda yer verilmemiştir. Mesela, bir çocuk için vasî ataması yapılırken bu çocuğun yaşı ve çocukla ilgili bilgiler; aynı şekilde vasî olarak da atanan kişinin atanmadaki sıfat ve özellikleri kayıtlarda yer almamaktadır.²¹⁴

²⁰⁹Elmalılı, *Kamus*, V, 421.

²¹⁰Elmalılı, *Kamus*, V,421; Saffet Köse, “vasi”, Şamil İslam Ansiklopedisi.

²¹¹Elmalılı, *Kamus*, V, 420; Bilmen, *Kamus*, V, 116; Saffet Köse, “vasi”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*; Abacı, *Bursa*, 165.

²¹²Elmalılı, *Kamus*, V, 421.

²¹³Abacı, *Bursa*, 165 – ’66.

²¹⁴216 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili, 245 numaralı dava kaydı

2- SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 506

Medine-i Urfaya muzaf Bozâbad nahiyesine tabi' ve a'za kantarası ahalisinden iken bundan akdem vefat eden Dedeoğlu Mahmud bin Müslüm'ün sulb-i sagîr oğulları şeyh Müslüm ve Muhammed ve sulbiyye-i sagîre kızları Aişe ve Rahime ve kûsa ve Emine'nin abd ve vasiden bir kimesneleri olmamakla sigar-ı merkûmenin vakt-i rüşd ve sedadlarına degin tesviye-i umûrelerine kibel-i şer'den bir vasînin nasb ve ta'yini iltizam ve ehemmi olmakla, emanet ile ma'ruf ve istikamet ile mevsuf ve umûru vesâyetimuktediren ettiği zeyl-i kitapta muharrer'ül esâmî --- ihbarlariyle leda'ş – şer'il enver zâhir ve nemâyân olan sigâr-ı merkûmûnun emmileri karye-i mezkûre sakinlerinden Dedeoğlu Abdo bin Müslüm nâm kimesne, sigâr-ı merkûmûnun vakt-i rüşd ve sedadlarına degin tesviye-i umûrelerine kibel-i şer'den vasî nasb ve ta'yin kılınmıştır. Abdo dahi ber-minvâl-i muharrer vesâyet-i mezkûreyi kabul ve hizmet-i lâzûmelerini kemâ yenbâgî edâ takarrür ve iltizâm etmege mâvakaa bi't-talep ketb ve imlâ olundu. Fî'l- yevmis-sânî aşere min şehr-i Şevval-i Mükerrerrem sene hamse aşere ve selâse mie ve elf.

Karye-i mezkûreden

Hacı Muhammed bin Mustafa

Karye-i mezkûreden

Molla Muhammed

Karye-i mezkûreden

Dedeoğlu Hüseyin bin ---

Defterimizde 506 numarayla 149 uncu sayfada yer alan bu belge, vasî tayinine dair olan bir kayıttır. Kayıtta yer alan bilgilere göre; vefat etmiş olan Dedeoğlu Mahmud bin Müslüm'ün oğulları şeyh Müslüm ve Muhammed, kızları Aişe, Rahime, Kûsa ve Emine'ye mahkeme tarafından vasî tayin edilmesi söz konusudur. Vasî tayini reşid oluncaya kadar geçerli olmak üzeredir. Vasî tayin edilecek kişinin haiz olması gereken vasıflar da kayıt içerisinde yer almakta ve şu şekilde ifade edilmektedir: “emanet ile ma'ruf, istikamet ile mevsuf ve umûr-u vesâyet-i muktediren îfa ettiği...” bu vasıfları haiz olan ve vasî tayin edilmesi için önerilen kişi, kendilerine vasî tayin edilmesi istenen kişilerin amcalarıdır. Vasî tayin edilecek olan Dedeoğlu Abdo bin Müslüm adlı kişi, gereken şekilde vasîlik görevini îfa edeceğini ifade ederek bu görevi kabul ediyor. Akdin şartlarından olan icab ve kabul de kayıtta yer almaktadır. Belgenin altına ise, bu vasî tayinine şahit olan kişilerin isimleri yazılıyor. Bu kişiler, adı geçen zatın vasîlik vasıflarını haiz olduğuna şahitlik ediyorlar.

Dava Numarası 1058

Medine-i Urfa mahallâtından İmam Kulu mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem vefat eden hacı İmam bin Acem bin Mahmud'un sulbi oğlu --- veceşesinde bülüğa tahammülü olmakla bülüğünü makarr ve mu'terif ve ber-vech-i âfî rüşdünü iddia eden Ahmed, medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'iyyesinde meclis-i şer'imizde Urfa'nın Çakeri mahallesi sâkinlerinden merkûm Ahmed'in vasî-i muhtarı olup babasından mevrûs malına bil- vesâye vâzı' ileyh bulunan Hafız İbrahim efendi bin Mahmud mahzarında üzerine da'va ve takrir-i kelâm idüb hâla ben âkil ve bâlig ve bülûguma rüşdüm münâzım olup umûrumu bin-nefsî görmege kâdir ve îâne-i vasîden müstagnî olmamla, babam müteveffây-ı merkûm Hacı İmam'dan mevrûs malıma vasî-i merkûm Hafız İbrahim efendi bil- vesâye vâzı' ileyh olmakla merkûm Hafız İbrahim efendiden bil-verâse hâlen talep ederim dedikde, merkûm Hafız İbrahim efendi cevabında müdde-i merkûm Ahmed'in babasından mevrûs malına bil-vesâye vaz' yedini ikrar mâ-âda ber-vech-i mukarrer rüşdünü ba'de'l- inkâr müddeî merkûm Ahmed'den ber-vech-i muharrer müddeâsına mutâbık beyyine tâlep olundukda Urfa'ya muzâf Cedidovası (?) sâkinlerinden müddeî merkûmun emmisi hacı Hasan bin Acem ve Rahim bin Müslüm ve Müslüm bin Veli nâm kimesneler li-eclîş'şehâde meclis-i şer'de hâzırûn olup istişhâd olunduklarında fî'l-hakîka müteveffây-ı merkûm hacı İmam'ın sulbî oğlu işbu müddeî merkûm Ahmed hâlen âkil ve bâlig ve rüşdünü münâzım olup, îade-i vasîden müstagnî ve umûrunu bi'n- nefsî rü'yete kâdirdir, bizler bu hususa şâhitleriz, şehadet dahi ederiz deyu her birisi bi'l- muvâcehe bermenâhic- i şer ba'de edâuş' şehâde şâhidûn-u merkûmîn mahallelerinden Muhammed Bâkır bin Muhammed Ali ve Arslan Mustafa ve Hacı Muhammed bin Hüseyin nâm kimesnelerden evvelâ bâ-varaka-i mestûre sırren ve ba'dehû Bedir ağa bin Hasan ve Muhammed bin Salih nâm kimesnelerden dahi bi'l-muvacehe alenen leda't-ta'dîl ve't-tezkiye adl ve makbûlu's şehâde ettikleri ihbar ve iş'ar olunmakla mûcibince ba'de-l hüküm ve't tenbih mâ- vakaa bi't taleb ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmi'r râbiu min şehri Zî'l hicceiş- Şerîfe sene sitte aşere ve selâse mie ve elf.

Defterimizde 1058 numarayla 433 üncü sayfada yer alan bu kayıt, vasî tayinin iptaline dair bir kayıttır. Hacı İmam bin Acem bin Mahmud'un oğlu olan Ahmed, babasından kalan malların idaresi için atanmış olan vasînin, atamasının iptalini talep etmektedir. Ahmed'e vasî olarak daha öncelerde Hafız İbrahim efendi atanmıştır. Hafız İbrahim efendi atamayı kabul

ediyor ancak Ahmed'in rüşdünü reddediyor. Ahmed ise açmış olduğu davada, akıllı ve bülûğa ermiş olduğunu ifade ediyor ve bu iddiasını da şahitlerle ispatlıyor. Şahitlik için mahkemede hazır olan Hacı Hasan bin Acem, Rahim bin Müslüm ve Müslüm bin Veli adlı kişiler, davacı taraf olan Ahmed'in gerçekten de kendi işlerini kendisi görebilecek düzeyde akıllı ve bülûğa ermiş olduğuna, reşid olduğuna şahitlik ediyorlar. Mahkemede şahitlik eden bu kişilerin güvenilirlik araştırması yapılıyor ve araştırma esnasında öncelikle gizlice, şahitlerle aynı mahallede oturan Muhammed Bakır bin Muhammed Ali, Arslan Mustafa ve Hacı Muhammed bin Hüseyin adlı kişilerden bu kişilerin güvenilir olduklarına dair bilgiler alınıyor. Açıktan ise, Bedir ağa bin Hasan ve Muhammed bin Salih adlı kişilerden şahitlerin şahitlik konusundaki güvenilirlikleri araştırılıyor. Tüm bu araştırmalar sonucunda, mahkemede şahitlik eden kişilerin şahitlikleri kabul ediliyor ve davacı taraf olan Ahmed'in talebi yani, rüşdün isbatı kabul ediliyor ve vesayet iptal edilmiş oluyor.

C - NİKÂH – EVLENME

1-TANIMI

Nikâh lügatte, bitişirmek manasında alınmış olarak zinanın zıddı ve cinsel ilişkiyi meşru kılan akit anlamındadır. Kelime olarak bir araya getirmek, toplamak, bitişirmek manasındadır. Şer'i ıstılahta nikâh; hususi bir şekilde kadın ile erkeğin bir araya gelip birbirlerine katılıp yumulmaları, cinsel ilişkide bulunmalarıdır.²¹⁵

Evlenme; karı-koca arasında birlikte yaşamaya ve karşılıklı yardımlaşmaya imkan veren, taraflara karşılıklı hak ve ödevler yükleyen bir sözleşmedir. Evlenme akdi diğer sözleşmelerden farklıdır. Akdin yapılışı, bu akde gelinceye kadar sürdürülen hazırlıklar, bu akdin geçerli olabilmesi için uyulması gereken şartlar bakımından diğer akitlerden ayrılmaktadır.

Bu sözleşme, birbirleriyle evlenmeleri dinen ve hukuken mümkün olan iki kişi arasında ve iki şahit huzurunda yapılır. Şahitlerin varlığı, bu sözleşmeye açıklık kazandırmak, evlilik ilişkisini etrafa duyurmak hedefine yöneliktir. Bunun dışında, evlilik için herhangi bir şekil şartı aranmamıştır. Osmanlı'da da nikâhlar belli bir dönemden sonra devlet kontrolüne alınmaya çalışılmış, bunun için de nikâh kıyma yetkisi Kadılara veya Kadıların özel olarak izin verdiği kimselere devredilmiş ancak, bu konuda tam bir başarı sağlanamamıştır. Mahalle camilerindeki İmamlar, Kadıların kontrolü dışında nikâh kıymaya devam etmişlerdir.²¹⁶

2- EVLENMENİN UNSUR VE ŞARTLARI

Geçerli bir evliliğin yapılabilmesi için o evlilikte bir takım şartların bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu unsur ve şartlardan birinin eksik olması, evliliğin ya hiç doğmamasına ya da eksik doğmasına sebep olmaktadır. Hanefileri esas alarak bu unsur ve şartlar şöyledir:

²¹⁵Mevsilî, *el İhtiyar*, III, 5; Elmalılı, *Kamus*, IV, 76.

²¹⁶Apaydın, *İlmihal*, II, 199 V vd.

2.1. Unsurları

Bunlar evlenme akdini oluşturan temel öğelerdir ve iki tanedir; evlenecek tarafların varlığı ve bunların evlilik sözleşmesini kuran irade beyanlarıdır.

2.1.1. Taraflar

Geçerli bir evlenmenin olması için her şeyden önce bu akdin iki tarafının olması gerekir. Bunlar normal olarak evlenecek kadın ve erkektir. Ancak taraflar evlenme ehliyetine sahip değilse, belirli şartlarla velileri tarafından da evlendirilebilirler.

2.1.2. İrade Beyanı

Taraflar, yetkili oldukları durumlarda velileri veya vekilleri, iki şahit huzurunda yanlış anlamaya mahal vermeden evlenme iradelerini ortaya koyduklarında geçerli olan bir evlenme akdi yapmış ve evlenmiş olurlar.²¹⁷ Nikâhın temel şartı icap ve kabuldür.²¹⁸

2.2. Kuruluş Şartları

Bunlar, evlenme akdinin unsurlarına ek olarak bulunması gereken niteliklerdir. Bunlar evlilik akdinin kuruluş şartlarıdır. Gerek unsurlar gerekse kuruluş şartlarına riayetsizliğin sonucu tektir; akit geçersiz (batıl) olur.

2.2.1. Ehliyet

Nikâha kendisi veya velayet vekalet gibi bir hukuki ilişkiye dayanarak başkası adına katılan, evlilik sözleşmesini yapanların tam ehliyetli olmaları gerekir. Bazı durumlarda eksik ehliyetliler veya ehliyetsizler bizzat evlenemedikleri halde velileri tarafından evlendirilebilir.

²¹⁷Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 9; *Aile Hukuku Kararnamesi*, madde 34-36; Elmalılı, *Kamus*, IV, 79; Karaman, *Hukuk*, II, 87 vd. ; Apaydın, *İlmihal*, II, 204.

²¹⁸Halebî, *Mülteka*, 104; Elmalılı, *Kamus*, IV, 79; Karaman, *Hukuk*, II, 87 vd. ; Apaydın, *İlmihal*, II, 204.

Aile hukuku kararnamesine göre de, veliler ancak bülüğün alt sınırına gelmiş kimseleri –ki bu 17 yaştır- evlendirebilirler.²¹⁹

2.2.2. Meclis Birliğı

Evlilik bağıny kuracak olan icap ve kabulün aynı toplantıda olması gerekir. Ayrıca araya, taraflardan birinin sözleşmeden vazgeçtiğini gösterir bir hareket de girmemelidir.²²⁰

2.2.3. Evlenme Engelinin Olmayışı

Bunlar, devamlı engellerden olan kan ve süt hısımlığı veya sıhrî hısımlık; geçici evlenme engellerinden olan, kadın için geçerli olan sebep olarak bir başkasıyla evli olması, din farkı, bain talakla boşanma gibi durumlardır. Bu engellerden geçici olanları taşıyanlar bu engeller ortadan kalkıncaya değin, sürekli engelleri taşıyanlar ise hiçbir suretle evlenemezler.²²¹

²¹⁹Mevsilî, *el- İhtiyar*, III, 11; *Aile Hukuku Kararnamesi*, madde 4, 5, 6, 7, 8; Elmalılı, *Kamus*, IV, 82; Karaman, *Hukuk*, II, 87 vd. ; Apaydın, *İlmihal*, II, 204.

²²⁰Mevsilî, *el- İhtiyar*, III, 13; *Aile Hukuku Kararnamesi*, madde 37; Elmalılı, *Kamus*, IV, 83; Karaman, *Hukuk*, II, 88 vd. ; Apaydın, *İlmihal*, II, 205.

²²¹Mevsilî, *el- İhtiyar*, III, 13; *Aile Hukuku Kararnamesi*, madde 13-19; Elmalılı, *Kamus*, IV, 89; Karaman, *Hukuk*, II, 89 vd. ; Apaydın, *İlmihal*, II, 205.

3-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 615

Medîne-i Urfa mahallâtından Hekim Dede mahallesi sakinlerinden Hacı Mustafa bin Hacı Seyyid Ahmed efendi tarafından âti'l beyan husûsî talep ve --- bâ-hüccet-i şer'iyye vekil-i meclis-i mahalle-i mezkûre sakinlerinden babası Hacı Seyyid Ahmed efendi bin Kara (Kurra) Ahmed nâm kimesne medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'iyyesinde meclis-i şer'i şerîfi lâzım-ıt teşrifte Urfa'ya muzâf Çaykuyu nahiyesine tabi' ---- karyesi sakinlerinden ma'rifetiz zat Hanım binti Acem tarafından âti'l beyan hususda husumet ve reddi cevaba kezâlik bâ-hüccet-i şer'iyye vekili meclisi Urfa'nın Hüseyin Paşa mahallesi sakinlerinden Hacı Ali efendi bin Ahmed muvacehesinde işbu tarihli i'lamdan on sene mukaddem bir abd katrede (?) merkur Hanım'ın babası Acem nâm kimesne halam oğlu olduğu cihetle haneme misafir olup oğlum Hacı Mustafa'nın tevellüdünü haber aldığından getürüp kendisi sevdi ve ben sagire kızım Hanım'ı işbu oğlan Hacı Mustafa'ya verdim dediginde ben dahi ----- Mustafa için aldım demiştim bundan her ikisi kebire olup ber-vech-i muharrer oğlumun menkûhası iken babası mezbûreyi uhraya tezvîc etmek murad eylediğinden men' olunması bi'l-vekâle matlubumdur deyu dava ettikde merkûm Hacı Ali efendi dahi cevabında külliyyen inkâr etmekle vekil-i merkûm Hacı Seyyid Ahmed efendiden ber-minvâl-i muharrer müddeasına mutabık beyyine talep olundukda müvekkil-i merkûm Hacı Mustafa bizzat meclis-i şer'e gelüb akd-i nikâhı isbat için şahidim yoktur ve müvekkile-i merkûme Hanım'ın ---- dahi talib degilim deyu takrir etmek mûcibince merkûm Hacı Mustafa davay-ı mezkûresiyle bilâ- beyyine müvekkile-i merkûme Hanım'a muarazadan men' olundugu tescil ve mâ-vakaa bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Fi'l yevmit tâsi' ve'l işreyn min şehr-i Zi'l kaade sene hamse aşere ve selase mie ve elf.

Defterimizde 615 dava numarasıyla kayıtlı olan bu belge, muarazadan red talebiyle açılmış olan bir davadır. Davacı Hacı Mustafa olup davalı ise Hanım binti Acem'dir. Her iki tarafta avukatlarla mahkemede temsil edilmişlerdir. Avukatlar Hacı Ali efendi bin Ahmed ve Hacı Seyyid Ahmed efendilerdir. Davacı Hacı Seyyid Ahmed şöyle iddiada bulunmuştur: Bu i'lamdan on sene önce Hanım'ın babası, benim halamın oğlu olup, oğlum Mustafa'nın doğumu üzerine bize misafirliğe gelmiştir. 'Kızım Hanım'ı Hacı Mustafa'ya verdim' diyerek, kızını yeni doğmuş oğluma vermişti. Hali hazırda, kızı Hanım'ı başkasına nikahlamak

istemektedir. Bundan men' edilmesini talep ederim. Hanım'ın dava vekili Hacı Ali efendi ise bu iddiaları tamamen inkâr etmektedir. Vekil Hacı Seyyid Ahmed efendiden iddialarına uygun olarak delil istenmiş ve müvekkil Hacı Mustafa bizzat mahkemeye gelerek delilinin ve şahidinin olmadığını söylemiştir. Müvekkil Hanım da bu evlilik için talip olmadığından Hacı Mustafa Hanım'a muarazadan men edilmiştir..

D - MEHİR (MEHR)

1 – TANIMI

Fıkıh kitaplarında sadak, sıdâk, saduka, nihle, alâik, fariza, adları verilen mehr; evlenirken erkeğin karısı olacak kişiye verdiği mal veya para; kadının sahih bir nikâh akdiyle hak ettiği mal ve nikâhın tabî bir sonucudur. Mehr kelimesinin çoğulu mûhûr ve mûhûredir.²²²

Mehir, nikâhın şartı veya rûknü değil; tabî bir sonucudur, sahih bir nikâh akdinin doğal bir sonucudur. Mehr nikâhla beraber verilebileceği gibi daha sonra verilmesi de taahhüt edilebilir. Nikâh kıyıldığı sırada mehrin miktarı belirtilmese veya mehr konu edilmese hatta mehr vermeme veya almamak gibi ifadelerle bile yer verilse bunlar bir anlam ifade etmez; nikâh kıyılmış sayılır. Mehr, nikâh akdinden itibaren kadın lehine bir alacaktır ve bu mehr-i müsemmâ olarak adlandırılır.²²³

2-MİKTARI VE KONUSU

Mehrin miktarı konusunda farklı görüşler vardır ve farklı ölçüler belirlenmiştir. Hanefilere göre mehrin en az miktarı on dirhemdir. Ancak Hz. Peygamber değersiz madenden yapılmış bir yüzükten bazı Kur'an ayetlerini öğretmeye kadar pek çok şeyi mehr olarak kabul etmiştir. Fıkıhçılar, maddî değeri olan her bir şeyin mehr olabileceği konusunda birleşmişlerdir.²²⁴

Gayr-ı menkuller, ticaret malları, zînet eşyaları, hayvanlar, mislî mallar, değeri ölçülebilen her şeyle karşılığında bir mal elde edilebilen gayr-ı menkul ve menkul eşyaların intifa hakları mehr olarak tespit edilebilir.²²⁵ Bir Müslüman için mal olarak değerlendirilemeyen şeyler mehr olarak da verilemez. Buna göre, islamın mal olarak kabul etmediği bir şey mehr olarak tesmiye edildiğinde akit sahih ama mehr olarak tespit edilen

²²²Elmalılı, *Kamus*, III, 398; Karaman, *Hukuk*, I, 95 vd.

²²³Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 74; Elmalılı, *Kamus*, III, 398; Karaman, *Hukuk*, I, 96.

²²⁴Mevsilî, *el İhtiyar*, III, 59; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 70; Karaman, *Hukuk*, II, 96; Apaydın, *İlmihal*, II, 118.

²²⁵Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 71.

şey fâsittir.²²⁶ Bir memleketin örfüne göre; mehrin tümünün hemen nikâh akdi esnasında verilmesi, yakın veya uzak bir tarihe kadar ertelenmesi veya bir kısmının hemen verilip bir kısmını daha sonra verilmek üzere ertelenmesi sahihtir.²²⁷

3-MEHRİN ÇEŞİTLERİ

Mehir, nikâh akdi sırasında verilmesi veya nikâh akdinden daha sonra verilmesi bakımından farklı isimlerle anılır.

Mehr-i müsemmâ: Tarafların az olsun çok olsun miktarını belirttikleri para, mal veya mübâdeleye elverişli olan bir menfaatin mehir olarak tayini²²⁸

Mehr-i Misil: Bir kadının, babası tarafından olan akrabalarından; böyle biri bulunmadığı takdirde ikamet ettiği yerleşim merkezindeki kadınlardan, nikâh akdinin yapıldığı tarihte yaş, güzellik, bâkirelik gibi vasıflarda akran ve emsâli olan kadınların mehridir. Mehir, nikâh akdiyle kesinlik kazandığı zaman mehr – i misil esastır.²²⁹

Mehr-i Muaccel: Peşin verilmesi öngörülen mehir²³⁰

Mehr-i Müeccel: Nikâh akdinin yapılışından daha sonraki bir tarihte verilmesi öngörülmüş, ertelenmiş, geciktirilmiş olan mehirdir.²³¹

4-BOŞANMA ESNASINDA MEHRİN DURUMU

Mehir, kadının sahih bir nikah anlaşmasıyla hak ettiği maldır. Karı-kocanın ayrılması durumunda mehrin ne olacağı, hangi şartlarda mehrin kime ait olacağı veya kimin ertelenmiş olan mehri talep edeceği konusu ortaya çıkar.

²²⁶Mevsilî, *el İhtiyar*, III, 59; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 71.

²²⁷Elmalılı, *Kamus*, III, 398; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye* madde 73.

²²⁸Elmalılı, *Kamus*, III, 398; *Aile Hukuku Kararnâmesi*, madde 80; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 75; Apaydın, *İlmihal*, II, 219.

²²⁹Elmalılı, *Kamus*, III, 398; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 76, 77, 78; Karaman, *Hukuk*, II, 97; Apaydın, *İlmihal*, II, 219.

²³⁰Elmalılı, *Kamus*, III, 398; *Aile Hukuku Kararnâmesi*, madde 81; Apaydın, *İlmihal*, II, 219.

²³¹Elmalılı, *Kamus*, III, 398; *Aile Hukuku Kararnâmesi*, madde 81; Apaydın, *İlmihal*, II, 219.

Sahih bir evlenme akdiyle evlenmiş olan karı – koca, cinsi birleşme olmadan veya halvet oluşmadan önce ayrılırsa ve bu ayrılma da erkeğin boşaması sonucunda olursa koca, mehrin sadece yarısını kadına vermekle yükümlüdür. Koca eğer mehrin tamamını karısına vermişse boşaması sonucunda mülkiyet kocaya geçmez. Mehrin yarısının mülkiyetinin kocaya geçmesi, ancak kadının rızasına veya mahkeme kararına bağlıdır. Birleşme ve halvet sonrası boşama durumu ortaya çıkarsa kadının belirlenmiş olan mehirden ve kendi denklelerinin almış olduğu mehirden daha az bir miktar mehri almaya hakkı vardır.²³²

5-KADININ MEHİR ÜZERİNDEKİ TASARRUF HAKKI

İslam hukukunda, nikâh akdinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan mehirde, kadınların istedikleri şekilde tasarruf etmeleri veya mehri kabzetmeleri bazı durumlarda farklılık göstermektedir.

Bakire veya dul, henüz baliğ olmamış kadının mehrini baba, dede veya hakim kabzedebilir. Böyle bir durumda mehri ödenmiş olan kadın baliğ olunca, tekrardan kocasından mehir talep edemez. Ancak baliğa olan kadının bizzat kendisi mehrini kabzeder. Kadın baba veya dedesini vb. vekil tayin etmedikçe mehrini bu kişilerin alması caiz değildir. Kadın, bu kişileri vekil tayin etmez ve men' de etmezse bunlar kadının mehrini kabzedebilirler. Sayılan kişilerin dışında anne de dahil mehri kabza yetkili değildir.²³³

Mehir mutlak anlamda kadının mülküdür ve bu mülkünde kadın istediği gibi tasarruf edebilir. Bu mülkiyet ve tasarruf için herhangi bir kimseden izin almak durumunda değildir. Mal veya para cinsinden olan mehrinde dilediği gibi tasarruf eder. Kadın, mehrini vermesi veya bundan vazgeçmesi için hiç kimse tarafından zorlanamaz.²³⁴

6-MEHRİN ÖDENMESİNİN NETİCELERİ

Usulüne uygun, sahih bir evlenme akdi tamamlanınca kadın mehre hak kazanmış olur. Mehrin ödenmesinin sonucu ise zifaftır. Kadın üç durumda mehrin tamamını almaya hak

²³²Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 84-87.

²³³-Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 95 – 96.

²³⁴Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 97, 98, 99.

kazanır ve mehir kesinleşir. Mehrin doğal sonucu olan zifaf meydana gelince birinci durum; birleşme meydana gelmeden evvel koca vefat edince ikincisi; sahîh halvet meydana gelince de üçüncü durum gerçekleşmiş olur ve kadın bu şekilde mehrin tamamını almaya hak kazanır.²³⁵ Sahîh bir evlenme akdiyle evlenmiş olan kadın birleşmeden ve sahîh halvetten önce boşanırsa, kocası tarafından nikah feshedilirse konuşulan ve belirlenmiş olan mehrin yarısını alır.²³⁶

Boşanmış olan her kadına müt'a verilmesi müstehaptır. Müt'a; boşanmış olan kocanın, karısına verdiği hediye türü şeylerdir. Gerdeğe girilmeksizin boşanmış olan kadına müt'a vermek ise vaciptir.²³⁷

²³⁵Sahîh halvet: eşlerin, başkalarının kendilerini görmelerinden emin olacakları, kendilerinin izinleri olmaksızın girilemeyecek bir yerde ve karı- kocadan her birinin birleşmeye mani bir hallerinin bulunmaması durumunda eşlerin bir araya gelmeleri durumudur. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 336-37, Nesil yayınları, İstanbul, 1996.

²³⁶Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 60; *Aile Hukuku Kararnâmesi*, madde 83, 84, 85; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 95 – 96; Karaman, *Hukuk*, II, 98.

²³⁷*Aile Hukuku Kararnamesi*, madde 84 .

6-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 235

Medne-i Urfa mahallâtından Kazgancı mahallesi sakinlerinden olup zât mahalle-i mezbûre sakinlerinden Ebu Zer bin Ali ve Hacı Bedir bin Muhammed --- binti Muhammed nâm hatun medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'îyyesinde meclis-i şer'imizde mahalle-i mezbûre sakinlerinden Abdurrahman bin İmam --- işbu merkûm Abdurrahman benim zevc-i dâhilem olup işbu tarihten on mâh mukaddem beni talâk-ı selâse ile tatlîk eylediginden mukarrer-i aleyh mehr-i müeccel hakkım olan beşyüz kuruşu merkûm Abdurrahmandan talep ederum deyu --- (?) merkûm Abdurrahman dahi cevap olarak merkûm beni ber-minvâl-i muharrer beşyüz kuruşun mehr-i müeccel kısmını zevce-i menkûhasına medhûl bihâsı verdigini ----- tatlîk eyledigini taâbian, ibrâ ve i'tiraf etmek mûcibince meblag-ı mehr-i müeccel-i mezkûr beşyüz kuruşu edâsiyle merkûm Abdurrahman iltizam olundugu tescîl ve i'lam olundu. Fî'l yevmi'l hâdî aşere min şehri Saferül hayr ve sene hamse aşere ve selâse mie ve elf.

235 dava numarasıyla sicilimizde yer alan bu kayıt, Kazgancı mahallesinde oturan, mikrofilm kayıtlarında çıkmadığı için ismini okuyamadığımız ... binti Muhammed isimli hanım'ın, Abdurrahman bin İmam adlı kişiden mehir talebine dair bir davadır. Adı geçen kişinin kendi kocası olduğunu ancak on ay öncesinde üç talakla kendisini boşadığını söylemektedir. Bundan dolayı adı geçen hanım, o kişinin üzerinde kendisinin hakkı ve ertelenmiş bulunan mehri beş yüz kuruşu talep etmektedir. Davalı taraf Abdurrahman'ın ise, boşamış olduğu hanımın iddialarını kabul ve itiraf etmesi üzerine mahkeme, dava konusu olan beş yüz kuruş mehr-i müecceli ödemesine karar vermiştir.

Dava Numarası 1083

Medîne-i Urfa mahallâtından Hacı Yadigar mahallesi sakinlerinden zâtı Hacı Mustafa efendi bin Maksud ve Hacı Şerif bin Abdullah nâm kimesneler ta'rifleriyle ma'rûf Fatma binti -- Ahmed nâm hatun medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'iyyesinde meclis-i şer'imizde mahalle-i mezbure sâkinlerinden Hacı Ömer muvâcehesinde işbu merkum Hacı Ömer yedi yüz elli kuruş mehr-i müecceli tesmiyesiyle zevc-i dâhilem olup işbu tarihten bu güne--- akdem olan talâk-ı selâse ile tatlik eylediğinden meblâg-ı mehr-i müeccelle hakkım olan yedi yüz elli kuruşu merkum Hacı Ömer'den halen talep ederim deyu da'va ettikde merkum Hacı Ömer dahi cevabında müddeiyye-i mezbure Fatma yedi yüz elli kuruşu mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevce-i menkûhem ve medhûle bihası ettigini ve o tarihten bu yana kendisini talâk-ı selâse ile tatlik ettigini tâbien ikrar ve i'tiraf ve ikrarı mûcibince meblag-ı mehr-i müecceli yedi yüz elli kuruşu ve kablet-tatlîk mezbûrenin nafaka ve sâiresi için celbiyle (?) kablet-tatlîk takdîr olunan yevmî üç kuruş iddeti inkızasına degin hâlâ müddeiyye-i mezbûre Fatma'ya edâsiyle merkûm Hacı Ömer'e emir olunduğu tescil ve i'lâm olundu.

1083 dava numarasıyla sicilimizde yer alan bu kayıt, Urfa'nın Hacı Yadigar mahallesinde oturan Hacı Mustafa efendi bin Maksud ve Hacı Şerif bin Abdullah adlı kişilerin tarifleriyle tanınan Fatma binti Ahmed adlı hanım Urfa mahkemesine gelmiştir. Urfa mahkemesinde Hacı Ömer'in yüzüne karşı davasını söylemiştir. Fatma'nın davası yedi yüz elli kuruş mehrini taleptir. Hacı Ömer dahi cevabında, adı ve miktarı belirlenmiş olan davaya konu yedi yüz elli kuruş mehri, evlilik ve cinsel ilişki bihası olarak vermeyi taahhüt ettiğini itiraf ediyor. Üç talakla davacı taraf Fatma'yı boşadığını, mehr-i müeccel yedi yüz elli kuruşu ve boşanma sonrası takdir olunan günlük üç kuruş iddet nafakasını, iddet bitimine değin ödemesi gerektiğine mahkemece karar veriliyor.

E - TALÂK/BOŞANMA

1- TANIMI

Talak kelime olarak; bağı kaldırmak, gidermek, tahliye demektir. Boşama manasında tatlikten alınmış bir isimdir.²³⁸ Bir hukuk terimi olarak talak; belli sözlerle evlilik bağına çözmek, evlilik ilişkisini sona erdirmektir.²³⁹

Boşanma çeşitli şekillerde vaki olmaktadır. Sicillerde var olan kayıtları incelediğimiz zaman; talak türü boşanmalarla karşılaşmaktayız. İncelemiş olduğumuz defterdeki talak konulu boşanmalar dolayısıyla burada talak konusunu anlatacağız.

2- ÇEŞİTLERİ

2.1. Ric'î Talak

Birinci kısım talak ric'i talaktır. Ric'i talakı dönüşlü olarak adlandırabiliriz. Bunun anlamı şudur: Ric'î talakla eşini boşamış olan erkek, yeniden evlilik akdi yapmaksızın eşiyle evlilik hayatına dönebilir.²⁴⁰ Ric'î talakın tanımı tüm şartları vasıfları içine alır şekilde şöyle yapılmaktadır: “Herhangi bir bedel–karşılık söz konusu olmaksızın, açıkça veya işaretle de olsa üç sayısı zikredilmeksizin, şiddet ve mübalağa ifade eden bir sıfat veya üstünlük manasını ortaya çıkaran bir şey ile vasıflandırmaksızın; kesin ayrılığa işaret eden mübalağalı bir sıfat ile olmaksızın, sahih boşama sözleri gerçekten zifafa girmiş bir kadına manen dahi olsa nispet edildiğinde boşama ric'î olarak meydana gelmiş olur.”²⁴¹ Ric'î talâk gerek bir gerek iki boşama ile olsun, iddet sona ermeden evliliğin hükümlerini ortadan kaldırmadığı gibi, evlilik bağına da koparmaz. Eğer boşama hükmünün devamı isteniyor ve kesin bir şekilde ayrılık taraflarca talep ediliyorsa; iddet süresi içerisinde aynı evde kalan eşler, bu arada cinsî ilişkide bulunmamalıdır. Bu şekildeki bir ilişkiyle erkek zımnen de olsa boşama

²³⁸Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 108; Elmalılı, *Kamus*, V, 207; Karaman, *Hukuk*, II, 105.

²³⁹Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 108; Elmalılı, *Kamus*, V, 207; Karaman, *Hukuk*, II, 105.

²⁴⁰Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 227.

²⁴¹Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 227.

hükmünü ortadan kaldırmış ve eşine gerisin–geri dönmüş olur.²⁴² Ric’î talakın her ikisini de kullanmış olan kimsenin, eşine dönüşü ancak iddet süresi içerisinde dönmesiyle mümkündür. Bu şekildeki bir dönüş vaki’ olmazsa dönüş yeniden bir nikah yapmasıyla mümkündür. Ancak bu durumda da kadın bir başkasıyla sahih bir evlilikle evlenir, ondan ayrıldıktan sonra tekrar eski eşiyile evlenebilir.²⁴³

Eşini ric’î talakla boşamış olan erkek iddet süresi içerisinde eşine geri dönerse, bu dönüş önceki boşamaların hükmünü ortadan kaldırmaz. Yani üç olan boşama hakkından eksilenler eksilmiş olur.²⁴⁴ Ric’î talakta iddetin sona ermesiyle mehrin, daha sonraki bir vakitte ödenmek üzere ertelenmiş olan kısmının erteleme durumu kalkar ve kadın bu kısmını kocasından hemen talep edebilir.²⁴⁵

2.2. Bain Talak

Baîn talak; nikâh bağıni koparan, karı – kocanın derhal birbirinden ayrılmasını gerektiren, birleşmek istedikleri takdirde öngörülen şartlar çerçevesinde yeniden nikah kıyılmasını gerektiren bir boşamadır.²⁴⁶ Erkek, karısına tekrar geri dönmek isterse bu ancak kadının bir başka erkekle sahih evlilik yaparak daha sonra ayrılması durumunda mümkün olur.²⁴⁷ Bu durum aynı şekilde, ric’î talakla ayrılmış ve iddet süresi de sona ermiş olan kişi için de geçerlidir. Çünkü bu durumda ric’î talak baîn talaka dönüşmüş olur.

2.3. Muhala‘a

İnceleme konusu olan sicilde sıkça karşılaşılan Muhala‘a, kadının bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması anlamına gelmektedir. Kadının, evliliğe ait mali ve diğer haklarından vazgeçmesi ve kocanın da kabul etmesiyle muhala‘a yani anlaşmalı boşanma bain talak şeklinde oluşmuş olur.²⁴⁸

²⁴²Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 230.

²⁴³ Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 150 vd. ; Kudurî, *Muhtasar*, 274; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 237; Apaydın, *İlmihal*, II, 229.

²⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 150 vd. ; Kudurî, 274; Bilmen, *Kamus*, II, 203.

²⁴⁵ Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 238.

²⁴⁶ Elmalılı, *Kamus*, V, 216; Apaydın, *İlmihal*, II, 230.

²⁴⁷ Kudurî, 270 vd. ; Karaman, *Hukuk*, II, 115; Apaydın, *İlmihal*, II, 230.

²⁴⁸ Karaman, *Mukayeseli*, I, 366-7; Apaydın, *İlmihal*, II, 232-33.

5-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 1009

Medîne-i Urfa mahallâtından Dergezenli(?) mahallesi sakinlerinden zâfî mahalle-i mezkûreden Hasan bin Ali ve Ahmed bin Halil nâm kimesneler ta'rifleriyle muarrefe Zeynep binti Şeyhan nâm hatun medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'iiyesinde meclis-i şer'imizde mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Ammo bin Ramazan mahzarında takrîr-i kelâm idüp --- işbu merkûm Ammo zevc-i dâhilem olup beynimizde şikâk vukûuna binâen ben merkûm Ammo'nun zimmetinde mütekarrer ve memkûd-u aleyh yüz kuruşu mehr-i müeccel ile nafaka-i iddet-i ma'lumum ve müennes sükkânım ve sâir levâzım-ı şer'iiyemden fâriga olduğumda merkûm Ammo beni talâk-ı selâse ile tatlik etmekle işbu tarihe gelinceye degin her birimiz hukuk-u zevciyyete ve hukuk-u sâireye müteallik âmme-i deavaya ve kâffe-i metâlibata âherin zimmetini ibrâ --- sahîh-i şer'iiye ile ibrâ ve her birimiz ber-vech-i muharrer ibrâsını kabul eyledik dedikde gab'ut-tasdik'ış şer'iiye mâ vakaa bi't taleb ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmi's sadisu aşere min şehr-i Şevvali'l mükerrerrem sene sitte aşere ve selâse mie ve elf.

1009 dava numarasıyla sicilimizde kayıtlı bulunan bu tutanak, muhala'a yoluyla boşanmaya dair bir dava kayıdır. Urfa'nın Dergezenli mahallesinde oturan Hasan bin Ali ve Ahmed bin Halil adlı kişilerin tarifleriyle tanınan Zeynep binti Şeyhan adlı hanım, Urfa mahkemesinde Ammo bin Ramazan'ın huzurunda konuşarak şunları söylemiştir. Adı geçen Ammo kocam olup aramızda anlaşmazlık ve tartışma meydana gelmektedir. Ben, Ammo'nun zimmetinde kesinleşmiş olan yüz kuruşu geciktirilmiş mehir ile iddet nafakam ve yalnız kalabileceğim ev ve sair örfi ihtiyaçlarımdan vazgeçtim. Ammo da beni üç talakla boşamış olup, bu tarihe gelinceye degin ve bundan böyle her birimiz evlilik haklarına ve sair haklara ilişkin davaların ve isteklerin tümüne bir diğerinin zimmetini ibra ettik ve her birimiz de bu ibrayı kabul ettik demiştir. Tarafların deklerasyonu mahkemede kaydedilmiştir, zira bu tür boşanma mahkeme kararına bir ihtiyaç bırakmamaktadır.

Dava Numarası 286

Medine-i Urfa mahallâtından Hekimdede mahallesi sakinlerinden olup zâfi Kötler mahallesi sâkinlerinden Molla Hüseyin bin Hasan ve Osman bin Ali nâm kimesneler ta'rifleriyle muarrefe olan Fatma binti Osman nâm hatun medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'yyesinde mün'akid meclis-i şer'imizde Urfaya -- Siverekli mahallesi sâkinlerinden sogan denmekle ma'ruf Hamdi bin Musa mahzarında takrir-i kelâm idüüb merkûm Hamdi'nin menkûha-i metrûke bihâsı olup beynimizde hüsn muaşeretimiz olmamakla ben mehr-i müeccel ve nafaka-i iddet-i malumumuz ve sâir levâzım-ı şer'iyemden birrıza fâriga olduğumdan merkûm Hamdi beni talak-ı selâse ile tatlik eyledi dedikde merkûm Hamdi dahi müddeiye-i mezbûre Fatma'ya sâdir olan takrir-i meşrûhunda şifâhen ve vicâhen tasdik ve tahkik etmege mâvaka bi't taleb ketb ve imlâ olundu. Fi'l yevmil işreyn, min şehr-i rebûil-evvel sene hamse aşere ve selâse mie ve elf.

Sicilimizde 286 dava numarasıyla yer alan bu kayıt, Kötler mahallesinde oturan Molla Hüseyin bin Hasan ve Osman bin Ali adlı kişilerin tarifleriyle tanınan Fatma binti Osman adlı hanımın boşanma talebine dair bir davadır. Davacı taraf Fatma binti Osman, Urfa mahkemesinde davalı taraf Hamdi'nin huzurunda dava konusunu söylemiştir. Fatma, aralarında iyi geçim olmadığından, ertelenmiş olan mehir ve iddet nafakasından ve sair olması gerekli olan şeylerden rızasıyla vazgeçtiğini ifade etmiştir. Buna karşılık Hamdi de Fatma'yı üç talakla boşamıştır. Mahkeme, tarafların ifadesini kaydetmiştir.

F – NAFKA

1-TANIMI

Nafaka Arapça bir kelime olup enfaka fiilinin mastarı olan infak'tan isimdir. Enfaka kelimesi birden fazla manaya gelir. Bir şeyin tükenip bitmesi, azalması; ölmek; revaç bulup talihlisi çoğalmak bunlar arasındadır. İnfak kelimesi de, yiyeceklerinin, malının, parasının, tükenerek kişinin fakirleşmesi; kişinin mülkünü harcayarak tüketmesi; paranın değer kaybetmesi ve sürümün bolluğu anlamlarındadır. Nafaka kelimesi lügatte; yenecek yemek, katık, geçim ve diğer zaruri ihtiyaçların karşılanması maksadıyla kişinin kendisi ve aile fertleri için harcadığı her şeydir.²⁴⁹ Bir başka tanımla nafaka; yiyecek parası, geçim için lüzumlu olan şey, geçindirmeye mecbur olduğu kimselere veya çocuklarına mahkeme kararıyla verilen îâşe parasıdır.²⁵⁰ İstılahta; kadının içtimaî seviyesine göre normal bir hayat sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve kocanın da te'minle yükümlü bulunduğu nesnelere tamamı nafakadır.²⁵¹

Nafaka İslam hukukçuları tarafından değişik tarzlarda tarif edilmiştir. “Hayatiyetin sürdürülebilmesi için ihtiyaç hissedilen şeylerin devamlı bir şekilde temin edilmesidir.”²⁵² “Bir şeyin devamının ve sürekliliğinin bağlı olduğu yiyecek, giyecek ve iskan mahalli gibi şeylerdir.”²⁵³ “İâşe ve giyim eşyasıyla oturabileceği bir ev hakkıdır.”²⁵⁴

2-NAFAKANIN GENEL OLARAK KAPSAMI

İnsanın nafakasının kapsamı, canlı olarak kalabilmesi ve yaşayabilmesi için karşılanmasını hissettiği zarurî ihtiyaçlarının tümüdür. Bunlar genel olarak; îâşe maddeleri, giyim eşyaları, mesken için gerekli eşyalar, hizmetçi masrafları, küçüklerin bakım giderleri,

²⁴⁹Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 12, Göytürk yayınları, 1995, Bakü; Yeğın, *Lügat*, “nafaka”

²⁵⁰Yeğın, *Yeni Lügat*, “nafaka”.

²⁵¹Halebi, *Mülteka*, 158; Karaman, *Hukuk*, II, 98.

²⁵²Karaman, *Hukuk*, II, 346.

²⁵³Erbay, *Nafaka*, 13.

²⁵⁴Erbay, *Nafaka*, 13.

tedavi ve doktor harcamaları, evlendirmedeki masraflar ve ölüm durumunda defin masraflarıdır.

2.1. İâşe Maddeleri

Nafaka yükümlüsü, nafaka alacaklısının geçimiyle ilgili her türlü gıda maddelerini temin etmekle ve alacaklısına sunmakla sorumludur. Nafaka para olarak ödeniyorsa, nafaka için ihtiyaç duyulan maddelerin kullanılmaya hazır bir şekilde alacaklının eline geçmesine dikkat edilmelidir. Kullanıma hazır hale gelmesi ayrıca bir masraf gerektiriyorsa, bu hazırlanış bedeli de nafaka tespit edilirken dikkate alınmalı ve bu da nafakaya dahil edilmelidir.²⁵⁵ Mesela, yemeğini önüne getiremeyecek düzeyde hasta olan bir nafaka alacaklısının nafakası tespit edilirken bunun içine hizmetçi - yardımcı giderleri de dahil edilir.

Nafaka borçlusu, alacaklısının ihtiyacını mal-eşya olarak karşılıyorsa, bu durumda malzeme olarak verilen yiyecek maddesinin hazır hale gelmesi için, geçim malzemelerinin teminine olduğu gibi gerekli masraflar da borçlu tarafından tazmin eldir ve nafakaya eklenir. Bunların yanı sıra gerekli mutfak eşyaları da borçlu tarafından temin edilir ve bu mutfak eşyalarının bakım giderleri de nafakanın kapsamına alınarak nafaka bu şekilde tespit edilir.²⁵⁶ Nafaka alacaklısı süt çocuğu ise ve annesi tarafından emzirilmiyorsa, emzirme ücreti de nafakanın kapsamındadır. Çünkü küçüklerin süt emmesi de yiyecek maddelerine karşılık gelir.²⁵⁷

2.2. Giyim Eşyaları

İslam hukukunda giyim eşyaları iki gayeyi gerçekleştirir.

Bunların ilki tamamen şahsîdir. Yani kişi giyim eşyaları sayesinde dış etkenlere karşı kendini korur ve vücudunun zarar görmesini engellemiş olur.²⁵⁸ İkincisi ise kamu

²⁵⁵Elmalılı, *Kamus*, IV, 16; Erbay, *Nafaka*, 14; Karaman, *Hukuk*, II, 149.

²⁵⁶Erbay *Nafaka*, 14.

²⁵⁷Erbay, *Nafaka*, 15.

²⁵⁸Ruhi Özcan, *Hısımlık Nafakası*, 11; Erbay, *Nafaka*, 15.

menfaatinin gerçekleşmesidir. Bu da, kişilerin giysilerle tesettüre riayet etmesi şeklinde gerçekleşir.²⁵⁹

Nafaka borçlusu nafaka alacaklısının giyim eşyalarını bu gayeleri gerçekleştirebilecek düzeyde teminle sorumludur.²⁶⁰

Nafaka borçlusu alacaklısına karşı olan bu görevini yerine getirirken, alacaklısının o an için zaruret olan ihtiyaçlarını özellikle karşılamaya özen göstermelidir. Giysilerin temini hususunda ise fiziksel özellikler dikkate alınmalıdır.²⁶¹ Nafakanın kapsamında olan giyim eşyalarını alacaklısına sunarken bunların hazır ve kullanmaya müsait oluşuna dikkat edecek olan borçlu, giyim eşyalarını kumaş olarak sunmayı düşünüyorsa dikim masraflarını da nafakaya dahil eder ve öylece nafakanın miktarını belirler.²⁶²

2.3. Mesken

Nafaka borçlusu alacaklısına, sosyal ihtiyaçlara cevap verecek bir şekilde malî durumuna uygun bir mesken temin ve tedarik etmek mecburiyetindedir.²⁶³ Mesken, nafaka alacaklısının din ve dünya işlerini görmesine müsait olmalıdır.²⁶⁴ Ev, iyi hal sahibi komşuların olduğu bir çevreden temin edilmelidir.²⁶⁵ Ev, nafaka alacaklısının mal ve can güvenliğinin gerektirdiği sağlık şartlarına uygun olmalıdır. Aile mahremiyetinin korunmasına elverişli olan bir ev olmalıdır.²⁶⁶ Aynı zamanda, korkulacak derecede geniş ve yerleşim yerlerinden uzakta تنها bir muhitte olmamalıdır. Eğer zorunlu olarak böyle bir ev temin edilecekse, nafaka alacaklısına o evde arkadaşlık edecek birinin ücretinin ödenmesi de nafakanın kapsamına girer.²⁶⁷

²⁵⁹Özcan, *Hısımlık*, 11; Erbay, *Nafaka*, 15.

²⁶⁰Erbay, *Nafaka*, 15; Karaman, *Hukuk*, II, 148.

²⁶¹Erbay, *Nafaka*, 15.

²⁶²Özcan, *Hısımlık*, 13; Erbay, *Nafaka*, 15.

²⁶³Özcan, *Hısımlık*, 14; Erbay, *Nafaka*, 16.

²⁶⁴Özcan, *Hısımlık*, 14; Erbay, *Nafaka*, 16.

²⁶⁵ Mevsili, *el-İhtiyar*, II, 242; Erbay, *Nafaka*, 16.

²⁶⁶Erbay, *Nafaka*, 16.

²⁶⁷Erbay, *Nafaka*, 17.

2.4. Zorunlu Ev Eşyası

Eşyasız bir ev, nafaka alacaklısının ihtiyaçlarını gidermek için yeterli olmayacağından; nafaka borçlusunu evi kullanılmaya elverişli bir duruma getirmekle yükümlüdür. Nafaka borçlusunun evi kullanıma elverişli duruma getirmesi nafaka borcunun kapsamındadır.²⁶⁸

2.5. Hizmetçi Masrafları

Fizyolojik bir eksiklik veya rahatsızlık dolayısıyla nafaka alacaklısı, kendi hizmetlerini kendisi göremeyebilir. Bu durumdaki kişilerin, ihtiyaçlarını görecektir bir yardımcıya ihtiyaçları vardır. Bu ve buna benzer sebeplerden ötürü yardıma ve yardımcıya ihtiyaç duyan nafaka alacaklısı için hizmetçi yardımcı nafaka borcu kapsamına girer. Nafaka borçlusunu borcunu öderken bunu da dikkate alır.²⁶⁹

2.6. Hidâne ve Hidâne Ücreti:

Hidane hıdn kökünden gelir. Hıdn, koltuğun altından kalbe kadar olan kısma denir.²⁷⁰ Kelime olarak hidane, kuşun yumurtasını kanadı altına alıp, sinesine basması demektir. Çocuğu terbiye etmek – eğitmek anlamında kullanılmaktadır. Hukukta hidane; çocukları ve çocuk hükmündeki mecnun ve bunak gibi acizleri, salahiyyetli kimselerin terbiye etmeleri, yiyecek ve giyeceklerine bakmaları, kendilerini zararlı şeylerden korumalarıdır.²⁷¹ Çocuğun dünyaya geldiği günden, çocuğa bakmakla sorumlu olanların bakımlarına ihtiyaç hissettiği devrenin sonuna kadar geçireceği çağa hidane dönemi denir.²⁷² Bir kadının kocasından ayrılmadan önce de ayrıldıktan sonra da kendi çocuğuna bakma hakkı vardır ve bu bakımda anne önceliklidir. Çocuğun annesi yoksa anneannesi babaannesinden önce gelir.²⁷³

Çocuk hidane döneminde en yakın kadın yakınının şefkat ve gözetimi altında büyür ki, bu hidane süresiyle ilgili ihtilaflar mevcut olmakla birlikte yaklaşık olarak erkekler için yedi; kız çocukları için ise dokuz-on sekiz arasındadır. Hidane döneminden sonra ise başta baba olmak

²⁶⁸Erbay, *Nafaka*, 17.

²⁶⁹Elmalılı, *Kamus*, IV, 6; Karaman, *Hukuk*, II, 149; Erbay, *Nafaka*, 19.

²⁷⁰Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 266.

²⁷¹Elmalılı, *Kamus*, II, 248; Karaman, *Hukuk*, II, 141; *İlmihal*, II, 244.

²⁷²Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 391; Erbay, *Nafaka*, 18.

²⁷³Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 266; Elmalılı, *Kamus*, II, 248; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 384; Karaman, *Hukuk*, II, 142.

üzere en yakın erkek hımsın terbiye ve eğitimi altına girer.²⁷⁴ Anne baba beraberlerken, çocuğun bakım, terbiye ve eğitimi sorun olmamaktadır. Ancak eşler ayrılınca; İslam hukuku çocuğun bakım ve terbiyesine özen gösterdiği için hidaneye yani çocuğun bakım ve terbiyesine ayrıca ücret tahsis etmektedir. Yaklaşık olarak yedi dokuz yaş arasındaki çocuklar annenin yanındayken, baba çocuğunun gıda, giyim, mesken giderleri haricinde çocuktan esirgenmeyen bakım ve ihtimamın karşılığı olarak ücret öder. Bu ücretten çocuğun nafaka borçlusu sorumludur ve bu masraflar nafakanın kapsamındadır.²⁷⁵

2.7. Tedavi Giderleri

İslam hukukçularının çoğunluğu, zorunluluk ifade etmeyen bazı ihtiyaç maddelerini nafakanın kapsamına sokarken; tedavi masraflarını nafakanın kapsamı dışında bırakmışlardır.²⁷⁶ Şafiiler, eşler arasındaki nafakada tedavi giderleri nafakanın kapsamına almazlarken hısımlık nafakasında tedavi giderlerini nafaka kapsamına almışlardır.

Günümüzde birçok sebep göz önüne alınarak, tedavi giderlerinin de nafakanın kapsamında olması gerekliliği ifade edilmektedir. Hayati tehlike arzeden veya insan vücudunda tahrip kabiliyetindeki hastalıklarla ilgili teşhis, tedavi ve ilaç masrafları nafakanın kapsamında olmalıdır. Bunun dışında kalan başka hastalıkların masraflarından ise nafaka mükellefi hukuken değil ancak diyaneten sorumludur.²⁷⁷

3-İSLAM HUKUKUNDA NAFKA ÇEŞİTLERİ

İslam hukukunda kişinin nafaka alacaklısı veya borçlusu olmasını gerektiren sebepler vardır. Bunlar evlilik, hısımlık ve mülkiyettir. Bu sebeplere bağlı olarak da üç çeşit nafaka

²⁷⁴Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 268; Elmalılı, *Kamus*, II, 251; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye* madde 391; Erbay, *Nafaka*, 18; Apaydın, *İlmihal*, II, 249.

²⁷⁵Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 268; Elmalılı, *Kamus*, II, 252; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 388; Karaman, *Hukuk*, II, 144; Apaydın, *İlmihal*, II, 245.

²⁷⁶Erbay, *Nafaka*, 18.

²⁷⁷Özcan, *Hısımlık*, 26.

vardır: Evlilik nafakası, hısımlık nafakası ve mülkiyet nafakası. Biz konumuz itibariyle burada sadece ilk iki nafaka çeşidini yani evlilik ve hısımlık nafakasını anlatacağız.

3.1. Evlilik Nafakası

Evlilik nikah akdinin tamam oluşuyla başlar. Evlilik nafakası karı – koca arasında malî bir alacaklılık ve borçluluk münasebetidir.²⁷⁸

3.1.1. Evlilik Nafakasının Kapsamı

Daha önce nafakanın kapsamında da genel olarak fade ettiğimiz gibi; nafaka borçlusu olan koca karısının, yiyecek, giyecek, mesken ve hizmetçi giderlerini temin etme durumundadır. Bunlar nafakanın kapsamı içindedir. Genel başlıklar olarak evlilik nafakasını verecek olursak şunları nafakanın kapsamına alabiliriz.

- 1-Kadının iâşesinin temin edilmesi
- 2-Kadının giyim ihtiyacının karşılanması
- 3-Kadına müstakil bir meskenin temini
- 4-Kadına ev işlerinde hizmetçi temini
- 5- Tedavi masraflarının karşılanması

3.1.1.1. Evlilik Nafakasına Hak Kazanmanın Şartları

Kadının nafaka alacaklısı, kocanın da nafaka borçlusu olabilmesi için bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir. Bu şartlardan birinin eksik olması durumunda karı – koca arasında nafaka hukukunda söz edilemez.

²⁷⁸Erbay, *Nafaka*, 24.

1-Evlenme Muteber Olmalıdır.

Fasit veya bâtil olan evlenme nafaka borcu doğurmaz. Şartlarına uygun ve muteber bir nikâh nafaka borcunu doğurur.²⁷⁹

2-Müşterek Bir Evde Bulunmaları ve Cinsel İlişkiye Mani Bir Durumun Bulunmaması

Kadın babası evinde ikamet etse bile, kocası onun nafakasını temin etmekle mükelleftir.²⁸⁰ Ancak erkek, kadının kendi evine gelmesini isterse ve kadın da haksız olarak gelmek istemezse durum farklılaşır.

3-Erkeğin Kadın Üzerindeki Hakları, Kadının Kastı veya Kusuruyla Neticesiz Kalmamalıdır.

Kocanın karısı üzerindeki hakları, kadının kusuru veya kastı²⁸¹ ile neticesiz kalmışsa, bu durum ortadan kalkana ve eski haline dönene kadar kocanın nafaka borcu geçici olarak kalkar. Kadının böyle bir duruma sebebiyet vermesi durumunda itaatsiz sayılması dolayısıyla nafaka hakkı geçici olarak kalkar.²⁸²

3.2. Evlilik Nafakasının Borçlusu

İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, evlilik nafakasını tek borçlusu kocadır. Bu borca kocadan başkası ortak yapılamaz. Kocanın zengin, fakir, kayıp vb. olması hasta veya sakat bulunması durumu değiştirmez. Malî durumu ne olursa olsun kadın, her halükârda kocasına karşı nafaka alacaklısıdır. Kadının zengin ve kocanın da fakir olduğu bir ihtimalde dahi kadın, fakir kocasını nafakasını teminlesorumlu değildir. Bu durumda bile zengin kadının nafakasından fakir koca sorumludur.²⁸³

²⁷⁹Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 243; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 160; Erbay, *Nafaka*, 32; Karaman, *Hukuk*, II, 100.

²⁸⁰Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 252; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 161; Karaman, *Hukuk*, II, 100; Erbay, *Nafaka*, 32.

²⁸¹Bu kusurlar: Kadının hapsedilmesi, kocası yanında olmaksızın seyahate çıkması, meşru bir sebep olmaksızın ortak olarak kalınılan evi terk etmesi, kocasının meşru taleplerini geri çevirmesi, kocanın izni olmadan bir meslek veya sanatla uğraşması. Çiğdem, *A legal examination*, 181-‘82 .

²⁸²Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 245; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 163; Erbay, *Nafaka*, 33.

²⁸³Erbay, *Nafaka*, 35.

3.3. Boşanma Sonrası İddet Süresi İçerisindeki Nafaka

İddet; عد- بعد nun masdarı olup saymak manasındadır.²⁸⁴ Fıkıh ıstılahında ise; kocanın ölümü, boşanma veya nikâhın feshi gibi sebeplerle evliliği son bulan kadının, ayrıldığı kocasından hamile olup olmadığının ortaya çıkması için, tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken süreye verilen isimdir.²⁸⁵ İddet, kadının kocasından başkasıyla evlenmesine engel teşkil eden sebeplerden biridir. Talak iddeti, erkeğin boşamasıyla nikâhın feshi ve hâkim tarafından ayrılmanın kararlaştırıldığı durumlarda, hayız gören kadının üç hayız süresi beklemesidir.²⁸⁶ Hem sahih ve hem de fasit evlenmelerde ilişki vaki olmuşsa; sadece sahih evlenmelere mahsus olarak ise halvet durumu meydana gelmişse, kocasından bu şekilde ayrılan her kadının iddet beklemesi gerekir.²⁸⁷ İddet beklemenin sebepleri ise iddetin tarifinde de ifade ettiğimiz gibi üçtür: boşanma, kocanın vefatı ve cinsî münasebet.²⁸⁸

Bu vasıflarla iddet bekleyen kadının nafaka hakkı, erkeğin ise nafaka yükümlülüğü vardır. Nafaka, kişinin çoluk-çocuğuna harcadığı nesnedir.²⁸⁹

Koca tarafından vaki olan her çeşit ayrılık nafaka mükellefiyetini doğurur. Bu anlamda ayrılığın kocanın kusuru sonucu olup olmaması hükme etki etmez. Kadının kusuru sonucu olmaksızın onun tarafından vaki olan her çeşit ayrılık da nafaka hakkını ortadan kaldırmaz. Kadına kusur atfedilmesi mümkün olan ve kadın tarafından vaki olan her çeşit ayrılık, nafaka hakkının düşmesini gerektirir. Kocasından ayrılması dolayısıyla nafaka hakkı düşen kadının, ayrılık sebebi ortadan kalksa bile, geiye dönük olarak iddet nafakasını isteme hakkı yoktur. İddet süresince nafakasını istemeyen ve hakim tarafından da böyle bir nafaka tespiti yapılmayan kadının, ideet nafakası hakkı düşer ve bunu daha sonrasında da talep hakkı olmaz²⁹⁰

²⁸⁴Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 219.

²⁸⁵Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 219; Karaman, *Hukuk*, II, 328.

²⁸⁶Elmalılı, *Kamus*, V,216; Karaman, *Hukuk*, II, 439.

²⁸⁷Elmalılı, *Kamus*, II, 437; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 310.

²⁸⁸Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 227.

²⁸⁹Elmalılı, *Kamus*, IV, 7

²⁹⁰Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 325-329.

3.4. Evlilik Nafakasının Son Bulması

1 - Geçici Olarak Son Bulması

- a) Kadının hukukî bir mazereti olmaksızın, kocasının rızası dışında beraber bulunulan evi terk etmesi
- b) Kadının haksız olarak cinsel ilişkiden ve kocasına kendisi teslimden kaçınması
- c) Kadının haksız olarak müşterek evde oturmaktan kaçınması
- d) Kadının haksız olarak kocasını eve almaması
- e) Üçüncü şahısların fiili ile kadının kocasının evinden alıkonulması
- f) Kadının haksız olarak müşterek eve gitmekten kaçınması

2 - Devamlı Olarak Son Bulması

- a) Karı – kocadan herhangi birinin ölmesi
- b) Kadının İslam dininden çıkmasıyla evliliğin son bulması
- c) Sihriyeti yasak kılan bir fiilin kadın tarafından işlenmesiyle evliliğin son bulması halinde nafaka hakkı devamlı olarak ortadan kalkar. Kadın nafaka alacaklısı sıfatını kaybederken koca da artık nafaka borçlusunu değildir.²⁹¹

3.2. Hısımlık Nafakası

Hısımlık nafakası ikinci bir çeşit nafakadır. İslam hukukunda muhtaç kişilerin ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda yakınlara, aralarında kan bağı mevcut olan kişilere düşen nafaka çeşidine hısımlık nafakası adı verilmiştir.

Hısımlık nafakasında, nafaka alacaklısının mutlaka zaruret içerisinde bulunması gerekir.²⁹² Hısımlık nafakasının hangi hısımları kapsayacağı, kimler arasında borç ve alacak ilişkisi doğuracağı hususunda farklı değerlendirmeler vardır.

²⁹¹Erbay, *Nafaka*, 36 vd.

²⁹²Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 258; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 408; Bilmen, *Kamus*, II, ; Erbay, *Nafaka*, 87; Karaman, *Hukuk*, II, 148.

Şafiilere göre nafaka yükümlülüğü sadece usul ve fûru arasında söz konusu olur. Bunun dışındaki civar hısımları kapsamaz.

Malikilere göre; hısımlık nafakası anne, baba ve çocuklar arasında geçerlidir. Bunun dışındakiler için söz konusu değildir.

Hanbeliler'e göre; hısımlık nafakasında yükümlülük vâris hısımlara aittir. Birbirine mirasçı olanlar aynı şekilde hısımlık nafakası için de nafaka alacaklısı ve borçlusunu olanların kapsamındadır.

Uygulamada olan Hanefilerin görüşüne göre ise; hısımlık nafakasının uygulama alanında usul fûru ve evlenmeleri nesep akrabalığı bakımından haram olan mahrem hısımlar vardır.²⁹³

Nafakanın başlangıç tarihi, nafakanın takdir tarihidir. Yani hâkim nafakaya hükmederken bunu geçmişe teşmil edemez; bu karar geçmişi kapsamaz geçmişe uygulanamaz.²⁹⁴ Usul, fûrû ve zevcenin nafaka hakkı hâkimin hükmüne bağlı değildir. Diğer hısımların nafakası ise, ya borçlusunun rızası veya hâkimin hükmü ile elde edilir.²⁹⁵

4 - HISIMLIK NAFKASININ SON BULMASI

- 1 - Taraflardan birinin ölmesi,²⁹⁶
- 2 - Nafaka alacaklısının malî durumunun düzelmesi,²⁹⁷
- 3 - Nafaka alacaklısının içerisinde bulunduğu âcizliğin, zor durumun sona ermesi,²⁹⁸
- 4 - Nafaka alacaklısı olan kız veya kadının evlenmesi,
- 5 - Erkek çocukların ergenlik çağına ulaşması,
- 6 - Nafaka borçlusunun zenginlik durumunun sona ermesi,
- 7 - Nafaka borçlusunun çalışıp – kazanma imkânının sona ermesi,

²⁹³Özcan, *Hısımlık*, 115; Erbay, *Nafaka*, 88.

²⁹⁴Elmalılı, *Kamus*, IV, 21.

²⁹⁵Karaman, *Hukuk*, II, 151 vd.

²⁹⁶Erbay, *Nafaka*, 90.

²⁹⁷Özcan, *Hısımlık*, 101.

²⁹⁸Özcan, *Hısımlık*, 102; Erbay, *Nafaka*, 91.

8 - Öncelikli olan borçluların ödeme gücüne kavuşmasıyla nafaka yükümlülüğünün sona ermesi.

5 - SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 779

Medîne-i Urfa mahallâtından Mevlid Halil mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem vefat eden Efkar oğlu İbrahim Hacı Ahmed'in sabiyye-i sagîre kızı Zahide'nin mahkeme-i şer'e vasî --- Urfa'nın İmam Kulu mahallesi sakinlerinden Hacı Muhammed Emin Eskici, medîne-i mezbûre mahkem-i şer'iyyesinde meclis-i şer'imize bi'l vesâye takrir-i kelâm edip bâ-hüccet-i şer'iyye vasî bulunduğum sagîre-i mezbûre Zahideye nafaka --- behaya eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğundan babası müteveffây-ı merkûmun menkûl ve mevrus malından kadr-i kifây-ı meblag farz ve takdir olunmak matlubumdur dedikde, hakikat-ı hal vasî-i merkûmun takriri ve meşrûhuna mutâbık ve nef's'il-emre muvâfık ve zikr-i âti meblagı dahi ma'ruf ettiği, takati sahîha-i kelimâtta Hüseyin ve Bakır bin Yahya ve Hacı Salih bin Emin nâm kimesnelerin ihbarlariyle mütehakkık olunmakla, işbu tarih ve şıkdan itibaren sagîre-i mezburenin nafakasına biha ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için kibel-i şer'den yevmiye iki kuruşu babası müteveffây-ı merkûmun mevrûs malından farz ve takdir olunup meblag-ı mefrûzây-ı mezkûresi, sagîre-i mezbûrenin nafakası ve sâir levâzım-ı zârûriyyesine harc ve sarfa ve ledâl enver eşedd-i inâye ve inde'z zafer sagîre-i mezbûrenin malına rücuca kibel-i şer'den vasî merkum Hacı Muhammed'e izin verilmek mâ-vakaa bi't taleb ketb ve imlâ olundu.

779 dava numarasıyla sicilde yer alan bu kayıt nafaka tayinine dair olan bir kayıttır. Nafaka talebinde bulunan kişi, vefat etmiş olan İbrahim Hacı Ahmed'in kızı olan Zahide'nin vasisi Hacı Muhammed Emin Eskicidir. Kendisi için nafaka talebinde bulunulan Zahide'nin şiddetli bir ihtiyaç içerisinde oluşu ifade edilerek böyle bir istekte bulunmaktadır. Nafaka talebinde bulunan kişi, vefat etmiş bulunan Zahide'nin babasından miras kalan mallar içerisinde ihtiyaçlarını karşılayacak bir meblagı talep etmektedir. Bu talebe karşın, günlük iki kuruş ihtiyaç nafakası olarak tayin edilmiştir. Bu tayin için de Zahide adlı kişinin durumu, durumuna vâkıf olanlara sorulmuş ve gerçekten ihtiyaç içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Sorulan kişiler ise, Hüseyin ve Bakır bin Yahya ve Hacı Salih bin Emin adlı kişilerdir. Yapılan bu tespit üzerine, mahkeme çocuğa, babasından mevrus malından nafaka tayin etmiştir.

Dava Numarası 873

Medîne- i Urfa mahallâtından Kadioglu mahallesi sakinlerinden zâtî İmam Kusa mahallesi ahâlisinden Ahmed bin Hacîm ve Hüseyin Paşa mahallesi sakinlerinden Ali bin --- nâmlı kimesneler ta'rifleriyle muarref olan Aişe binti Hasan medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'iyyesinde meclis-i şer'imizde Urfa'nun Câmi-i Kebîr mahallesi sakinlerinden Muhammed Emin bin Kahraman muhrında takrir-i kelâm edip, işbu merkûm Muhammed Emin mukaddemen zevc-i dâhilem beni tatlık etmekle merkûmun ferâşâtından hâsıl ve benden mütevellide hâlâ bihakk'ul --- hacr ve terbiyemde olan tahminen altı yaşında olan sagîre kızı Fatma ve beş yaşında sagîr oglu Kahraman nafaka --- behaya muhtaç olmakla babaları işbu merkûm Muhammed Emin mikdar-ı kâfiyi meblag-ı faraza ve takdir olunmak matlubumdur dedikde, merkûm Muhammed Emin dahi, müddeiyye-i mezbûre Aişe mukaddemen zevcem olup tatlık eylediği ve sagîrân-ı merkûmân dahi ferâşından hâsıl oğlu ve kızı olduğunu ikrar ve i'tiraf etmekle zikr-i âtî'l beyân kıdr-ı ma'ruf ettiği Alihan beg mahallesinden Müslüm bin Müslüm ve İbrahim bin Ahmed nâm kimesneler ihbarlariyle ba'de't tahakkuk işbu tarihten i'tibaren ve sagîrân-ı merkûmân babaları merkûm Muhammed Emin üzerine birine yevmiye bir kuruş, ikisine yevmiye ikibuçuk kuruşu farz ve takdir olunup, meblâg-ı mefruzây-ı mezkûresi sagîrân-ı merkûmânın nafakası ve sâir levâzım-ı zarûriyyelerine harc ve sarfa ve leda'l hâce eşedd-i inâye ve inde'z-zafer babaları merkûm Muhammed Emin üzerine --- kıbel-i şer'den merkûm Aişeye izin verilmekle mâ-vakaa bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmil hadi aşere min şehri Rebûül Ahir sene sitte aşere ve selâse mie ve elf.

Defterde 873 numarayla 351 inci sayfada yer alan kayıt nafaka talebine dair olan bir kayıttır. Yazılanlara göre; Aişe adlı hanım, çocukları altı yaşındaki Fatma ve beş yaşındaki Kahraman için yeterli miktarda nafaka te'mini istemektedir. Çocukların babaları olan Muhammed Emin nafaka borçlusunu olarak her ikisine birlikte iki buçuk kuruş nafaka ödemekle sorumlu tutulmuştur. Anneleri olan Aişe'ye, babaları nafakayı vermediği takdirde babanın adına borç almasına ve bu şekilde nafakayı temin etmesine dair mahkemece izin verilmiştir.

G - MİRAS

Miras kelimesi hukukta, vefat eden kimsenin geride bıraktığı mal ve haklarda belli sıra, usul ve ölçü dahilinde belli şahıs ve grupların hak sahibi olmasını ifade eden bir terimdir. İslam hukukunda miras hukukuna karşılık olarak feraiz kullanılmaktadır. Miras, terikede kimlerin hangi ölçü ve miktarlarda pay sahibi olacağını belirlemeye dayanması sebebiyle feraiz adını almıştır.²⁹⁹ Ferâiz, ferîza kelimesinin çoğuludur. Ferîza; takdirî oy ve mirasta tayin olunan pay demektir. Kelime anlamı itibariyle ise; takdir etmek, açıklamak, kesmek manasındadır.³⁰⁰

Tereke, ölenin geride bıraktığı mal ve haklar; tevârüs, ölenin malına vâris olmak; tevrîs, ölenin bir kimseyi vâris kılmasıdır. Ölen ve arkasında miras bırakan kişiye mûris – müverris; bıraktığı maldan payı olana da mirasçı – vâris denir.³⁰¹

1- MİRASIN ŞARTLARI (VARİS OLMANIN ŞARTLARI)

Kişinin mallarının ve haklarının miras olarak kalabilmesi, bu kapsama girmesi için şu şartların oluşması gereklidir. Bunlar: Mûrisin yani miras bırakan kişinin hakikaten veya hükmen ölmüş³⁰² olması, murisin ölümünden sonra mirasçının gerçekten hayatta olması veya takdiren hayatta³⁰³ olduğunun tespit edilmesi, mirasçının murise, mirasçılık hakkı veren bir bağla bağlı olması, mirasçılık hakkı veren sebebin ve murisle mirasçı arasındaki hısımlık derecesinin bilinmesi şarttır.³⁰⁴

²⁹⁹Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 377; Karaman, *Hukuk*, II, 158; Apaydın, *İlmihal*, II, 246.

³⁰⁰Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 377; Elmalılı, *Kamus*, I, 426; Apaydın, *İlmihal*, II, 246.

³⁰¹Elmalılı, *Kamus*, I, 426 vd.

³⁰²Hakikaten ölüme muris gerçekten ölmüştür. Hükmen ölüme ise muris; kayıptır veya sağ-ölu olduğu bilinmeyen kişidir. Bu durumda da hakim bu kişinin ölü olduğuna hükmeder. Bu şekilde verilmiş olan ölüm kararına hükmen ölüm kararı denir. Karaman, *Mukayeseli*, I, 232-34, 423-4.

³⁰³Hakiki hayat; murisin ölümü zamanında varisin sağ olmasıdır. Takdiri hayat ise; ana rahmindeki çocuğun hayatıdır. Ölüm zamanında ana rahminde olan çocuk, sağ doğmak şartıyla o tarihte sağ kabul edilir. Karaman, *Mukayeseli*, I, 232, 423-4.

³⁰⁴Elmalılı, *Kamus*, I, 432; Kadri Paşa, *Ahval-i şahsiyye*, madde 3; Karaman, *Hukuk*, II, 168 vd.

2 - VARİS OLMANIN SEBEPLERİ

Doğumdan Hısımlık: Bunlar kişilerin neslinden geldikleri ile neslinden gelenlerdir.³⁰⁵

Evlilik bağı; evlenme akdiyle birbirine bağlı bulunan şahıslar karşılıklı olarak birbirlerine varis olurlar.³⁰⁶

Vela; azad eden ile köle arasında meydana gelen bir nevi hısımlıktır. Bu da iki şekilde gerçekleşir. Bunların biri kölenin azad edilmesinden doğan vela; bir diğeri de akitten doğan velâdır.

3- MİRASÇI (VARİS) OLMAYA ENGEL DURUMLAR

- Erken bir zamanda mirasa konmak için murisi öldürmesi,
- Müslümanın gayr -ı müslim akrabaya varisçi olması,
- Kölelik; Köle mülk edinemez, zira kölenin kendisi mülkiyet konusu olduğu için varis olamaz,
- Eş zamanlı ölüm; kaza, deprem gibi durumlarda toplu ölümler meydana gelir, kimin önce kimin sonra öldüğü bilinmezse bu durum, mirasçılığa engel teşkil eder.³⁰⁷

4 - TEREKE

Terike, tereke ve tirke kelimeleri terk etmek, bırakmak, bırakılmış olan metrukat anlamındadır ve bırakılan şeyi ifade eder. İstilahta tereke; ölünün geride bıraktığı, ölümünde başkasının hakkını içermeyen vr saf olarak bırakılan, mirasçılara intikal eden şeylerdir.³⁰⁸

Terekenin İslam hukukundaki tanımı konusunda birleşen müçtehitler “şey”in ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefilere göre;

³⁰⁵Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 382; Elmalılı, *Kamus*, I, 432; Karaman, *Hukuk*, II, 166.

³⁰⁶Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 382; Elmalılı, *Kamus*, I, 432; Karaman, *Hukuk*, II, 166.

³⁰⁷ Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 383; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 585-’87; Karaman, *Hukuk*, II, 170 -171.

³⁰⁸ Elmalılı, *Kamus*, V, 321; Karaman, *Hukuk*, II, 173; Apaydın, *İlmihal*, II, 247; Abacı, *Bursa*, 171.

Taşınır, taşınmaz, misli, kıyemi³⁰⁹ bütün mallar; ölünün alacakları lehine hüküm verilmiş tazminatlar; borçlar, irtifak, hapis hakları, terekeye dahildir. Ancak menfaatler ve şahsi haklar, Hanefilere göre terekeye dahil değildir.³¹⁰

Diğer müçtehitlere göre ise; Terike, yalnızca mal ve mala bağlı haklardan ibaret değildir; tamamen şahsi haklar ile evlendirme salâhiyeti gibi bölünme kabul etmez haklar dışındaki bütün hak ve menfaatler bu kapsam dahilindedir.³¹¹

4.1.Tereke Üzerindeki Haklar

Tereke üzerinde sadece varislerin hakkı mevcut değildir. Terekede öncelikli olarak onu bırakan kişi yani muris hak sahibidir. İlk olarak terekeden ölünün cenaze ve gömme masrafları karşılanır. Bu yeterli şekilde karşılandıktan sonra geriye kalan kısmın tamamından, murisin zimmetindeki borçlar ödenir. Öncelikli olan bu iki işlem gerçekleştirildikten sonra geriye kalan mal varlığının üçte biri nispetinden vasiyetleri yerine getirilir. Son olarak ise, kalan kısım mirasçılara paylaşılır.³¹² Bu dört hak bu sıraya göre tahakkuk eder.

5 - VASIYET

Vasiyet kelimesinin sözlük anlamı bağlamak ve bitiş-tirmektir. İslam hukukunda vasiyet; ölüme bağlı olmak üzere bir şahsa teberru yoluyla bir malı veya hakkı bırakmak, temlik etmektir.³¹³

Vasiyette mal veya hak teberru yoluyla yani karşılıksız olarak birisine verilmekte ve bu verme, mülkiyeti nakil yoluyla olmaktadır. Ancak, lehinde vasiyette bulunulan kişinin vasiyet konusu mal veya hakka sahip olması, vasiyet edenin vefatından sonra gerçekleşmektedir.³¹⁴

³⁰⁹Taşınır mal=Bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olan mal; Taşınmaz mal=Bozmadan tahrip etmeden taşınması mümkün olmayan mal (gayri menkul). *Mecelle*, madde 128-9; Karaman, *Mukayeseli*, III, 18.

³¹⁰Karaman, *Hukuk*, II, 173.

³¹¹Karaman, *Hukuk*, II, 173; Abacı, *Bursa*, 171.

³¹²Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 380; Elmalılı, *Kamus*, I, 432; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 583; Karaman, *Hukuk*, II, 174.

³¹³Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 325; Bilmen, *Kamus*, XIII, 115; Elmalılı, *Kamus*, V, 421; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 530; Karaman, *Hukuk*, II, 176.

³¹⁴Karaman, *Hukuk*, II, 176.

Vasiyetin geçerli olabilmesi için, vasiyette bulunan kişinin hür, akıllı, bülüğa ermiş, iradesine sahip, tasarruf ehliyetine sahip olması; lehine vasiyette bulunulan kişinin de bu vasiyeti kabul etmesi; yapılan vasiyetin de malın üçte birinden fazla bir kısmını kapsamaması gerekmektedir.³¹⁵

6 - MİRASÇILARIN HAKKI

Kişiler, daha önce de ifade ettiğimiz gibi üç sebeple mirasçı olmaktadır. Bu kişiler, murise olan yakınlıklarına göre farklı hisseler elde ederler. Terekeye hak kazanan hisse sahiplerinden defterimizle ilgili olanlar şunlardır:

6.1. Hisse Sahipleri Olan Mirasçılar (ashab'ul- feraiz)

Bunlar, hisse sahibi olan pay sahipleridir ki, bunların hisseleri nassla belirlenmiştir. Kur'an-ı Kerimde takdir edilmiş olan paylar altı çeşittir. Bunlar ikide bir (1/2 nısf); dörtte bir (1/4 rubu'); sekizde bir (1/8 sümün); üçte iki (2/3 sülusan); üçte bir (1/3 sülüs); altıda bir (1/6 südü). Kur'an-ı Kerimde takdir edilmiş olan bu belirli payların sahipleri baba, dede, ana bir erkek kardeşler, koca. Kadınlardan ise sekiz kişidir; karı (zevce- eş), kız, ana-baba bir kız kardeş, oğlun kızı, oğlun oğlunun kızı, baba bir kız kardeş, ana bir kız kardeş, anne ve nine.³¹⁶

Terekenin Yarısını Alacak Olan Mirasçılar: Murisin erkek ve kız çocukları, oğlunun oğlunun.... çocukları. Bunlar yoksa koca terekenin yarısını alır. Murisin tek bir kızı varsa bu kız terekenin yarısını alır. Murisin kızı bulunmayıp da oğlunun tek bir kızı varsa terekenin yarısını alır. Murisin kızı ve oğlunun kızı bulunmayıp da bir tane ana-baba bir kız kardeş varsa o da terekenin yarısını alır. Baba bir kız kardeş asabe yapacak kimse³¹⁷ bulunmamak şartıyla, murisin kızı, oğlunun kızı ve ana-baba bir kız kardeşi mevcut olmadığı ve yalnız bir tane baba bir kız kardeş bulunduğu takdirde bu, terekenin yarısını alır.³¹⁸

³¹⁵Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 328; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 531; Karaman, *Hukuk*, II, 179 vd.

³¹⁶Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 382; Bilmen, *Kamus*, V, 207; Elmalılı, *Kamus*, I, 433; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 584; Karaman, *Hukuk*, II, 181.

³¹⁷Baba bir erkek kardeş ve murisin kızı gibi.

³¹⁸Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 385 vd.; Bilmen, *Kamus*, V; Elmalılı, *Kamus*, I, 439; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 590.

Terekenin Dörtte Birini Hisse Sahibi Mirasçılardan Şu İki Alabilir: oğul ve oğlun oğlu... bulunduğu takdirde koca terekenin dörtte birini alır. İkinci olarak dörtte birini alabilecek kişi ise, oğul ve oğlun oğlu bulunmadığı takdirde karı (zevce)dır.³¹⁹

Terekenin Sekizde Birini Pay Sahibi Mirasçılardan Tek Bir Grup Mirasçı Alabilir: Karı ve karılardır (zevce-eş).Bu şekildedir; oğul veya oğlun oğlu ile birlikte bulunması halinde eşin hissesi sekizde bir olur.

Terekenin Üçte İkisini Hisseli Mirasçılardan Şunlar Alabilir: Murisin oğlu bulunmayıp da iki veya daha çok kızı veya; murisin kızı bulunmayıp da iki veya daha çok oğlunun kızı varsa bunlar terekenin üçte ikisini alırlar. Murisin kızları, oğlunun kızları veya murisin bir tek kızı yahut oğlunun tek bir kızı bulunmadığı takdirde, ana baba bir kız kardeşleri iki veya daha fazla olursa terekenin üçte ikisini alırlar.

Bunlardan şöyle genel bir sonuca ulaşıyoruz ki; kocanın dışında, yarım hisse alan ve kendi sayıları iki veya ikiden yukarı olan kimseler, mirastan üçte iki hisse alabilirler.³²⁰

Terekenin Üçte Birini Pay Sahibi Mirasçılardan İki Kişi Alabilir: Anne; murisin çocukları, oğlunun çocukları, oğlunun çocukları ve iki veya daha fazla erkek ve kız kardeşi bulunmadığı takdirde terekenin tamamının üçte birini alır. Sadece murisin babası ve karı veya kocası varsa anne, karı veya kocanın hissesini aldıktan sonra kalan terekenin üçte birini alır.

Murisin çocukları, oğlunun çocukları, baba ve dedeleri bulunmadığı takdirde iki veya daha fazla ana bir erkek ve kız kardeşler varsa bunlar, terekenin üçte birini eşit olarak alırlar.³²¹

Terekenin Altıda Biri Kadar Olan Payları Hisse Sahiplerinden Yedi Kişi Alabilir: murisin çocukları veya oğlunun çocukları ... bulunduğu takdirde baba terekenin altıda birini alır. Aynı şartlarda baba bulunmadığı takdirde babanın babası, dede, terekenin altıda birini alır. Murisin çocukları, oğlunun çocukları... ve iki ve daha fazla ana-baba bir erkek veya kız

³¹⁹Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 385 vd.; Bilmen, *Kamus*, V; Elmalılı, *Kamus*, I, 439; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 590.

³²⁰Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 385 vd.; Halebî, *Mülteka*, 503 vd.; Kuduri, *Muhtasar*, 447; Bilmen, *Kamus*, V; Elmalılı, *Kamus*, I, 439; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 590.

³²¹Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 385 vd.; Halebî, *Mülteka*, 503 vd.; Bilmen, *Kamus*, V; Elmalılı, *Kamus*, I, 439; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 590.

kardeşi ile birlikte ana, terekenin altıda birini alır. Babanın annesi nine, aynı dereceden bir veya birden fazla nine mevcut olsa da terekenin altıda birini alır. Murisin oğlunun kızı da, murisin yalnız bir kızı bulunduğu takdirde terekenin altıda birini alır. Baba bir kız kardeş, bir ana-baba bir kız kardeş ile birlikte bulunursa, terekenin altıda birini alır.³²²

6.2.) Asabelik Sıfatıyla Mirasçı Olanlar

Asabe, asıb kelimesinin çoğuludur. Kök anlamıyla yardım ve himaye etmektir. Sözlükte; bir kişinin babası tarafından olan akrabası, yardım ve destekçisi, yakınlarıdır. Fıkıh ıstılahında asabe; farz-hisse sahipleriyle buldukları zaman, onların paylarından artan terekeyi almaya hak kazanan yakınlarıdır.³²³

Asabeler de asıl olarak iki çeşittir. Bunlar nesebi ve sebebi asabelerdir.

1 - Nesebî Asabe; Bir kimsenin kan hısımları arasından bazı yakınlarıdır. Üçe ayrılır:

- a) Asabe bi Nefsihi (kendisi bizzat asabe olan mirasçılar): Ölen ile aralarına kadın girmeyen erkek hısımlardır. Kadın girmeyenden maksat; sadece kadın tarafından hısım olmayıp mutlaka erkek yoluyla bağlanan hısımdır. Bir başka ifadeyle, asabe olmak için başkasına muhtaç olmayan, murise izafe edilmişinde arada bağ olarak herhangi bir kadını barındırmayan erkek hısımlardır. Bizzat asabe olan mirasçılar dört sınıftır. Burada vereceğimiz sıralamaya göre, önce gelen sonra geleni mahrum bırakır. Oğullar (füru), baba, babanın babası.... (usul), aslın füruu yani baba tarafından erkek kardeşler ve bunların erkek çocukları, dedenin füruu yani amcalar ve erkek çocuklar.³²⁴
- b) Asabe bi Gayrihi: Yalnız başına bulununca asabe olmayıp, hisse sahibi mirasçılardan olan hısımlardır. Başkası sebebiyle asabe olan kadınlar, asabe olmak için başka bir kimse ile beraber bulunmaya muhtaç olan ve kendisini asabe yapan kimse ile birlikteyken asabe olan kadınlardır. Başkası vasıtasıyla asabe

³²²Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 385 vd.; Bilmen, *Kamus*, V; Elmalılı, *Kamus*, I, 439; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 590.

³²³Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 397; Elmalılı, *Kamus*, I,105; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 608; Karaman, *Hukuk*, II, 200.

³²⁴Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, 397; Bilmen, *Kamus*, IV; Halebi, *Mülteka*, 504; Kudûrî, *Muhtasar*, 449; Elmalılı, *Kamus*, I, 105; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 609; Karaman, *Hukuk*, II, 200.

olanlar, yalnız buldukları zaman hisseleri yarım; birden fazla oldukları takdirde terekenin üçte ikisini alan kadınlardır. Bir başkasıyla beraberken asabe olan kadınlar dört kısımdan ibarettir. Oğulla birlikte bulunan kızlar, oğlun oğlu ile bulunan oğlun kızları, ana-baba bir erkek kardeşlerle beraber bulunan ana- baba bir kız kardeşler, baba bir erkek kardeşlerle beraberken baba bir kız kardeşler.³²⁵

c) Asabe maa Gayrihi (başka bir kadınla birlikte asabe olan kadınlar) : Asabe olmak için başka birine muhtaç olan ancak kendisini asabe yapan kimse asabe olmayan kadınlardır. Burada asabe yapan kimse bir başka kadındır ve kendisi asabe değildir. Bunlar iki kısımdır. Ana-baba bir kız kardeşler ve baba bir kız kardeşler. Bunların her ikisi de, murisin kızı ve oğlunun kızıyla birlikte bulduklarında asabe olurlar.³²⁶

2 - Sebebî Asabe: sahip olduğu köleyi vb. azad eden kimsedir. Nesep yönünden murisin asabesi olan kimse bulunmadığı takdirde asabe sıfatıyla mirasçı olur, asabelerin en son sırasını teşkil eder.³²⁷

6.3. Zevi’l – Erham Olarak Mirasçı Olanlar

Ne asabe ne de hisse sahibi olan teyze, hala, kızın oğlu, ananın babası gibi kan hısımlarına zevi’l erham denir. Zevi’l erham murisin kan hısımları olup da farz sahibi ve asabe olmayan mirasçılardır. Bir ölünün, ashab-ı feraiz denilen belli hisse sahiplerinden kimsesi yoksa, asabeden varisi bulunmazsa terekesine, zevi’l erhamdan olan yakınları sınıflarına göre hak sahibi olurlar.³²⁸ Murise mirasçı olacak olan zevi’l erhamın sınıfları şöyledir:

Birinci sınıf, nesep bağıyla doğrudan murise bağlanan ve murisin hısımları olanlardır. Bunlar murisin kızlarının erkek veya kız çocukları, çocuklarının... çocukları ile murisin oğlunun kızlarının erkek veya kız çocuklarıdır. İkinci sınıf, murisin kendilerine nesep bağı ile bağlı olduğu asıllarıdır. Bunlar, hisse sahibi ve asabe mirasçılar sebebiyle mirastan mahrum

³²⁵Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 397; Bilmen, *Kamus*, IV; Halebî, *Mülteka*, 504; Kudûrî, *Muhtasar*, 449; Elmalılı, *Kamus*, I, 105; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 611; Karaman, *Hukuk*, II, 200.

³²⁶Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 397; Bilmen, *Kamus*, IV; Halebî, *Mülteka*, 504; Kudûrî, *Muhtasar*, 449; Elmalılı, *Kamus*, I, 105; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 613; Karaman, *Hukuk*, II, 200.

³²⁷Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 397; Bilmen, *Kamus*, IV; Halebî, *Mülteka*, 504; Elmalılı, *Kamus*, I, 105; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 615; Karaman, *Hukuk*, II, 200.

³²⁸Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 422; Bilmen, *Kamus*, IV; Elmalılı, *Kamus*, V, 486; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 639; Karaman, *Hukuk*, II, 214; Apaydın, *İlmihal*, II, 247.

olan murisin anasının babası ve anası (dede-nine)dır. Muris ne kadar uzak olursa olsun, zevi'l erham olarak bu gurup içinde mirasçı olurlar. Üçüncü sınıf, murisin ana-babasına nesep bağıyla bağlanan ana-babanın furuudur. Bunlar, baba ve ananın çocukları, kız kardeşlerin çocukları vb. Dördüncü sınıf, büyükbaba ve büyükannenin çocuklarıdır. Halalar, ana bir amcalar, dayılar, teyzeler, dayı ve teyze çocuklarıdır.³²⁹

Zevi'l erhamın mirasçılığına dair kurallar vardır. Asabe ve farz sahipleri varsa zevi'l erham varis olamaz. İlk iki varislerden kimse bulunmazsa, karı veya kocadan birinin mevcut olması halinde bunlardan kalan, şayet karı veya kocadan biri de yoksa terekenin tamamı zevi'l erhama aittir. Zevi'l erhamdan yalnız bir varis varsa bütün tereke bunundur. Birkaç kişi iseler ve sınıfları da farklı ise, sınıf sırasına göre varis olurlar. Mesela furu varken usül varis olamaz. Sınıfları aynı olan birkaç zevi'l erham bir arada bulunursa ölüye en yakın olan tercih edilir. Mesela, kızın kızı ile oğlun kızının kızı yan yana gelirse kızın kızı tercih edilir. Yakınlık derecesi aynı ise, asabe veya hisse sahibi, bir varisin furuu tercih edilir. Mesela oğlun kızının kızı ile kızın kızının oğlu bir arada olsa oğlun kızının kızı tercih edilir.³³⁰

³²⁹Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 424; Bilmen, *Kamus*, IV; Elmalılı, *Kamus*, V, 487; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 639-643; Karaman, *Hukuk*, II, 214.

³³⁰Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 425; Bilmen, *Kamus*, IV; Elmalılı, *Kamus*, V, 487; Kadri Paşa, *Ahval-i Şahsiye*, madde 643-647; Karaman, *Hukuk*, II, 218.

7 - SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 620

An asli Afganistan ahalisinden olup Urfa sancağında kain Halilurrahman medresesinde sakin iken bundan akdem zahiren maruf ve marufesi olmadığı halde vefat eden arasa bekçisi Hacı Ali b. Hacı Muhammed b. Abdullah'ın kaffe-i terekesi canibi---hale ait ve racih olmakla liva-i mezkure bu mikval bila-varis maruf ve marufe vefat edenlerin terekesini bil-emane ikame ve kabza me'zun olan liva-i mezkur mahalleye ----- ve beytul- mal memuru izzetlu İsmail Naci efendi b. Muhammed efendi tarafından vekil meclis-i şer'imiz ketebesinden Yusuf efendi b. Hacı Hamza ağanın talep ve marifeti ve marifet-i şer'le tahrir ve bey' olunan tereke-i müteveffay-ı mezburenin ber-vech-i ati zikr ve beyan olunur. Fil yevm hamis min şehri Zil Hicce sene hamse aşere ve selase miete ve elf.

<i>Burgul</i>	<i>Tuz</i>	<i>Sogan</i>	<i>Kazgan</i>	<i>Tası</i>	<i>Nekr</i>
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Tası</i>		
<i>12</i>	<i>25</i>	<i>2</i>	<i>Adet</i>		
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>1</i>		
<i>16</i>	<i>25</i>	<i>30</i>	<i>Kıymet</i>		
			<i>38</i>		

<i>Çay çanağı</i>	<i>Döşek</i>	<i>Çanak</i>	<i>Def'a</i>	<i>Kazgan</i>	<i>Maa</i>
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Kapak</i>		
<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Adet</i>		
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>1</i>		
<i>1.35</i>	<i>33</i>	<i>2.20</i>	<i>Kıymet</i>		
			<i>19</i>		

<i>Çaydan maa kâse</i>	<i>Çömlek</i>	<i>Fanus</i>	<i>Maa</i>	<i>İğne</i>
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Lanba</i>		
<i>3</i>	<i>1</i>	<i>Adet</i>		<i>Adet</i>
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>1</i>		<i>4</i>
<i>16</i>	<i>3.10</i>	<i>Kıymet</i>		<i>Kıymet</i>
		<i>9</i>		<i>4</i>

<i>Üç Ayak Maa Acem Sim Saat</i>	<i>Çömlek</i>
<i>Ocağı</i>	
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>
<i>1</i>	<i>1</i>
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>
<i>3</i>	<i>3</i>

<i>Kâz sandığı maa soğan</i>	<i>Teneke İbrik Maa Logdar</i>	<i>Şişe Maa Melle</i>
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Adet</i>
<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>
<i>1.20</i>	<i>7.20</i>	<i>2.21</i>

<i>Kâz sandığı</i>	<i>Su Küllüğü</i>	<i>Mercimek Maa</i>	<i>Lanba Maa Buharı</i>
<i>Burgul</i>			
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Adet</i>	<i>Adet</i>
<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>3</i>
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>
<i>1.25</i>	<i>3.5</i>	<i>4</i>	<i>4.20</i>

<i>Entari gömlek don bu...</i>	<i>Siverek kaz ibriği dobra(turba)</i>
<i>Adet Adet Adet Adet</i>	<i>Adet Adet Adet</i>
<i>1 1 1 1</i>	<i>1 1 1</i>
<i>Toplam Adet</i>	<i>Toplam Adet</i>
<i>4</i>	<i>3</i>
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>
<i>33</i>	<i>2.30</i>

<i>Küre Deşt</i>	<i>Kesesinden Çıkan Nakid Mevcudu</i>
<i>Adet</i>	<i>Adet</i>
<i>3</i>	
<i>Kıymet</i>	<i>Kıymet</i>
<i>20</i>	<i>33</i>

Bakıcı kalan Abdurrahman zimmetine alacağı olup timsal kılınan
200
İHRACAT 926.27

Tekfinine vuku bulan masarîf
5.13

*Eşya vaz'ı için ve kâin icariyle eşya
taksimesine verilen*
13.15 râyic

Harc-ı defter-i mahkeme *pul*
33.30 1

Yekûn masarîfat
86.25

Mecidiye liray-ıOsmani yüz kuruşa hesabiyle akçe farkı
849.30 – 175.30 = 674.00

Kaydı defter sa...

Bu kayıt ile varis bırakmadan vefat eden Hacı Ali b. Hacı Abdullah'ın mirası, maliye (beytülmal) memuru İsmail Hacı efendi'nin isteği üzerine belirlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bilindiği üzere, İslam hukukunda varis bırakmadan ölen kişinin mirası devlete intikal etmektedir.³³¹ Mirasın toplam yekünü 926.27 olup, mahkeme harcı vb. 86.27 masraf olarak yekünden düşülmüştür.

Kayıttan öğrendiğimize göre, şahıs vefat etmeden önce bir medresede hayatını ikame ettirmiştir. Bu da göstermektedir ki, medreseler kimsesiz kimselere sahip çıkarak sosyal bir vazife de görmüşlerdir.

³³¹Himmet Berki, *İslam Hukukunda Feraiz ve İntikal*, 38, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986.

H- BEY' (SATIM)

1- TANIMI

Bey' malı malla değiştirmektir. Mecellenin tanımıyla; malı mala değiştirmektir. Satana bayi'; satın alana müşteri; satılana mebi; bedele de semen denir.³³² Satım akdi, diğer bütün akit çeşitlerinde olduğu gibi icap ve kabulle kurulur. İcap, bir şeyin tasarrufunun bir başkasına intikali için ilk olarak söylenilen sözdür. Bu, yörenin örfüne bağlı olarak herhangi bir kalıpta olabilir. Kabul ise, icaptan sonra söylenilen sözdür ki, akit bununla tamamlanmış olur.³³³

Alış verişin şartı, ehil olmayanların akit yapmalarına engel olmak için, akdi yapan tarafların alış veriş yapma ehliyetine sahip olmasıdır. Yani; temyize ulaşmamış olan küçük çocuklar ve akıl hastaları gibi temyiz gücünü haiz olmayan kişilerin alış-veriş yapmaları sahih değildir, yapılan akit bătıldır.³³⁴

Alış verişin mahalli, alış verişe konu olan maldır. Alış verişin hükmü ise; alış verişe konu olan malın müşterinin mülkiyetine; mal karşılığında alınan bedelin de satıcının mülkiyetine geçmesidir.³³⁵

Alış veriş; ehliyeti olan kişilerin karşılıklı icap ve kabulle yaptığı, teslim ve satıma uygun bir malın ve bedelinin müşterinin ve satıcının mülkiyetine geçmesiyle tamam olma bir akittir.

³³² *Mecelle*, 105, 160, 161, 152; Karaman, *Hukuk*, III, 259.

³³³ Elmalılı, *Kamus*, I, 154; *Mecelle* 167-168; Karaman, *Hukuk*, III, 260; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 106; Apaydın, *İlmihal*, II, 365-366.

³³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 364; Elmalılı, *Kamus*, I, 155; *Mecelle* 361; Karaman, *Hukuk*, III, 260; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 114; Apaydın, *İlmihal*, 366.

³³⁵ *Mecelle* 197, 198, 199, 209; Elmalılı, *Kamus*, I, 154; Karaman, *Hukuk*, III, 260; Apaydın, *İlmihal*, 366 .

2 - SATIM AKDİNİN ÇEŞİTLERİ

2.1. Şartları Bakımından

Kuruluşu ve sıhhat şartları bakımından satım akdi sahih, batıl, fasid, mevkuf-nafiz, lazım, gayr-ı lazım olarak ayrılır.

- Sahih Alış Veriş Akdi: Hem asılları ve hem de vasıflarıyla meşru olan alış veriş akitleridir.

- Batıl Alış Veriş Akdi: Aslen ve vasfen meşru olmayan alış veriş akitleridir. Batıl alış veriş akdi, oluşma şartlarının tamamını veya bir kısmını bünyesinde bulundurmeyen bir satıştır. Sahih değıldir ve bir değer taşımaz, yapılmamış gibidir.

- Fasid Alış Veriş: Aslen meşru, ancak vasıfları itibariyle meşru görülmeyen alış veriş akdidir. Bu akdin eksik vasıfları tamamlanınca akit sahih duruma gelir.

- Mevkuf Alış-Veriş: Başkasının hakkını içinde barındıran, geçerliliği ise içinde hakkı olan üçüncü kişinin iznine bağlıdır. Hem aslen ve hem de vasfen geçerli bir alış verıştır ancak uygulanabilirliği üçüncü bir kişinin iznine bağlıdır.

- Lazım Alış Veriş: Muhayyerlik şartlarını taşımayan mevkuf alış verişlere lazım alış veriş denir. Böyle bir alış verişte, alış veriş akdini yapanlardan herhangi biri, herhangi bir özürle diğer tarafın rızasını almadan satıştan dönemez. “lazım olmayan”alış verişlerde bu muhayyerlik şartları vardır.³³⁶

2.2. Değişilen Nesnelere Bakımından

Bu bakımdan satım akitleri mutlak, sarf, mukayyed ve selem olmak üzere dört çeşittir.

- Mutlak Satım Akdi= Malın para ve onun yerini tutan değişme vasıtaları karşılığında satılmasıdır.

- Sarf Satım Akdi= Nakdi nakde satmaktır ki buna Türkçe’de para bozmak denir.

- Mukayyed Satım Akdi (trampa) = Her ikisi de nakit olmamak üzere bir malı bir diğer malla değiştirmektedir. Türkçe ‘de buna trampa denir.

³³⁶Mecelle, madde 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 115; Elmalılı, *Kamus*, I, 174 vd.; Karaman, *Hukuk*, III, 260.

- Selem = Selem satışında, peşin para ile veresiye mal satın alınır. Bu satım akdi, vadeli satış diye bilinen akdin tersidir. Vadeli satışlarda bedel veresiyedir. Selem satışında ise mal veresiyedir ve daha sonra teslim edilecektir.

- İstisna' = Bir şey yapmak üzere bir zanaatkar ile anlaşmaktır.³³⁷

2.3. Fiyatın Söylenmesi ve Fiyat Mal Dengesi Bakımından

Bu yönden de satım akitleri dört çeşittir. Bunlar; müsâveme, murâbaha, tevliye ve vediadır.

- Müsaveme= Satıcı, sattığı malın kendisine kaç mal olduğunu söylemeden, alıcı ile bir bedel üzerinde anlaşarak satış yaparsa bu şekilde, müsâveme satışı gerçekleşmiş olur.

- Murabaha= Satıcı, satım konusu olan malın kendisine kaç mal olduğunu zikreder ve bu maliyet üzerine bir miktar kar koyarak satarsa; murabaha türü bir satım gerçekleşmiş olur.

- Tevliye= Satıcı, malın kendisine kaç mal olduğunu satın alana söyler ve bu maliyet üzerine de herhangi bir kar koymadan bu malı satar. Maliyetine satış yapmış olur ve bu da tevliye türü bir satıştır.

- Vedia= Satıcı, malın kendisine kaç mal olduğunu satın alana söyler ve maliyetinden de daha aşağı bir fiyata satar.³³⁸

³³⁷Mecelle, madde 120, 121, 122, 123, 124; Elmalılı, *Kamus*, I, 157; Karaman, *Hukuk*, III, 261; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 307 vd.

³³⁸Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 409; Halebî, *Mülteka*, 258 vd. ; Elmalılı, *Kamus*, I, 175; Karaman, *Hukuk*, III, 263; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 237-239 ; Halil Güneng, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, III, 37 vd. ; Apaydın, *İlmihal*, 376.

3-SİCİLDEN SEÇİLMİŞ DAVA ÖRNEKLERİ

Dava Numarası 875

Medîne-i Urfa mahallâtundan Hekim Dede mahallesi sakinlerinden Halifeoglu Abdurrahim bin Muhammed nâm kimesne medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'yyesinde meclis-i şer'i şerf-i enverde --- bâis'ül kitap Hızanoğlu mahallesi sakinlerinden nacar Mustafa Çavuş bin Bardakçı Muhammed mahzarında ikrar nâm ve takrir-i kelâm idüb akd-i meclis-i'z zikrin sadr ve --- yedimde müstakillen ve şirâen ve malım ve mülküm olup tarafımdan bi't takdim havale olunan arz-ı hal üzerine --- akd ve hacz ----- olmadığı defter-i hakanî ve vergi idarelerinden der-kenar beyan olunan, Urfa'nın Kutbeddin mahallesinde vâki' garben Kâilin oğlu Mustafa menzili ve şimâlen Sinan oğlu Halil menzili ve şarken benim diğer mülke menzirim olmakla tarîk-ı umûmî ile mahdud bi bâb mülk-ü menzilimi bi-cemî'i mâyişetimle ve --- bi-kâffe-il hukuk ve'l-murâfık tarafeynden icab ve kabulü --- ve şurût-u --- ve mefsededen ârî ve muvazaa ve gayr ve takrirden beri bey' --- sahih-i şer'yye ile kırk aded yüzlük Osmanlı altını m---- sinde hâzır-ı merkûm Mustafa Çavuş bey' ve temlik ve teslim eyledikte ol dahi ber- vech-i muharrer iştirâ ve temellük ve tesellüm vukû' eyledikten sonra semeni olan meblag-ı mezbûr kırk aded yüzlük Osmanlı altını müşteri merkûm Mustafa Çavuş yedinde ----- ahz ve kabzını eyledim fîmâ ba'd menzil-i mahdûd-u mezkûre benim asla ve kat'a alaka ve müdahalem kalmayup müşteri merkûm Mustafa Çavuşun mülkü ve müşterây-ı sahihi ve hakk-ı sarîhi olmuştur, keyfe mâ yeşâe ve ---- mâlik ve mutasarrıfı olan demekle --- tasdik'ış-şer'yye usûl ve nizam mevzûuna tevfiikan me'muru huzurunda takrir ve muâmele-i resmiyyesi îfa ve senedi ahz olunmak üzere mâ-vakaa bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Fî'l yevmir râbi' min şehri Cemâdil Ahir sene sitte aşere ve selâse mie ve elf.

Sicilimizde 875 dava numarasıyla yer alan bu kayıt, Hekim dede mahallesinde oturan Halife oğlu Abdurrahim bin Muhammed adlı kişinin Hızanoğlu mahallesinde oturan Nacar Mustafa Çavuş bin Bardakçı Muhammed adlı kişinin hazır olduğu mecliste kendini tanıtip dava konusunu söylemesine dair bir dava kayıdır. Abdürrahim bin Muhammed, elinde bulunan ve kendisine ait olan malının hacizli olmadığını ve bu konunun da kayıtlarda yer aldığını söylemiştir. Bu hususu ifade etmesinin ardından, mevzu bahis olan mülkünü tanıtmaktadır. Tanıtılmış olduğu ve satım konusu olan evinin kendisine ait olduğunu ve

karşılıklı olarak icap ve kabul çerçevesinde bu mülkünü Mustafa çavuş adlı kişiye kırk adet yüzlük Osmanlı altınına sattığını kaydettirmiştir. Bu mülkü sattığını ve teslim ettiğini, hiçbir şekilde bu mülke müdahalesinin artık söz konusu olmadığını ve bu mülkte hakkının da olmadığını ifade etmiştir. Tüm bunların neticesinde müşteri Mustafa çavuşun bu mülke mâlik olduğu ve artık istediği gibi tasarruf edebileceği belirtilmiştir. Son olarak ise satışa dair resmi belgeler müşteri ve malın yeni sahibi Mustafa çavuşa teslim edilmiş, satış akdi gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Şer'iyye sicillerinin hukuk ve hukuk tarihi açısından taşımış olduğu değer yadsınamayacak ölçülerdedir. İslam hukuk sistemini benimsemiş olan Osmanlı devleti, uygulanma birimi olarak tayin ettiği Şer'iyye Mahkemelerinde, görülmüş olan davaları da kayda geçirtmiştir. Urfa Şer'iyye Mahkemesine ait olan ve müzedeki kayıt adıyla 216 numaralı Urfa defteri olarak tayin edilen defter çalışmamız için temel teşkil etmiştir. İncelemiş olduğumuz dönem hicrî 1315-1317, milâdî 1897-1899 yıllarını kapsadığı için Tanzimat değişikliklerini de içerisinde barındırmaktadır. İncelememiz sonucunda, defter içerisinde yer alan çeşitli davaları, i'lam ve hüccet tarzı belge çeşitlerini tespit ettik. Kayıtlar içerisinde, vekâlet, vasî tayini, boşanma, miras, alım-satım vb. yer almaktadır.

Çalışmamız, hukuksal analiz eksenli olup hukuksal bilgileri de beraber vermemizi gerektirmiş bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz yaklaşık 1000 davadaki analizlerimiz sonucunda, hukuksal olmayan, keyfiliği hâiz herhangi bir kayda rastlamadık. Her bir dava ayrı bir titizlikle ve ayrı bir özenle çözülmüş, her davada gerekli tüm bilgiler temin edildikten sonra karar aşamasına geçilmiştir. İncelememiz sonucunda, mahkemenin vermiş olduğu kararların dönemin hukukuna uygun olduğunu tespit ettik.

Birinci bölümde mahkeme çeşitleri, mahkeme görevlileri ve mahkemenin işleyişi ile bilgilere yer verdik. İncelemiş olduğumuz dönem, Tanzimat dönemi olması ve laik karakterli Nizamiye Mahkemelerinin adliye teşkilatında yer alması dolayısıyla, Şer'iyye Mahkemelerinin yetki ve görev alanlarının kısıtlanmış olduğunu tespit ettik. Tanzimat öncesinde, Osmanlı devletinin genel mahkemeleri niteliğinde olan bu mahkemeler, Tanzimatla birlikte, "1276/1859 tarihli *Mehâkim-i Şer'iyye Hakkında Nizamname*" ile yetki sınırları belirlenmiş, teşkilat ve fonksiyonları bazı sınırlamalara ve yeni düzenlemelere tabi tutulmuştur. 1284 tarihli düzenlemelerle ise, Şer'iyye Mahkemeleri dışında bir takım idarî ve hukukî mahkemeler kurularak görevleri belli alanlardaki davalara münhasır kılınmıştır. "1286/1870 tarihli *Divan – ı Ahkâm – ı Adliye Nizamnamesi*"ne göre, aile, miras, vakıf, şahsa karşı işlenen suçlar ve cezalar gibi Hukûk-u Şer'iyye denilen alanlardır. Nizamiye Mahkemeleri ise, çeşitli birimlerden oluşmaktaydı. Bu mahkemeler Sulh Merci'leri, Bidayet Mahkemeleri, İstinaf Mahkemeleri ve Temyiz Mahkemeleriydi. Mahkeme görevlileri arasında birinci dereceden sorumlu olan ve kararları veren kişi olarak Kadılar yer

almaktadırlar. Mahkemelerin asıl görevlileri olan ve hukukî anlamda yeterliliği haiz olan bu kişilerin yanı sıra, mahkemede görevli olan başka personel de vardır. Bunların arasında, mahkeme kayıtlarını tutan Kâtipler, davacı ve davalıları mahkemeye celp eden Muhzırlar ve dava tebliği ya da soruşturma işlerinde görev alan Mübâşirler yer almaktadırlar. Daha sonra mahkemenin işleyişi ve muhakeme usulü konusuna değindik. Mahkemelere getirilen davaların çözümlenmesi genellikle aynı seyirde cereyan etmektedir. Mahkemeye getirilen bir davada öncelikle taraflar ve iddiaları dinlenir, bu iddialar yönünde davalıya cevabı sölur, cevabın red olması durumunda davacıdan deliller talep edilir. İspat vasıtası olan bu delillerin oluşturulması esnasında taraflar şahit getirirlerse bu şahitler dinlenir, ve şahitlerin güvenilirlik araştırması olan tezkiye adı verilen soruşturma yapılır. Yapılan araştırmalar ve edinilen bilgiler ışığında Kadı kararını açıklar.

Çalışmamızın esas bölümünü teşkil eden ikinci bölümde, okumuş olduğumuz Urfa Şer'iyeye Mahkemesi kayıtlarında yer alan dava çeşitleri ve bunların hukuksal analizleri yer almaktadır. İncelemiş olduğumuz birinci kayıt çeşidi vekâlete dair olan kayıtlardır. Vekâlet kayıtlarında rastlamış olduğumuz bilgilere göre, bir vekâlet dava için verilmişse, vekil genellikle hukuk bilgisi olan bir kişi olarak seçilmiştir. Şahsa verilen vekâletlerde ise bu tür bir özellikle yer almamıştır. Daha çok, akraba veya iyi tanınan kişilere bu tür vekâletler verilmiştir. İkinci olarak vasî tayini ve vasîlik uygulamasıyla ilgili hukuksal bilgilere yer verdik. Bu kayıtlardan elde etmiş olduğumuz bilgilere göre, vasî olarak tayin edilen kişiler hukuksal yeterliliği olan ve ehliyeti haiz kişilerdir. Vasî atamalarında vasî talep eden kişiler kadar vasî olarak atanacak kişiler de araştırılmakta ve bu kişilere vasî atamasını isteyen kişilerin isimleri ayrıca tutanağın altında mahalle adlarıyla beraber yer almaktadır.

Daha sonra evlenme ve boşanma konusuna yer verdik. Evlenme konusunda, günümüzde 'beşik kertmesi' adıyla bilinen çocukların evlendirilmesine şahit olduk. Her ne kadar, bu olayda davacı davasını ispat edememişse de, beşik kertmesi, sosyal bir vakıa olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Ne yazık ki, Urfa'nın varoşlarında ve köylerinde bu adet hala devam etmekte ve sosyal bir sorun olarak durmaktadır. Talak konusundaki tespitlerimizin en önemlisini kadının kocasıyla anlaşarak boşanması teşkil etmektedir. Bu da bize göstermektedir ki, aile birliğinin devamını istemeyen kadınlar eşleriyle anlaşarak evlilik birliğine son vermişlerdir. Yani, erkeğin elinde bulunan boşama yetkisine karşın kadınların da anlaşarak da olsa boşama yetkileri bulunduğunu tespit ettik. Kadınlar, haklarını aramak için mahkemeye gelmekten geri durmamışlar ve haklarını mahkeme aracılığıyla elde etmişlerdir.

Bunun en tipik 3rneğini mehir ve nafaka davaları teşkil etmektedir. Kadınların, hem kendileri hem de boşanma sonucu kendi bakım ve g3zetiminde kalan 3ocukları i3in nafaka taleplerinde bulduklarını tespit ettik. İncelememizde yer vermememize rağmen, bakıma muhta3 bir annenin 3ocuklarından nafaka talep ettiğine de şahit olduk.³³⁹

Miras konusunda ise varis bırakmadan 3len kişilerin mirasını, maliye memurlarının takip ettiğini ve hazine adına tespit ettirdiklerine şahit olduk. Son başlık olarak yer verdiğimiz alım-satım'da ise gayr-i menkullerin alım satımının mahkemede yapıldığına şahit olduk. Başka bir ifadeyle, g3n3m3z tapu memurlarının yapmış olduğu işlemi, mahkemenin ger3ekleştirmiş olduğunu tespit ettik.

3alışmamız g3stermektedir ki her ne kadar yetkileri kısıtlanmış olsa da, yetki alanlarına giren konularda, şer'iyye Mahkemeleri İşlam Hukuk ekollerinden Hanefi hukukunu gerektiği gibi uygulamışlardır.

³³⁹216 numaralı Urfa şer'iyye sicili, 292.sayfa, 785. dava

EK-1

LÜGATÇE

—A—

ADL: Dürüstlük, istikamet, eminlik

AHADÜHÜMÂ: İkisinden biri.

ÂHÂR: Başkası

AH-LEHÜMÂ: Ana baka bir erkek kardeş.

AH-LİEB: Baba bir erkek kardeş.

AH-LİEBEVEYN: Ana baba bir erkek kardeş.

AHZ Ü KABZ: Ahz almak demektir. Kabz da teslim almak demektir.

AKÇE: Madenî para.

ALÂ HÂLİHİ: Olduğu gibi

ALEL-ITLAK: Genellikle

ÂMİL: Çalışan, vali, zekât ve benzeri vergileri toplayıp tevzi eden memur.

ÂMM: Umumi, genel

AYN: Muayyen ve müşahhas olan şey. Ev gibi.

—B—

BA'DE: Sonra

BA'DEHÛ: Ondan sonra

BA'DEL İSBAT VEL HÜKÛM: İspat edilip karar verildikten sonra.

BAKÎYYE-İ DEYN: Borcun kalanı

BÂTİL: Aslen ve vafsen sahih olmayan hükümsüz ve gayr-i muteber akit ve tasarruflar.

BERNEHC-İ ŞER'Î: Şeriatın gösterdiği yola göre.

BER-VECH-İ ÂTÎ: Aşağıda olduğu gibi

BER-VECH-İ BÂLÂ: Yukarıda olduğu gibi

BER-VECH-İ MEŞRÛH: Anlatıldığı gibi

BEY': Satım akdi

BEY'-İ FUZÛLÎ: Yetkisiz olarak başkasının malını satmak

BEY'İ MEVKUF: Başkasının hakkına taalluk ettiğinden hak sahibinin icazetine bağlı olarak mülkiyet ifade eden satım akdi

BEY'İ MUKÂYAZA: Trampa

BEY'İ MUKAYYED: Bir kayda bağlı olan satım akdi

BEY'İ MUTLAK: Bir kayıdla bağlı olmayan satım akdi

BEY'İ MÜCÂZEFE : Götürü satış

BEY'İ MÜN'AKİD: Tamamlanmış satım akdi

BEY'İ MURABAHA: Bir kimsenin almış olduğu malı kendisine kaç mal olduğunu söyleyerek meşru' bir kâr ile satması

BEY'İ NAFİZ: Başkasının hakkı taalluk etmeyen satım akdi

BEY'İ SAHİH: Unsurları ve şartları itibariyle (aslen ve vasfen) meşru olan satım akdi.

BEY'İ SARF: Nakdi nakid ile mübadele, kambiyo.

BEY'İ SELEM: Bedeli peşin verilip mal sonradan alınmak üzere veresiye mal satın almak.

BEYN: Ara, arası

BEYNÜNET: Eşler arasında evlilik bağının zevaliyle meydana gelen ayrılık.

BEYNÜNET-İ KÜBRÂ: Kadını üç bâin talakla boşamayla meydana gelen ve tekrar aynı kadınla evlenmeye engel teşkil eden ayrılık.

BEYNÜNET-İ SUĞRÂ: Kadını iki bâin talakla boşama ile meydana gelen ve tekrar evlenmeye engel teşkil etmeyen ayrılık.

BEY' VE ŞİRA : Satım ve alım

BEYYİNE : Davacının davasını isbat eden kuvvetli delil

BİL-VESÂYE: Vasi olarak

BULÛĞ: Çocukluğun sona ermesi

BÜYÛ': Alım-satım akdi

—C—

CED: Dede

CEDDÂT: Nineler

CEDDE: Nine

CİHET: Yan, yön, taraf. Vakfın başlıca gayesini tahakkuk ettiren hizmet

CEMÂZİYELÂHİR: Kamerî yılın altıncı ayı

CEMAZİYELÛLÂ: Kamerî yılın beşinci ayı

—D—

DEF-İ DAVA: Davalı tarafından davacının iddiasını çürütecek iddia ileri sürülmesi

DELÂLETEN: Zımnî olarak

DERKENAR: Resmî evrak ve yazılarda yetkili makamca yapılan paraflara denir

DEYN: Borç, alacak. Bir şahsın uhdesinde sabit olan şey

DİNAR: On dirhem halis altın değerinde olan altın para

DÜYUN: Borçlar.

—E—

EB: Baba

EBEVEYN: Ana baba.

EHAD-I ZEVCEYN: Karı kocadan birisi

EMVÂL-İ MENKULE: Taşınır mallar

ERHÂM-ENSÂB: Yakın akrabalar

ESBÂB-I HÜKÜM: Hükmün dayandığı sebep ve deliller

ESBAB-I MUCİBE: Gerekçeler

ESHAB-I FERÂİZ: Verasette belirli pay sahibi olan mirasçılar

ESHAM: Paylar.

ESMAN: Bedeller

EVLÂD: Erkek ve kız çocuklar

EVLÂD-I ÜM: Ana bir erkek ve kız kardeşler

—F—

FÂRİĞAN: Boş olarak

FERAĞ: Tasarruf hakkının başkasına devredilmesi

FERÂİZ: Miras hukuku

FERÎZA: Belirli miras payı

FEVT: Elden kaçırma

Fİ: De, da

Fİ ZAMANINA: Zamanımızda

FÜRÜ: Bir kimsenin çocukları, çocuklarının çocukları

FUZULİ: Yetkisiz temsilci

—G—

GASB: Bir kimsenin malını rızası olmaksızın almak

GÂSIB: Gasbeden

GAYR: Başkası

GAYR-I MÜMEYYZ: Temyiz kudretini hâiz olmayan kimse

—H—

HACB: Diğer bir mirasçının bulunması sebebiyle mirasdan tamamen veya kısmen mahrum olmak.

HADD-İ BÜLÜĞ: Ergenlik çağı

HAKİKİ HAYAT: Murisin ölümü zamanında mirasçının sağ olması

HALVET: Karı ve kocanın, izin ve müsaadeleri olmadıkça başkasının giremeyeceği bir yerde yalnız olarak bulunmaları

HALVET-İ FASİDE: Tenha bir yerde olan karı kocadan birisinde birleşmeye mani bir sebep olduğu halde bir araya gelmeleri

HALVET-İ SAHİHA: Tenha bir yerde, karı kocanın birleşmeye mani bir sebep bulunmadan bir araya gelmeleri

HASEB: Gereğince

HASIM: Davada ikrarı geçerli olan kimse, İslam hukukuna göre davalı ve davacı

HİBE: Bağışlama

HİN-Î AKD: Sözleşme zamanı

HUKUK-U AKİD: Akdın sonuçları

—I—

İHSAN: Akıllı, baliğ, hür, Müslüman, iffetli ve evli olma vasıfları

ISTILAH: Terim

—İ—

İARE: Bir malı ariyet olarak vermek
İBAHA: Bir şeyden karşılıksız yararlanmaya izin ve ruhsat vermek
İBN: Oğul
İBNİYYE: Oğla mensup kız füruu
İCARE: Kira akdi, kira bedeli
İDDET: Bekleme süresi
İDDET NAFKASI: İddet süresi içinde karının talep edeceği nafaka
İHVE: Erkek Kardeşler
İKTİSAB: Bir şeyin mülkiyetini elde etmek
İNİKAD: Akdin oluşması
İRADE: Bir işi yapma kararı ile hareket: Padişah veya sadrazam emri.
İRAS: Murisin, malını bir kimseye bırakması
İSTİMA': Hâkimin tarafları dinlemesi
İZDIVAC: Evlenme

– K –

KABLE: Önce
KABZ: Teslim almak
KADİM: Başlangıcı bilinmeyen
KÂFFE-İ DEÂVİ: Bütün davalar
KARABET: Hısmılık
KARYE: Köy
KASSAM: Mirası taksim eden hâkim
KÂTİB-İ ADL: Noter
KAZA: Yargı, idare, hüküm, hâkimlik
KAZI: Kadı, hâkim
KAZASKER: Askerî hâkim
KEMÂ FİS-SÂBIK: Eskisi gibi
KETEBE: Kâtipler
KEYFE MÂ YEŞÂ:-Dilediği gibi
KEZÂLİK: Böylece
KIDEM: Eskilik, kadimlik
KIYEMÎ: Değeri ile ölçülen mal

KÜLLİYET: Umumilik, bütünlük

—L—

LÂ: Hayır

LAFZ: Söz

LEDEL-HÂCE: İhtiyaç duyulduğunda

LİEB: Baba bir

LİEBEVEYN: Ana baba bir

LİÜM: Ana bir

—M—

MAANİ: Manalar

MAKBÛLÜŞ ŞEHÂDET: Şahitliği kabul edilen

MA'KÜDÛN ALEYH: Akdin konusu

MAMELEK: Malvarlığı

MAAN: Beraberce

MA'TÛH: Bunamış, akli zayıf olan

MEBİ: Satılan mal

MEBLAĞ-I MEZBUR: Adı geçen meblağ

MECNUN Akıl hastası

MEHR: Evlenme bedeli

MEHR-İ MUACCEL: Peşin mehir

MEHR-İ MÜECCEL: Veresiye mehir

MEMNU': Yasak olan şey

MEVT: Ölüm

MİNVAL: Tarz, şekil

MUHÂLAA: Kadın tarafından ivazlı veya ivazsız olarak, kocaya evliliği sona erdirme teklifinin yapılması, Karı-kocanın anlaşarak boşanmaları. İvazsız olanına genellikle mübâraa da denir.

MUKADDEM: Önce

MUKTAZİ: Gerekçe,

MURİS: Miras bırakan

MÜSİ: Vasiyet yapan, vasi tayin eden

MUTALLAKA: Kocasından boşanmış kadın

MU'DEDDE: İddet bekleyen kadın

MUVACEHE: Yüzleşme

MÜCER: Kiralanan

MÜDDEÂALEYH: Davalı

MÜDDEÂBİH: Dava konusu olan şey

MÜDDEİ: Davacı

MÜKÂTEBE: Yazılı, yazışma

MÜMZÂ: İmzalı

MÜNÂFİ: Aykırı

MURABAHA: Malı kendisine mal olandan fazla fiyatla satmak; kanuni haddinden fazla faizle borç para vermek

MURAFAA: Duruşma, mahkemeye verme

MÜTEALLİK: Ait, ilgili

MÜVEKKİL: Vekâlet veren

MÜVEKKELÜN BİH: Vekâlet akdinin konusu olan şey

—N—

NAFAKA-İ İDDET: Boşanan kadın için iddet içinde verilmesi gereken nafaka

NAFİZ: Geçerli

NÂİB: Kadı vekili

NİKÂH: Evlenme

—Ö—

ÖZR: Haklı sebep

—R—

RESUL: Elçi

RİBÂ: Faiz

RİCÎ TALÂK: Dönülebilir boşanma

RİSÂLET: Bir kimsenin bir sözü diğerine tebliğ etmesi

RÜCU': İrade beyanının geri alınması

-S-

SABÎ: Çok küçük erkek çocuk

SABIYY-İ GAYR-I MÜMEYYİZ: Mümeyyiz olmayan küçük

SAĞİR: Küçük

SAK: Hâkim tarafından tanzim olunan ilam, hüccet, berat v.s.

SALAHİYYET: Yetki

SEHM: Pay

SELEM: Semen peşin ve mebi veresiye olan akit' alevra satış

SEMEN: Bedel, kıymet, paha

SIHR: Evlenme ile ortaya çıkan hısımlık ve hısımlar

SİCİLLÂT-I MAHÂKİM: Mahkeme sicilleri

SİCİLLÂT-I ŞER'İYE: Şer'îye mahkemelerinden verilen kararların yazıldığı defterler

SİM MECİDİYE: 20 kuruş değerinde gümüş para

SİNİN: Seneler

SULBİYE: Bir kimsenin öz kızı

—T—

TAAMMÜD: Bir işi bilerek kasden yapmak

TAHLİF: Yargılamada hasımlardan birine yemin teklifi

TALAK: Boşama

TALÂK-I BÂİN: Ayrıcı boşanma

TALÂK-I RİC'İ: Dönülebilir boşanma

TALÂK-I SELÂSE: Üç defa boşama

TARAFEYN: İki taraf

TARAF-I ÂHER: Diğer taraf

TERİKE: ölünün bıraktığı mal ve bazı haklar

TEVARÜS: Mirasçılık

TEVKİL: Vekil tayin etmek

TEZEVVÜC: Evlenme

TEZKİYE-İ ŞUHÜD: Şahitlerin adaleti ve mu'teber kimseler olup olmadıklarının araştırılması

—U—

USÛL: Bir kimsenin anası, babası ve bunların anaları, babaları, dedeleri....

-Ü-

ÜMM: Ana

ÜMMEHÂT: Anneler

-V-

VARAKA-I MESTURE: Gizli yazı

VÂRİS: Mirasçı

VEKÂLET-İ ÂMME: Umumi vekâlet

VEKÂLET-İ HASSE: Hususi vekâlet

VEKÂLET-İ MUALLAKA: Şarta bağlı vekâlet

VEKÂLET-İ MUKAYYEDE: Kayıtlı vekâlet

VEKÂLET-İ MUTLAKA: Kayıtsız ve şartsız vekâlet

VEKÂLET-İ MUZÂFE: Bir vakte bağlanan vekâlet

VEKÂLET-İ SABİKA: önceden verilen vekâlet

VELÂ: Efendinin azad ettiği köle veya cariyesi ile olan münasebeti ve hakkı.

VELAYET: Başkası üzerine tasarruf hakkına sahip olmak

—Y—

—Z—

ZAHİR: Açık

BİBLİYOGRAFYA

BASILI OLMAYAN KAYNAKLAR

216 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili Defteri, Milli Kütüphane

BASILI OLAN KAYNAKLAR

Abacı, Nurcan, *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukunun Uygulanması*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2001

Akgündüz, Ahmet, *Şer'iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. tarih yok, yer yok

İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988

Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Fey Vakfı, İstanbul, 1990

Belgeler Gerçekleri Konuşuyor, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997

Apaydın, Yunus, *İlmihal*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2003

Atalar, Münir, "Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe," *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sayı IV, Ankara.

Atar, Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1999

İslam İcra ve İflas Hukuku, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul, 1990

Bayındır, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, www.suleymaniyevakfi.org

Belgesay, Mehmet Reşit, *Tanzimat ve Adliye Teşkilatı*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940

Berki, Himmet, *İslam Hukukunda Feraiz ve İntikal*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986

Bilgili, İsmail, *Konya Şer'iyye Sicillerinden 140. Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri*, Basılmamış YLT, Konya, 1992

Bozkurt, Gülnihal, *Tanzimat ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994

Büyük Lügat, TÜRDAV Yay. İstanbul, 1997

- Cin, Halil, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969
İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1988
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1990
- Çiğdem, Recep *A Legal Examination of the Register of the Law Court of İstanbul*, İlahiyat Fakültesi Geliştirme Vakfı Şanlıurfa, Elif Matbaası, 2005
- Diğer, Necmeddin “Mahkeme Sicilleri,” *Ülkü Halkevleri ve Halk Odaları Dergisi*, I, sayı 6, 8–9, Ankara 1947
- Döndüren, Hamdi *Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993
- Dursun, Davut, *Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, 266, işaret yay. İstanbul 1989; Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1999
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yay. İstanbul, 2004
- Erbay, Celal *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, Göytürk Yay. 1995, Bakü
- Erten, Hayri, *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2001
- Günay, Vehbi “Balkanlara Ait siciller ve Karaferye Kazası Şer’iyye Sicilleri Kataloğu,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sayı 2, İzmir, 1997
- Günenç, Halil *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, Yasin Yay. İstanbul, t.y.
- Halebî, İbrahim, *Mülteka’l Ebhur*, Dersaadet Yay. 1316
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1/2, Ankara 1943
- Kaplan, Fevzi *6 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili*, X, Basılmamış YLT, Malatya, 1996
- Karaman, Hayrettin *Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad*, Ankara, 1975
İslam Hukuk Tarihi, Zafer Matbaası, İstanbul, 1989
Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil Yay. İstanbul, 1991
İslamın Işığında Günümüz Meseleleri, Nesil Yay. İstanbul, 1998
Gerçek İslamda Birlik, Nesil Yay. İstanbul, tarih yok
Anahatlarıyla İslam Hukuku, Ensar neşriyat, İstanbul, tarih yok
- Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yay. İstanbul, 1999

Kavakçı, Yusuf Ziya, *Hisbe Teşkilatı*, Baylan Yay. Ankara, 1975

Kudûrî, *Muhtasar*, Eser Yay. İstanbul, 1979

Mevsilî, Abdullah bin Mahmud bin Mevdud, *el- İhtiyar li Ta'lil-il Muhtar*, Daru'l Erkam Yay. Beyrut-Lübnan, 1999

Nizamüddin, *Fetevây-ı Hindiyeye*,

Ongan Halit, *Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara, 1958

Ortaylı, İlber, 'Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü', *Amme İdaresi Dergisi*, 9/1, Mart 1976

Özcan, Ruhi, *Hısımlık Nafakası*,

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983

Pay, Salih, *1069–1070 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili*, Basılmamış, YLT, Bursa, 1987

Sertoğlu, Mithat *Osmanlı Tarih Lügatı*, İstanbul, 1986

Shapiro, Martin, "İslam and Appeal," *California Law Review*, sayı 68, 1980

Sivrikaya, İbrahim, "Osmanlı Devletinde Hukuk Kaidelerinin Gelişimi ve Tanzimat'tan Sonraki Uygulanışı," *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972

Yakut, Esra, *Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Şeyhülislamlık Kurumu*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000

Yeğin, Abdullah, *Yeni Lügat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, t.y.

Uluçay, Mehmet Çağatay "Manisa Şer'iyye Sicillerine Dair Bir Araştırma," *Türkiyat Mecmuası*, sayı X, İstanbul, 1953

Ural İbrahim - Özcan Salih, *Sadeleştirilmiş Mecelle*, Fey Vakfı Yay. İstanbul, 1995

Yazır, Elmalılı Hamdi *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, Eser Yay. İstanbul 1992

Yılmazçelik, İbrahim "1736–1739 Tarihli Amasya Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi," *Osmanlı Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 9, Ankara 1998

Yusuf, Abdulvedud, "Sicillatül Muhakeme'-ş- Şer'iyye Kemasdari Esasi li Tarihi'l Arabî fi'l Asri'l Osmanî," *Majallat al Tarihiyat al- Mısriya*, XIX, Mısır, 1972

Zeydan, Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul, 1985

Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkh'ul-İslam ve Edilletühü*, Suriye Dımeşk, 1989

ÖZET

Çalışmamız 216 numaralı Urfa şer'iyeye sicilinin hukuksal analizidir. Şer'iyeye sicilleri Osmanlı mahkemelerine gelen davaların mahkemelerde tutulmuş olan kayıtlarıdır. Bunlar hem tarihsel, hem hukuksal, hem de sosyolojik olarak önem arzetymekte, o döneme ışık tutmaktadır. Çalışmamızda sicil içerisinde yer alan dava çeşitlerinin analizine tek tek yer verilmiştir. Dava çeşidi olarak defterde vekâlet, vasi tayini, nikâh, mehir, talak, miras, nafaka ve alışverişe dair kayıtlar bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz dönemin, Tanzimat dönemi olması dolayısıyla şer'iyeye mahkemelerine gelen dava çeşitleri belli konularla sınırlıdır. Tanzimat döneminde yeni mahkemeler kurulmuş, bunların görev alanları belirlenmiştir. Buna göre şer'iyeye mahkemelerinin yetki alanları kısıtlanmış, yeni kurulmuş olan laik karakterli Nizamiye mahkemeleri, şer'iyeye mahkemelerinin bir kısım yetkilerini devr almıştır. Osmanlı adalet sistemi içerisinde yer alan mahkemelerde bu adalet tevzii görevini yerine getiren görevliler de vardır. Bunların ilki ve en önemlisi davaları gören ve hükme bağlayan hâkimdir. Hâkim dışında muhızır, mübaşir, katip gibi görevliler de mahkemede görev yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyeye sicili, hukuksal analiz, Tanzimat dönemi, şer'iyeye mahkemeleri

ABSTRACT

This study is about the legal analysis of the Urfa Shar'iyah Register, No. 216. Shar'iyah registers were the registrations of the cases brought to the Ottoman courts. These were important documents, enlightening that period historically, legally and sociologically. In our study, different types of cases have been analysed one by one. As far as the case types were concerned, there were registrations related to procuratorship, guardian appointment, marriage, dowry, divorce, inheritance, alimony and shopping. The period we studied was the Tanzimat Period, the cases brought to the Shar'iyah Courts were limited to certain subjects. During the Tanzimat Period, new courts were established and their authorities were determined. As a result of this, the authorities of Shar'iyah Courts were narrowed down, while some of their authorities were carried over to the newly established secular Nizamiye Courts. There were some agents within the courts that were part of the Ottoman justice system who were performing the duty of justice distribution. Of the first and foremost of them was the judge who dealt with the cases and decided on them. Apart from the judge, officers like court usher, crier and clerk were also performing duties in the courts.

Keywords: Shar'iyah register, legal analysis, Tanzimat Period, Shar'iyah Courts.